

I nya hjulspår eller med risk för urspåring?

Erfarenheter av sociala insatsgrupper i
Stockholms stad

Lily Dickson Wahlman

Institutet för
framtidssudier

I nya hjulspår eller med risk för urspårning?
Erfarenheter av sociala insatsgrupper
i Stockholms stad
Lily Dickson Wahlman

Till Daniel, som föll handlöst genom samhällets skyddsnät och aldrig fick rätt hjälp. Till Daniel, som ville så mycket mer. Till Daniel, vars liv hade värde.

† 1990 – 2020

Denna rapport har skrivits på uppdrag av Stockholms stad med ambitionen att utveckla den brottspreventiva insatsen sociala insatsgrupper.

Institutet för framtidsstudier är en självständig forskningsstiftelse finansierad genom bidrag från statsbudgeten och via externa forskningsanslag. Institutet bedriver tvärvetenskaplig forskning kring framtidsfrågor och verkar för en offentlig framtidsdebatt genom bland annat publikationer, seminarier och konferenser.

© Författaren och Institutet för framtidsstudier 2025

Omslag: Tove Salomonsson

Omslagsfoto: Wolfgang Rottman/Unsplash

Förord

Denna långa rapport är tänkt att sammanfatta och sätta punkt för ett flerårigt forskningsprojekt som jag har haft förmånen att få vara del av. Sociala insatsgrupper (SIG) är på många sätt en unik och intressant brottspreventiv insats. Rapportens titel (*I nya hjulspår eller med risk för urspårning?*) är tänkt att spegla både hur SIG som insats på många sätt rör sig i nya spår när det kommer till att stötta människor som vill upphöra med brott. Som samtidigt antyds i rapportnamnet finns en risk för att arbetet inte ger de avsedda effekterna – trots de bästa avsikterna. Som vi kommer att se kan vägen mot att upphöra med brott lätt ”spåra ur”. Rapportens syfte är därför att ge vägledning för att ”leda om” och ”leda rätt”.

De många och långa samtal med praktiker och chefer verksamma i SIG, liksom flertalet SIG-deltagare, har aktualiserat behovet av en mer fördjupad och nyanserad bild av brottsupphörande och gängavhopp. För att yrkesverksamma ska kunna stötta den som söker lämna en kriminell livsstil krävs en samlad bild över vilka utmaningar som präglar detta arbete. Här behöver vi särskilt uppmärksamma de barriärer, förluster och motgångar som präglar och komplicerar upphörandeprocessen.

Resan mot ett brottsfritt liv är nämligen ofta smärtsam, begränsande, osäker och skör. I dessa situationer kan individen tveka, bli ambivalent, pausa eller till och med ge upp. Detta fenomen, som ibland kallas för ”frustrerat upphörande”, är dock tämligen utforskat och i detta hänseende hoppas denna rapport kunna bidra till fältet.

Frågeställningarna är i allra högsta grad relevanta – när upphörandet ”frustreras” ökar risken för tillbakaträdande och misslyckade upphörandeförsök, med följden att den kriminella livsstilen vidmakthålls. Inom ramen för SIG får dessa ”urspårningar” tydliga praktiska implikationer och stora konsekvenser för människors liv och välfärd.

Att belysa dessa frågor ter sig extra viktigt då den komplexitet som upphörande och gängavhopp präglas av inte är knuten specifikt till SIG. Mycket av rapportens resultat och slutsatser kan därför sannolikt generaliseras till andra typer av insatser och behandlingar ämnade att främja brottsupphörande och gängavhopp. De som arbetar med dessa frågor, såväl i som utanför SIG, är därför varmt välkomna att läsa denna rapport.

Inom ramen för detta projekt har jag kommit i kontakt med många personer som bidragit med sitt deltagande och engagemang, vilket också har varit förutsättningen för att denna rapport ska komma till. Jag vill tacka de många praktiker vid de olika SIG-verksamheterna i Stockholms stad som tagit sin tid till att prata med mig och delat med sig av sina värdefulla kunskaper och erfarenheter. Jag hoppas att jag har förvaltat dessa väl.

Det är också genom dessa praktiker som jag har fått komma i kontakt med de klienter som också kommit att ingå i denna rapport. Jag är givetvis oändligt tacksam till de klienter som ställt upp på att bli intervjuade och gett mig tillgång till deras livsberättelser.

Att intervjua människor är alltid omgärdat med komplexitet, vilket ställer höga krav på lyhördhet och flexibilitet hos intervjuaren. Det var därför oerhört tacksamt att få ha Stina Mathiesen som medintervjuare. Hon kom att ställa många, intressanta frågor som bidrog till ett rikare intervjumaterial.

Min tacksamhet sträcker sig givetvis till Stockholms stad vars finansiering gjort detta forskningsprojekt möjligt och professor Jerzy Sarnecki som under hela projektiden bistått med expertis och stöd. Ett särskilt tack riktas till avdelningen för strategi och utveckling på socialförvaltningen i Stockholms stad, som har läst igenom denna rapport och kommit med värdefulla synpunkter.

Författaren

Stockholm, maj 2025

Sammanfattning

Den brottspreventiva insatsen sociala insatsgrupper (SIG) erbjuds i flera av Stockholms stadsdelar liksom andra kommuner, både i och utanför Stockholms län. SIG är en insats som ska stödja den som vill lämna en kriminell livsstil eller ett kriminellt nätverk, liksom motverka nyrekrytering till dessa nätverk.

Föreliggande rapport bygger på kvalitativa djupintervjuer utförda med praktiker verksamma i SIG, liksom deltagare som har genomgått insatsen. Det övergripande målet med rapporten är att ge konkret vägledning till hur SIG som insats kan utvecklas. Som del i detta har rapporten belyst svagheter och förbättringsområden i hur SIG tillämpas i Stockholms stad. Rapporten har även sökt identifiera vilka svårigheter som SIG-deltagarna stöter på i upphörandeprocessen – det vill säga hur upphörandeprocessen i SIG-insatsen kan ”frustreras”.

Frågeställningarna ter sig högrelevanta i ljuset av de många SIG-insatser som avbryts i förtid, där återfall i brott och drogbruk bedöms vara mycket vanligt. Varje gång som någon kliver ur eller pausar upphörandeprocessen och återvänder till det kriminella livet, kommer detta med betydande kostnader för såväl samhället som individen. Då SIG har börjat implementeras på allt fler platser runt om i landet, finns även en förhoppning om att lärdomarna från Stockholms stad kan utgöra en vägledning i detta arbete, på såväl kommunal som regional nivå.

Med hänsyn till rapportens omfång ges här en förkortad version av rapporten där centrala delar inom teori, metod, resultat och slutsatser återges.

Teori och empiri

Enligt rådande vägledning från Brå (2022a) ska SIG-arbetet utgå ifrån RBM-modellen (Risk-Behov-Mottaglighet). Denna modell, som härrör från Bonta och Andrews (2007), har länge associerats med ett starkt empiriskt stöd. Den bilden har dock på senare tid kommit att ifrågasättas (se Fazel et al. 2024). I sammanhanget riktas även viss kritik mot modellen, inte minst sett utifrån mottaglighetsresonemang. Som anförts av Taxman (2014) måste även icke-kriminogena behov, såsom boende och psykisk hälsa, adresseras för att klienten ska kunna vara mottaglig för behandlingsinsatsen. Att arbeta med specifik mottaglighet kan därför handla om att först adressera dessa grundläggande behov.

Mycket av rapportens teoretiska ramverk har sitt ursprung i livsloppskriminologin. Detta perspektiv lägger stor vikt på händelser som sker när vi åldras och går igenom olika faser i livet, eftersom alla dessa former och förmår stöpa om den *livsbana* som vi färdas på. I detta perspektiv blir ålder och åldrande centralt eftersom vissa beteenden anses mer normativa för vissa åldersperioder. Kriminalitet med dess betoning på gränsbrytande beteende, uppror och risktagande anses mer associerat med ungdomsåren. I takt med att vi blir äldre förväntas vi gå in i sociala sammanhang och axla sociala roller som är associerade med vuxenliv. Exempel på sådana sammanhang kan vara arbete, militären, en högre utbildning, ett seriöst förhållande eller föräldraskap. Flera teoretiker inom detta fält betraktar utvecklandet av en kriminell livsstil som resultatet av en bristande vuxenintegration. Samtidigt blir upphörandet tämligen normativt i takt med att vi blir äldre och i högre grad förväntas träda in i typiska vuxenroller.

Enligt ett strukturalistiskt synsätt, som företräds av Sampson och Laub (2003), upphör individen med brottslighet nästan per automatik när hon går in i sociala institutioner (arbete, äktenskap/familj, militären, etcetera). Förutom att individen skapar sociala band till dessa institutioner, utövar dessa institutioner även en social kontroll över individen och binder upp individens tid och energi till institutionerna. Dessa kan ses som investeringar i konformitet, vilket också innebär att individen har mer att förlora på att begå brott. Genom att individen binder upp sin tid och energi i konforma aktiviteter (såsom att gå till arbetet, spendera tid med ens partner/barn) har individen mindre ostrukturerad tid att umgås med antisociala vänner, vara ute på krogen och befinna sig i andra sammanhang som ökar risken för att begå brott. Att få ett arbete, gifta sig och få barn är också alla exempel på så kallade *vändpunkter* – skeenden som dramatiskt omdirigera livsbanan från kriminalitet till konformitet.

I motsats finner vi inom den symbolisk interaktionistiska skolan en större betoning på aktörskapets roll i upphörandeprocessen. Brottsupphörande sker inte automatiskt, menar dessa teoretiker (e.g., Giordano, Cernkovich & Rudolph 2002; Massoglia & Uggen 2010). Istället menar de att individen själv måste göra det aktiva valet att upphöra med brott. Även om sociala institutioner kan vara möjliggörande genom att erbjuda individen en annan livsstil och andra sociala roller att träda in i, är dessa endast katalysatorer för förändring. Om individen inte väljer att greppa tag i dessa möjligheter kommer en förändring ändå inte att uppstå, enligt detta synsätt.

Oavsett var man ställer sig blir det ändå tydligt att upphörande uppstår eller i vart fall främjas av att individen integreras in i ett mer normativt vuxenliv. Båda tankegångarna återfinns likväl i forskningen om så kallat *assisterat upphörande* –

en term för alla metoder som används i syfte att hjälpa någon att lämna en kriminell livsstil. Forskning (e.g., Burnett & McNeill 2005) tyder på att förtroendefulla samtal präglade av empati och värme kan främja den *terapeutiska allians* som behövs för att en praktiker ska kunna hjälpa en klient att förändra ett problematiskt beteende. Samtal kan stärka klientens motivation och ger henne också möjlighet att värdera olika livsalternativ och göra mer långsiktigt hållbara val. I detta assisteringsarbete ingår också praktiskt stöd. Att stötta individen med bostad, arbete och kontaktnätverk är typiska exempel på olika sätt som individens sociala band till samhället kan hjälpa individen att integreras in i samhället och axla roller associerade med ett normativt vuxenliv.

I nära anslutning finner vi begreppen *socialt kapital* och *sociala nätverk*. Socialt kapital, eller våra sociala kontakter, är en resurs som i sig kan hjälpa oss att ackumulera nya resurser, till exempel genom att ge oss tillgång till värdefull information eller lukrativa möjligheter. Brottbelastade individer har emellertid ofta ett eroderat socialt kapital, varför en behandlare kan bistå klienten att återaktivera detta kapital genom att vara en brygga mellan klienten och andra viktiga samhällsaktörer (Farrall 2004). Det sociala kapitalet fungerar därmed som en av de viktiga externa faktorerna i behandlingsarbetet och är likasåväl en förbisedd mottaglighetsfaktor, menar Koetzle och Matthews (2020).

Även om upphörandet i sig kommer med många positiva sidoeffekter för individen har upphörandeprocessens negativa sidor synliggjorts mer i senare forskning (e.g., Gålnander 2024; Halsey, Armstrong & Wright 2017). Upphörandet förstås nu mer som en skör och bräcklig process, präglad av många smärtor, förluster, motgångar och bakslag. Som Nugent och Schinkel (2016) observerar kommer även upphörandet med vissa smärtor och förluster, såsom känslor av tomhet, ensamhet och meningslöshet. Det är framför allt i det tidiga skedet av upphörandeprocessen, där individen tagit klivit ur den kriminella livsstilen men ännu inte hunnit bygga upp ett nytt liv och en prosocial identitet, som dessa negativa känslor blir som mest utpräglade.

Som noteras av både Gålnander (2023, 2024) och Österman (2016) har många som lever i en kriminell livsstil påtagliga resursbrister som sätter upp hinder på vägen för den som vill upphöra med brott. Skuldsättning, en instabil boendesituation, en svag arbetsmarknadsanknytning, en missbruksproblematik, psykisk ohälsa och okunskap om samhället kan alla ses som olika hinder som individen lätt kan snubbla på. När individen får otillräckligt stöd i att hantera dessa problem kan detta ge upphov till misslyckanden och motgångar, som i sin tur bäddar för frustration, hopplöshet, självsabotage liksom en grusad motivation. I dessa ögonblick, som Halsey, Armstrong och Wright (2017) kallar

för ”fuck it moments”, ger individen helt enkelt upp på målet om ett nytt liv eftersom detta känns ouppnåeligt. Snarare än att uppnå en förbättring i livssituationen hemfaller individen åt fatalism och återfaller i brottslighet och missbruk (se även Gålnander 2024). Som en implikation kan en behandling eller insats med ett otillräckligt stöd därför, snarare än att vara en vändpunkt i individens liv, bli en ”återvändspunkt” där individens upphörandeprocess grusas.

Dessa bidrag belyser hur en inledande motivation att upphöra med brott, lätt kan omkullkastas om stödet inte upplevs som tillräckligt omfattande. De många avbrotten som präglar många behandlingsinsatser mot kriminalitet – det så kallade ”retentionsproblemet” – gör sig även påmind i SIG i Stockholms stad, åtminstone vad gäller dess vuxna deltagare.

Metod och material

Rapporten har förlitat sig på kvalitativa data bestående av djupintervjuer med såväl praktiker som klienter. De totalt 26 praktiker som har intervjuats utgörs av samordnare på SIG Unga och lotsar på SIG Vuxna, som alla vid intervjutillfället var verksamma vid Stockholms stads olika SIG-verksamheter. Härutöver har ett fåtal chefer knutna till de olika verksamheterna intervjuats. Deltagarna, totalt 13, har vid något tillfälle deltagit i någon SIG Vuxna-verksamhet i Stockholms stad. I rapporten återges samtliga medverkade under fingerade namn.

Materialet kodades tematiskt med tonvikt på styrkor och svagheter i SIG-arbetet. Särskilt fokus låg på att identifiera möjliga förbättringsområden. Denna triangulering (där olika datakällor kombineras) kan anses stärka studiens kvalitet. Det ska dock nämnas att de intervjuade SIG-deltagarna är tämligen få, vilket gör att resultatet måste tolkas med viss försiktighet.

Analys och resultat

Analysens första del avhandlar frågor om *samtycke och tvång* liksom *motstånd och avbrott* i insatsen. Bland samordnarna på SIG Unga råder det rätt skilda meningar om hur pass lätt det är att få samtycke från de ungdomar som blir aktuella för SIG. Andra samordnare upplevde mer motstånd från vårdnadshavarna. I vissa fall uppstår en sorts ”frivillighet under tvång” där SIG kan ingå som del av en påföljd. Denna lösning ter sig dock något problematisk då ungdomen lär bli mindre mottaglig för insatsen. Lotsarna på SIG Vuxna bedömde att det i regel var lätt att erhålla samtycke från de vuxna deltagarna men att en stor del av dessa avbryter insatsen i förtid. Detta är oroväckande i

ljuset av att SIG är en frivillig insats som den vuxna själv söker till – i sig en indikation på att individen vill förändra sitt liv. I intervjuerna noteras även en del motstånd i insatsen, från såväl deltagarna som vårdnadshavarna, där man till exempel inte vill fullfölja insatsen fullt ut eller ta emot allt stöd som insatsen erbjuder.

I analysens andra del avhandlas insatsens *resurser*. Även om SIG-deltagarna får ett tämligen omfattande stöd ger ändå analysen för handen att detta stöd brister i vissa avseenden, något som också blir mer tydligt i analysens nästkommande delar. Praktikerna önskar bland annat en budget för att kunna bekosta vissa aktiviteter i behandlingsarbetet. Det påtalas även att SIG-insatsen kan bli lidande av kostnadsbesparingar inom andra områden, såsom skola och i psykiatrin. Eftersom dessa områden ligger helt utanför SIG:s domän är dessa typer av resursbrister svåra att adressera inom ramen för insatsen.

Ett av de mest framträdande förbättringsområdena för SIG Vuxna rör *boende*. I tidigare studier av SIG lyfts boendefrågan fram som en akilleshäla för SIG-arbetet. Detta påtalades redan 2016 i en rapport om det SIG-projekt som hade etablerats i dåvarande Rinkeby-Tensta (Zamparutti 2016a, 2016b). Av intervju-materialet att döma blir den samlade bilden att inte mycket har förändrats sedan dess. Flera av de intervjuade klienterna och praktikerna vittnar om bristande villkor på de akut- och stödboenden där klienterna ibland kunde placeras. Det rapporteras även om händelser där klienter kan ha stängts ute från boendet eller blivit utsatta för, eller bevittnat, våld inne på boendena. Denna osäkra situation uppstår när individer med social problematik placeras tillsammans. Flera intervjuade är av meningen att droger cirkulerar tämligen fritt på dessa boenden (även på förment ”drogfria” sådana). Många SIG-deltagare har dock problem med substansbruk, då detta har utgjort en central coping-strategi i deras liv (se vidare i Wahlman 2023, s. 51f). Att behöva bevittna andra bruka och överdosera droger kan därför vara triggnande och riskera ett återfall i missbruk – en bild som även återkommer på flera ställen i forskningen (se e.g., Low & Mills 2024).

Ett annat problem som omnämns är de socialt utsatta områdena som dessa boenden kan ligga i. I dessa situationer lyfts klienten ur en problematisk miljö bara för att placeras i en miljö med liknande social problematik. Närvaron till det tidigare, brottsliga livet försvårar således för klienten att utkristallisera ett nytt liv (se LeBel 2017; Low, Latimer & Mills 2023; Nugent & Schinkel 2016). Området kan ge upphov till tvivel och ambivalens där deltagaren ständigt dras tillbaka till den kriminella livsstilen, menar vissa intervjuade (se även Bolden 2013).

När SIG-klienterna placeras på tillfälliga boenden kan den nya livssituationen framstå som ännu sämre än vad den var tidigare. Detta gör att livsbanan upplevs som cirkulär – känslan av att bara gå i cirklar eller till och med gå bakåt, snarare än framåt (se Fredriksson & Gålnander 2020) med risk för ett tillbakaträdande i den kriminella livsstilen. En olämplig boendeplacering kan således vara hot mot upphörandeprocessen. I intervjuerna framträdde detta som möjliga ”fuck it moments” (se Halsey, Armstrong & Wright 2017) där deltagarna övergav drömmen om ett brottsfritt liv och återgick till sina gamla liv präglade av kriminalitet och substansbruk i brist på andra coping-strategier.

Som flera intervjuade lotsar påtalar innebär även en sådan boendeplacering att klienten inte får den nödvändiga stabiliteten för att kunna göra en livsstilsförändring (se Low & Mills 2024). Detta fick även tydliga praktiska implikationer för behandlingsarbetet. Således kom mycket av SIG-insatsen att handla om att ”släcka bränder” snarare än att verka för en långsiktig förändring i klientens liv. Denna situation påverkar klientens förmåga att ta till sig insatsen, något som är problematiskt utifrån den mottaglighetsprincip som SIG ska vila på.

Även om boende inte är ett uttalat kriminogent behov inom RBM menar ändå Taxman (2014) på att ett stabilt boende kan vara ett sätt att arbeta med specifik mottaglighet. Det blir i praktiken rätt svårt för en behandlare att göra en klient mottaglig för en behandlingsinsats om ett så grundläggande behov som boende inte har fått en tillfredsställande lösning. Som Haqanee, Peterson-Badali och Skilling (2015) anför måste behandlingsarbetet inledas med att adressera de akuta behov som klienten har då dessa oftast är klientens högsta prioritet och således viktigast för att stärka mottagligheten.

Samtidigt ger analysen för handen att det inte är oproblematiskt att bevilja mer stabila boenden till denna målgrupp då det boendet samtidigt kan används för att främja brottslighet. Det är därför, menar flera praktiker, viktigt att säkerställa att klienten är motiverad och förändringsvillig. En träningslägenhet kan användas i motiverande syfte och beviljas under förutsättningen att behandlingsplanen följs. I annat fall bör man överväga andra boendelösningar. Exempel på mer lämpliga boenden och områden skulle därför kunna vara hotell som ligger lite längre bort (till exempel turisthotell under lågsäsong) eller boenden som inte ligger i socialt utsatta områden.

Vi finner en liknande problematik i beviljandet av *försörjningsstöd*. I enlighet med tidigare forskning och teoribildning konstateras det i analysen att någon form av fungerande ekonomi behövs innan klienten kan ”hoppa av” den kriminella livsstilen. För många marginaliserade unga kan kriminalitet fungera

som ett behovssubstitut – ett sätt att försörja sig i brist på andra alternativ (se Barry 2007; Droppelmann 2020; Ward & Brown 2004). Det är därför högsta prioritet att klienten snabbt ges ett annat (legalt) alternativ. Flera lotsar och klienter uppfattar det som svårt att förhålla sig till de strikta riktlinjer och behovsbedömningar som enheterna som bedömer ekonomiskt bistånd har att verka efter. De socialsekreterare som handlägger dessa ansökningar bedöms av lotsarna sakna adekvat förståelse för SIG-klienternas komplicerade livssituation. Följden blir att ansökningar om försörjningsstöd många gånger avslås. Dessa situationer utgör typexempel på det som i Halsey, Armstrong och Wright (2017) beskrivs som ”bristande institutionell lyhördhet”. Så exempelvis kan SIG-deltagarna få ett avslag om de har haft för mycket pengar eller för många transaktioner på sina bankkonton i närtid. Samtidigt är en sådan rörig transaktionshistorik ofta symptomatisk för den kriminella livsstilen, och särskilt vid drogförsäljning där stora pengabelopp cirkulerar. Här riskerar den uppkomna situationen att skapa märkliga incitament, där klienten slits mellan att begå brott för att täcka ett akut behov av pengar och regelefterlevnad (att avstå från brott, enligt SIG:s direktiv). Även om möjligheter finns att ansöka om nöd för mat och andra basala nödvändigheter, kan avslag på en ansökning om försörjningsstöd inverka mycket negativt på deltagarens motivation, ge upphov till frustration, och i värsta fall föranleda avbrott från insatsen.

Även här ser vi hur SIG-arbetet påverkas negativt när klientens omedelbara behov inte adresseras. Det blir således i praktiken mycket svårt att verka för ett förändringsarbete om så grundläggande behov som ekonomi eller boende inte ges någon lösning. Även detta är ett exempel på hur SIG-arbetet delvis brister även utifrån resonemang om mottaglighet. Hur pass mottaglig för insatsen kan en klient förväntas vara i en så instabil livssituation?

Ett annat område som framträdde i intervjumaterialet behandlar begränsad *tillgänglighet*. Vissa av deltagarna påtalar att information om SIG inte var tillgänglig, utan något som de själva aktivt behövde söka upp. Deltagarna efterlyste även en ökad tillgänglighet i stöd, och då i synnerhet på kvällar och helger. Detta skulle kunna avhjälpas genom att ha mentorer eller annan personal som finns tillgänglig utanför ordinarie kontorstid. En sådan aktör skulle kunna vara mycket värdefull i de akuta situationer som kan uppstå när en individ balanserar mellan konformitet och brottslighet liksom skapa en trygghet och en extra resurs i utmanande situationer.

Det förefaller härtill finnas begränsade möjligheter för deltagarna att utveckla sitt sociala kapital och stärka sina sociala nätverk. Det finns dock en uppsjö av forskning som pekar på vikten av det sociala kapitalet för brottsupphörande,

där socialt kapital ses som en möjlig mottaglighetsfaktor (se e.g., Farrall 2012). Socialt kapital ger individer tillgång till möjligheter, information, råd och psykosocialt stöd. På så vis kan socialt kapital omvandlas till andra kapital. Att ha ett brett kontaktnätverk kan ge individen värdefull information om jobb-möjligheter eller kanske möjligheten att hyra en bostad i andra hand. Även om individen kan ha starka kontakter till familj kommer de flesta möjligheter sannolikt från människor som individen är mer ytligt bekanta med, enligt Granovetter (1973). Här skulle SIG-samordnaren/SIG-lotsen liksom externa mentorer kunna spela en avgörande roll att knyta klienten till ett vidare socialt nätverk (se Kirkwood 2021).

I nära anslutning efterfrågade deltagarna fler möjligheter till en *meningsfull fritid*. En ökad kontakt med olika volontärorganisationer, idrottsföreningar och andra sociala grupper och gemenskaper kan vara ett sätt att tillgodose detta behov. En ökad involvering i dessa sammanhang skulle ha flera positiva effekter, däribland att inkludera klienten i prosociala sammanhang, liksom att minska de känslor av ensamhet och tomhet som tidigare har noterats i den tidiga upphörandeprocessen (se Nugent & Schinkel 2016). Att bygga nya kontakter kan även stärka klientens sociala kapital och öka prosociala band. Engagemanget skulle likasåväl binda upp individens tid och energi i sociala institutioner och förändra individens rutinaktiviteter, något som i sin tur minskar risken för att deltagaren ska hamna i riskfyllda situationer, enligt kontrollteoretiska antaganden (se Sampson & Laub 2003). Som McNeill och Maruna (2007) även påtalar kan en ökad anknytning till samhället främja återintegration till samhället. Genom att delta i volontärarbete kan klienten känna sig som en nödvändig del av samhället, liksom ingjutas känslan av att man ”ger tillbaka” och återupprättar sitt anseende. I nuläget framstår emellertid samverkan med den ideella sektorn som mycket begränsad, varför detta är ett givet förbättringsområde.

Avseende *samverkan* i stort visar analysen på att samverkan kan fungera bra med vissa aktörer (såsom polisen) och sämre med andra. Särskilt utpekas samverkan med olika aktörer internt, inom socialtjänsten i stort, som problematisk – både av praktiker på SIG Unga och SIG Vuxna. SIG är fortfarande inte vidare etablerat eller välkänt inom socialtjänsten, menar flera praktiker, vilket får som följd att arbetet inte alltid är prioriterat och att det kan vara svårt att få in deltagare i SIG. Detta beskrivs särskilt som ett problem på SIG Unga, där det allt som oftast är en separat utredarenhet som beviljar SIG. På SIG Vuxna beskrevs istället den interna samverkan med verksamheterna för ekonomiskt bistånd som utmanande. Generellt uppfattas handläggare som bedömer rätten

till försörjningsstöd sakna förståelse för SIG-deltagarnas livssituation och vad det kriminella livet medför för ekonomiska konsekvenser.

Den kanske skarpaste kritiken riktas emellertid mot psykiatrin och särskilt mot barn- och ungdomspsykiatrin, BUP. Många praktiker, såväl samordnare som lotsar, saknar en fungerande samverkan med psykiatrin och är kritiska till de långa köerna för att få diagnos och behandling. Neuropsykiatriska funktionsnedsättningar liksom psykisk ohälsa bedöms samtidigt vara vanligt förekommande i målgruppen.

Slutligen diskuteras vilka som bör tillhöra SIG:s primära *målgrupp*. Beträffande frågan om *risk* kan det konstateras att praktikernas bild av vad som utgör en lämplig riskbild för SIG skiljer sig något från Brås (2022a) rekommendationer. Till skillnad från Brå påtalar emellertid flera av samordnarna på SIG Unga att följden blir att SIG introduceras för sent i ungdomens liv och att riskfaktorer underskattas. En allt för hög risk eller oro kring ungdomen kan försvåra SIG-arbetet eftersom ungdomen i detta skede har vandrat för långt på den brottsliga banan för att vara mottaglig för insatsen. Det kan även uppstå situationer där ungdomen är så involverad i den kriminella livsstilen att det redan kan föreligga en hotbild mot ungdomen, vilket kan göra SIG svår genomförbart i praktiken.

Dessa beaktanden synliggör problematiken i det RBM-ramverk som Brå (2022a) förlitar sig på. Brås rekommendation att SIG ska reserveras för de ungdomar med "högst risk" utifrån riskprincipen framstår här som rätt kontraintuitivt, i ljuset av att SIG ska *förebygga* nyrekrytering av ungdomar till kriminella gäng. Yngre ungdomar riskerar dock att bli involverade i den kriminella livsstilen *långt innan* SIG blir aktuellt. Flera samordnare är därför även skeptiska till Brås rekommenderade åldersgräns om 13 år. Med hänvisning till den förskjutning mot lägre åldrar i brottsinvolvering som idag råder, ter sig denna rekommendation inte särskilt verklighetsförankrad.

Genomgående framkommer bilden av SIG som en multimodal insats där ungdomens *föräldrar* också kan vara en *målgrupp* i sin egen rätt då dessa ibland kan ha ett stödbehov. I viss mån kan SIG Unga erbjuda stöd, till exempel i form av stöttande samtal och familjebehandling. Samtidigt identifierar flera av praktikererna på SIG Unga behovet av utökat stöd för föräldrarna.

Det rådde visst konsensus bland praktikererna på SIG Vuxna om att SIG främst är en insats för livsstilskriminalitet, varför klienter med omfattande beroendeproblematik och svår psykisk ohälsa inte bedöms vara ideala kandidater för

insatsen utifrån resonemang om mottaglighet. Detta ter sig dock något motsägelsefullt i ljuset av den stora samsjuklighet som generellt finns i målgruppen livsstilskriminella. Än mer motsägelsefullt var fyndet att de deltagare där missbruk (skadligt bruk) och beroende bedöms finnas också ibland anses vara lättare att hjälpa av det enkla skälet att missbruk kan anses vara ett stödbehov, vilket också innebär att det finns en mer ”paketerad” lösning för denna målgrupp. Detta är att skilja från gruppen livsstilskriminella som inte definieras som en målgrupp med stödbehov. Vissa praktiker efterfrågar därför att denna grupp mer tydligt identifieras som en målgrupp med specifika stödbehov för att kunna erbjuda ett mer omfattande stöd. Samtidigt återstår en grupp som SIG svårligen kan hjälpa – de mycket komplexa fallen där individen både har ett svårt beroendetillstånd och en kriminell livsstil. Det är svårt att se hur SIG ensamt kan stötta denna grupp, utifrån det faktum att SIG är en frivillig insats som kräver ett engagemang från klienten.

Diskussion och slutsatser

Den sammanvägda bilden är att SIG på många sätt är en ny och ambitiös insats. Samtidigt är målgruppen mycket komplex att arbeta med, vilket i sin tur kräver att alla drar åt samma håll. Detta förutsätter en mer välfungerande samverkan mellan berörda aktörer. Det ligger emellertid bortom rapportens syfte – och rapportförfattarens kompetens – att ge vägledning i hur detta samverkansarbete ska förbättras. Hur dessa problem ska lösas är en politisk, organisatorisk och normativ fråga som faller utanför forskningens parametrar.

Som noteras finns en del brister i SIG-arbetet som det bedrivs i Stockholms stad idag, trots de bästa avsikterna. Som insats måste därför SIG vara lyhörd inför deltagarnas behov och arbeta för att sänka de hinder som deltagarna tycks snubbla över allt för lätt, och som leder till att upphörandeprocessen ”spårar ur”.

Snarare än att utgå ifrån att dessa urspårningar enkom beror på klienternas bristande motivation, har denna rapport en något annan utgångspunkt – nämligen att upphörandeprocessen allt för ofta kan ”frustreras”. Att klienterna vill upphöra med brott kan det knappast råda några tvivel om – de har ju självant valt att gå med i insatsen. Denna vilja kan dock allt som oftast kuvas, och här pekar forskningen på olika institutionella och strukturella hinder som är av betydelse (se e.g., Gålnander 2023, 2024; Halsey, Armstrong & Wright 2017; Wahlman 2025).

Som upprepas ofta har motivationen stor betydelse för upphörandeprocessen. Här tycks emellertid det motsatta förhållandet vara lika sant, nämligen att upphörandeprocessen *har betydelse för* motivationen. Som Maruna (2001, s. 26) påminner oss om är upphörandet inte en engångshändelse – ett val som görs en gång – utan ett val som ständigt måste göras om och om igen. Så på samma sätt som en hög motivation kan främja och bibehålla ett upphörande, kan ett framgångsrikt upphörande också främja och bibehålla motivationen att fortsätta med denna process. Färre hinder skulle sannolikt minska de många utträden och avbrutna insatser som präglar SIG idag.

Ingen insats kan göra en omotiverad klient motiverad, men en insats kan alltid verka för att göra klienten *mottaglig* för att ta emot hjälp och engagera sig i insatsen, vilket i sin tur kan öka motivationen. Här har analysen emellertid visat på förbisedda mottaglighetsfaktorer som ännu inte riktigt adresseras fullt ut i SIG-arbetet. De många avbrotten i SIG som praktikerna vittnar om, i synnerhet på SIG Vuxna, är oroväckande och visar på ett bristande mottaglighetsarbete. Givet att SIG ska arbeta enligt RBM (där mottaglighet ingår som en viktig behandlingsprincip) är det påtalat att just mottaglighetsarbetet utvecklas, och då särskilt den specifika mottagligheten.

Som konstateras i rapporten kan det bristande mottaglighetsarbetet kopplas till att flera av klientens behov inte adresseras fullt ut, något som delvis kan kopplas till socialtjänstens begränsade uppdrag och möjligheter att hjälpa denna målgrupp. Vissa av deltagarna upplevde ett otillräckligt stöd i sin upphörandeprocess med frustration och uppgivenhet. Givet de många utmaningar, hinder och bakslag som kantar upphörandeprocessen framstår det som ett rimligt antagande att flera för tidiga avbrott skulle kunna förhindras om SIG kunde utvecklas för att bättre stötta deltagarna i deras stödbehov. Förbättringar inom dessa områden skulle kunna göra att SIG blir en större möjliggörare för förändring – en vändpunkt snarare än en ”återvändpunkt”. En sådan omarbetning av SIG skulle minska risken för urspårningar och därmed gå i helt nya hjulspår.

Innehåll

Förord	5
Sammanfattning.....	7
Innehåll	19
Inledning.....	23
<i>Syfte och frågeställningar.....</i>	23
<i>Rapportens målgrupp</i>	24
<i>Rapportens begränsningar</i>	24
<i>Definition av begrepp.....</i>	25
TEORETISKA PERSPEKTIV, MODELLER & RIKTLINJER	19
Forskning om brottsupphörande	28
<i>Ett livsloppsperspektiv – förändring och stabilitet genom livet</i>	28
<i>Att ”åldras ur” brottslighet</i>	29
<i>En strukturell förklaringsmodell.....</i>	31
<i>En motreaktion – psykosociala förändringar och aktörskap</i>	32
<i>Upphörandeprocessens bräcklighet.....</i>	32
En resurssvag grupp.....	33
Barriärer och bakslag.....	34
Upphörandeprocessen som en smärtsam erfarenhet.....	35
Svårigheter att bryta med gäng och brottsbelastade kamrater	36
<i>Återintegrering och vägar tillbaka</i>	37
Behandlingsmodeller	39
<i>Systemteori och multisystemisk terapi (MST)</i>	39
<i>RBM-modellen – Risk, Behov, Mottaglighet.....</i>	40
De tre behandlingsprinciperna.....	40
Mottaglighet – ett omtvistat begrepp	41
RBM:s empiriska stöd.....	42
Kritik mot, och nyansering av, RBM.....	43
<i>Good Lives-modellen (GLM)</i>	45
Hur står sig GLM mot RBM?	46
Kritik mot GLM.....	47
Rehabilitering och det sociala arbetets roll.....	49
<i>Assisterat upphörande och den terapeutiska alliansen.....</i>	49
<i>Interna och externa faktorer i rehabiliteringsarbetet</i>	51
<i>Det sociala kapitalets betydelse.....</i>	52
<i>Mottaglighets- och motivationsarbete.....</i>	53

SIG: grundtanke, vägledning och tidigare forskning.....	56
<i>Grundidén bakom SIG</i>	56
<i>Vägledning för SIG</i>	57
<i>Samverkan i SIG</i>	58
<i>Målgruppen för SIG</i>	59
Ålder för SIG.....	59
Hur hög risk? Hur brottsbelastad?	59
<i>Utmaningar i SIG-arbetet</i>	60
De komplexa stödbehoven	60
Den knepiga bostadsfrågan	61
Erfarenheter av placeringar för framgångsrikt upphörande	61
Rätt till stöd i Stockholm.....	62
Läsningarna med psykiatrin.....	64
METOD.....	28
Intervjuerna med praktikerna.....	66
<i>Intervjupersoner</i>	66
<i>Intervjuförfarande</i>	66
<i>Analysförfarande</i>	67
<i>Etiska överväganden</i>	68
Intervjuerna med klienterna.....	70
<i>Intervjupersoner</i>	70
<i>Intervjuförfarande</i>	71
<i>Analysförfarande</i>	73
<i>Etiska överväganden</i>	74
RESULTAT	67
Samtycke och tvång, motstånd och tidiga avbrott	78
<i>Svårigheter att få samtycke – en spridd bild</i>	78
<i>Piska och morot – samtycket som tånjbart</i>	80
<i>Misstro och okunskap</i>	82
<i>Motstånd i insatsen</i>	84
<i>Avbrott i insatsen</i>	86
Avsaknad av resurser	88
Svårigheter med boende	90
<i>De problematiska boendena</i>	91
En triggande miljö.....	92
Otrygghet och våldsutsatthet	94
Områdets betydelse.....	96

<i>”Fuck’ det här” – svajande motivation och återfall</i>	99
<i>Ojämliga boendelösningar</i>	103
Stödbehov, missbruk och hotbild	104
Olika stadsdelar – olika förutsättningar.....	105
<i>En svårlöst situation</i>	106
Problematiken i att bevilja boende.....	107
En annan väg framåt?.....	109
Begränsad tillgänglighet och flexibilitet	112
<i>Information om SIG</i>	112
<i>Tillgänglighet och flexibilitet – att arbeta inom och utanför ramarna</i>	114
Tillgänglighet i kontakten.....	114
Flexibla arbetstider – utanför 9–5	116
Vikten av att stanna kvar	117
<i>Avsaknaden av andra kontaktpersoner</i>	118
Betydelsen av fritid och sammanhang	121
<i>Samhörighet istället för tomhet</i>	122
<i>Bristande samverkan med den ideella sektorn</i>	124
Att bli eller att inte bli beviljad ekonomiskt bistånd	126
<i>”Damned if you do, damned if you don’t” – motsägelsefulla praktiker</i>	126
<i>Orealistiska krav... eller precis lagom?</i>	130
<i>I avvaktan på ekonomisk stabilitet – svajande motivation och avbrott</i>	132
<i>Handlingsutrymme och samsyn – en samverkansfråga?</i>	135
Polisens roll i SIG	138
<i>Erfarenheter av samverkan</i>	138
Dåligt fungerande psykiatri	140
<i>Långa väntetider och bristande stöd</i>	140
<i>En samverkan som går i stå</i>	141
SIG:s målgrupp.....	143
<i>Ålder, brottsbelastning & oro</i>	143
I förebyggande syfte... eller för sent?	143
Vilken ålder är lämplig?.....	146
Hur hög risk/oro?	148
<i>Familj som målgrupp?</i>	151
<i>Substansbrukare som målgrupp?</i>	152
Svårigheterna att arbeta med missbruk och beroende – en mottaglighetsfråga	152
Mer stöd vid missbruk och beroende?	154
<i>Livsstilskriminella som särskild målgrupp?</i>	155
<i>Den samsjukliga målgruppen?</i>	157

AVSLUTANDE DISKUSSION	78
Övergripande slutsatser	162
<i>Mot en ökad tillgänglighet</i>	162
<i>Stärkta sociala nätverk för en förbättrad återintegration</i>	163
<i>Bostadsfrågan</i>	164
<i>Behovet av stabilitet och trygghet</i>	165
<i>Samverkansproblemen: bristande förankring och otydlighet</i>	166
Vilka ska SIG arbeta med?	168
<i>Ålder och oro</i>	168
<i>De komplexa fallen</i>	169
<i>SIG för kvinnor</i>	171
En ny förståelse av SIG	172
<i>SIG som vuxenlivsintegration?</i>	172
<i>En institution för social kontroll?</i>	173
<i>En krok för förändring eller en krok i "rätt" tid?</i>	174
<i>En vändpunkt eller återvändspunkt?</i>	175
Döda vinklar och nya vinklar	176
<i>Rapportens svagheter</i>	176
<i>Förbisedda mottaglighetsfaktorer</i>	177
<i>Den problematiska motivationen</i>	178
<i>Att leda om och leda rätt</i>	180
Referenser	182

Inledning

Föreliggande rapport publiceras inom ramen för forskningsprojektet *Effekter av sociala insatsgrupper i Stockholm*. Projektet godkändes av Stockholms stad i december 2022 och bedrivs av Institutet för framtidsstudier under ledning av professor Jerzy Sarnecki. Projektet syftar bland annat till att kartlägga hur sociala insatsgrupper (SIG) bedrivs i Stockholms stad samt utreda hur SIG kan utvecklas framöver.

Under tidighösten 2023 släpptes den första rapporten *I mötet mellan teori och praktik. Sociala insatsgrupper i Stockholms stad utifrån ett praktikerperspektiv* (Wahlman 2023). Ambitionen var att undersöka SIG i Stockholms stad utifrån ett praktikerperspektiv och kom därför att hänvisas till som ”personalrapporten”. I huvudsak var rapportens syfte att 1) beskriva den klientgrupp som ingick i SIG, sett till deras demografi och behovsbild, 2) kartlägga vilka arbetssätt som tillämpades av praktikerna för att möta klienteletts specifika behov samt att 3) identifiera möjliga faktorer för en lyckad insats inom SIG.

I intervjuerna framkom emellertid sådant som av utrymmesskäl inte kom att rymmas i denna rapport. Bland annat kom olika utmaningar och svagheter i SIG att identifieras. Syftet med föreliggande rapport är därför att lyfta fram dessa forskningsfynd.

Till skillnad från personalrapporten där enbart praktikerna intervjuades inkluderar denna rapport även intervjuer från de klienter som deltagit i SIG. Fördelen med detta är att det ger en rikare och mer nyanserad bild av SIG som insats. Rapportens huvudsakliga fynd kommer även löpande att ställas i förhållande till det befintliga forskningsläget om upphörandeprocesser och aktuella arbetsmetoder i rehabiliteringsarbete och assisterat upphörande. Särskilt fokus ligger på de utmaningar och begränsningar som omgärdar upphörandeprocessen och vad dessa får för praktiska implikationer i ett behandlingsarbete.

Syfte och frågeställningar

Med utgångspunkt i det samlade intervjumaterialet med såväl personal som klienter i sociala insatsgrupper (SIG) liksom det samlade forskningsläget syftar rapporten till att belysa de utmaningar som ”frustrerar” upphörandeprocessen för de som deltar i en SIG-insats. Rapporten söker identifiera svagheter i arbetet med att stötta individer att upphöra med brott genom SIG såsom den

praktiseras i Stockholms stads olika verksamheter. Rapporten har därtill som uppdrag att presentera förbättringsområden och förslag i detta arbete. De frågeställningar som väglett rapporten kan sammanfattas ner till:

- Vilka svårigheter och frustrationer stöter deltagarna i SIG i Stockholms stad på i upphörandeprocessen?
- Vilka utmaningar och förbättringsområden kan identifieras i SIG såsom det bedrivs i Stockholms stad?
- Hur kan SIG i Stockholms stad vidareutvecklas och förbättras för att främja brottsupphörande?

Förutom en genomlysning av SIG:s förbättringsområden och utmaningar kommer således rapporten även att mynna ut i slutsatser om hur SIG i Stockholms stad kan förbättras liksom på vilka sätt SIG kan tänkas stötta i upphörandeprocessen.

För att kunna förstå dessa forskningsresultat behöver samtidigt läsaren kunna orientera sig i forskningsläget om livsstilskriminalitet och rehabilitering. Rapporten syftar därför även till att ge en genomgång av forskningsläget som täcker in såväl socialt arbete som livsloppskriminologin samt forskning kring rehabilitering och återfallsprevention. Ambitionen är att detta även kommer att hjälpa de som arbetar med dessa frågor att bättre förstå de utmaningar som detta arbete kan innebära.

Rapportens målgrupp

Denna rapport syftar till att vara policydriven på så vis att forskningsresultaten ska kunna användas för att utveckla praktiken i arbetet med livsstilskriminella och individer som riskerar att hamna i en kriminell livsstil. Givet rapportens fokus på SIG kan de aktörer som arbetar i någon av dessa verksamheter liksom beslutsfattare i Stockholms stad anses tillhöra rapportens primära målgrupp. Rapportens innehåll kan emellertid vara av intresse även för utomstående, då erfarenheterna av SIG från Stockholms stad sannolikt kan generaliseras till andra platser i Sverige där SIG bedrivs. I övrigt kan även andra grupper som arbetar med målgruppen livsstilskriminella dra nytta av rapportens innehåll.

Rapportens begränsningar

Trots att det genomgående konstateras i föreliggande rapport att SIG kan se mycket olika ut beroende på i vilken stadsdel som insatsen utförs kommer

denna studie inte att genomlysade de olika verksamheterna eller undersöka närmare hur SIG utförs i de olika stadsdelarna i Stockholms stad.

Det är viktigt att betona att rapportens sökljus är riktat mot de förbättringsområden och utmaningar med SIG som har framkommit i intervjuerna.

I rapporten har varken samverkanspartner och anhöriga fått komma till tals då några intervjuer med dessa grupper helt inte har utförts. Ett begränsat antal chefer verksamma vid de olika SIG-verksamheterna har intervjuats. Dessa chefer kunde emellertid inneha rätt olika position och deras delaktighet i intervju-materialet är mycket liten, varför deras utsagor knappast kan anses vara representativa för gruppen chefer.

SIG praktiseras i många delar av landet. För föreliggande studie har dock enbart SIG i Stockholms stad beaktats. De slutsatser om SIG som dras här skall därför ses som enbart gällande för just Stockholms stad och gäller inte nödvändigtvis för SIG i andra delar av Sverige.

Definition av begrepp

I litteraturen om sociala insatsgrupper, liksom i annan litteratur om brottspreventiva insatser som bedrivs i någon form av partnerskap, florerar olika begrepp. Förutom det tidigare nämnda partnerskap är *samverkan* ett återkommande begrepp. *Samverkan* förstås som ett arbetssätt där olika aktörer tillför resurser, kompetenser eller kunskap i syfte att uppnå ett gemensamt mål eller lösa en uppgift, en definition som är sprungen ur Socialstyrelsens (2013, s. 17) förståelse. Nära kopplat till samverkan finner vi begreppet *samordning* som betecknar ett gemensamt arbete för att koordinera resurser och insatser med syfte att uppnå ett bättre resultat eller högre effektivitet (ibid.).

I rapporten används huvudsakligen begreppen ungdomar, unga och unga vuxna. Termer har dock något olika innebörder, i såväl social som juridisk/legal bemärkelse. *Ungdom* betecknar individer som är i spannet 12 – 17 år, individer under 18 år. I en strikt legal mening är den som är 18 år att betecknas som vuxen (se Arnett 2000), varför denna term kommer att användas för alla individer 18 år och äldre. Målgruppen för SIG Vuxna är emellertid ofta i ålderskategorin 18 – 29 år, vilket inom sociologisk tradition brukar räknas in i gruppen *unga vuxna* och befinner sig i ett mellanrum mellan ungdomen och vuxenlivet. Denna ålder betecknar därför generellt en social position där individen ännu inte fullt ut har etablerat sig inom de olika sociala institutionerna associerade med vuxenlivet, såsom egen försörjning, eget boende och familjebildning (se Neugarten, Moore & Lowe, 1965).

I rapporten används återkommande begreppet *livsstilskriminalitet* och *livsstilskriminell*. Som namnet antyder är brottslighet ett återkommande inslag inom livsstilskriminalitet – det är en del av individens *livsstil*. I vissa avseenden används även ord som *kriminell* och *brottsbelastad*. Även om användandet av dessa begrepp inte är helt oproblematiskt kan de ändå anses signalera en social position av att leva på marginalen, utanför samhällets kant. Det rör sig trots allt om en position som kringsskär och begränsar individens liv.

Begreppet *antisocialt beteende* används återkommande för att beteckna handlingar som kan vara icke-önskvärda eller skadliga, för såväl individ som samhälle, även om de inte i sig är kriminaliserade. Skolk, prostitution, umgänge med brottsbelastade kamrater och gängmedlemskap utgör typexempel på handlingar som i sig själva inte är brottsliga, men som ses som dysfunktionella för individen och hennes utveckling.

Slutligen bör termer som rör bruk av substanser och beroendetillstånd definieras. En viktig skiljelinje mellan bruk och missbruk är att *bruk* betecknar all användning av en substans medan *missbruk* betecknar en *olämplig* användning av en substans som kan vara skadlig för individens hälsa eller få sociala konsekvenser (Socialstyrelsen 2021a, s. 21; se även Lander 2003, s. 176).¹ I ICD-10 används istället begreppet *skadligt bruk*, vilket har en snarlik innebörd som ”missbruk”. Dessa begrepp ska särskiljas från *beroende* som avser ett medicinskt tillstånd där individen inte själv förmår att styra över sitt intag med följden att hennes funktioner försämras i olika avseenden (Socialstyrelsen 2019a, s. 16).

För de som jobbar med deltagare i SIG benämns dessa i regel som *praktiker*. I förekommande fall används termerna *lots* för yrkesutövare på SIG Vuxna och *samordnare* för yrkesutövare på SIG Unga, då det är dessa titlar som används av Stockholms stad (2021a, 2021b).

¹ Denna senare term används inte längre i den nya socialtjänstlagen men återkommer ofta i intervjuerna med såväl praktiker som klienter, varför den även figurerar här.

Teoretiska perspektiv, modeller & riktlinjer

Forskning om brottsupphörande

En ansenlig del av kriminologisk forskning och teoribildning har ägnats åt behandling och rehabilitering med varierande och, många gånger, nedslående resultat. Under 1970-talet kom fältet att genomsyras av en behandlingspessimism under devisen "nothing works" som en respons på de många studier som inte förmådde påvisa någon brottspreventiv effekt av olika behandlingsinsatser. Denna bild kom dock att nyanseras i takt med att forskare noterade metodologiska svagheter i flera av dessa studier. Under decennierna som följde har behandlingsfältet genomgått en renässans med flera viktiga landvinningar som utvecklat vår förståelse för effektiv och fungerande behandling av kriminalitet (Craig, Dixon & Gannon 2013). Det råder idag en förståelse att fungerande behandlingsmetoder finns. Fältet är numera rikt på teorier om upphörandeprocesser och framgångsrikt upphörande. Av utrymmesskäl går det inte att återge samtliga eller ge någon särskilt ingående beskrivning av dessa. Här kommer därför istället endast de mest centrala teorierna och fynden att mycket kortfattat återges.

Ett livsloppsperspektiv – förändring och stabilitet genom livet

Att upphöra med brott innebär att individen genomgår en process av förändring, något som fångas väl av livsloppskriminologin med sitt fokus på tid och åldrande (Carlsson 2014). För att förstå varför människor upphör eller fortsätter med brott behöver vi först förstå hur människors liv utvecklas och formas i takt med de åldras och färdas genom livet. Just begreppet *livslopp* ("life course") avser en människas liv, från födsel till död (Elder 1994), och kan ses ungefär som en resa genom livet. Alla resor utgår emellertid ifrån någon typ av karta, en sorts vägbeskrivning som dikterar hur vi bör resa och hur våra liv bör se ut under resans gång. Vi förväntas gå igenom vissa steg. Dessa steg kan förstås ungefär som hållplatser eller check-punkter på vägen och är knutna till ålder. Att det finns en inbyggd temporal (tidsmässig) dimension till livsloppet synliggörs genom de olika åldersspecifika faser (till exempel barn, ungdom, ung vuxen, vuxen, pensionerad) som livsloppet är uppdelat i.

När vi går igenom livsloppet färdas vi genom olika livsbanor (*trajectories*) som stakar ut vår riktning, samtidigt som dessa livsbanor alltid kan förändras och riktas om. Livsloppet rymmer flera dimensioner eller livsbanor, och vi färdas

ofta på olika banor samtidigt (till exempel en bana för familj, en bana för arbete, etcetera). Livsbanor tenderar att ”haka i” varandra. Förändringar i en bana kan därför påverka andra banor (Krohn et al. 2011). Så exempelvis kan eftergymnasiala studier öppna för andra karriärbakor, samtidigt som inträde till arbetsliv och familjeliv förskjuts. Motsvarande kan inträdet på en kriminell livsbana försvåra för oss att få/upprätthålla ett arbete eller att ha en god kontakt med vår familj, vilket i sin tur påverkar vår ”karriärlivsbana” respektive ”familjelivsbana”.

När vi förflyttar oss från olika livsbanor eller skeenden i livet förstås detta som en övergång (*transition*). En övergång indikerar någon typ av förändring som vi gör som innebär att vi rör oss från en livssituation till en annan (till exempel att gå från att bo hemma till att flytta hemifrån, från att bli ihop till att bli sambo med någon, från att arbeta till att gå i pension) (Elder, Modell & Parke 1993).

Inom livsloppskriminologin finner vi även *vändpunkten* (*turning point*) – ett begrepp som betecknar en omdanande händelse som förändrar hur livsloppet utvecklas. En vändpunkt är således en övergång som innebär ett skifte i vår livsbana. Att bli förälder, flytta till en annan stad, hoppa av skolan, skilja sig, bli av med jobbet eller vara med om en svår olycka är exempel på händelser som kan innebära stor påverkan på våra liv (Elder, Kirkpatrick Johnson & Crosnoe 2003). Vändpunkten är således ”triggande” på så vis att de föranleder *andra* förändringar (se Laub, Nagin & Sampson 1998). Det följer därmed att alla övergångar inte är vändpunkter. Vissa övergångar ligger ”i linje” med den utstakade kursriktningen och medför således ingen förändring i livsbanan (Sampson & Laub 2003, s. 40).

Vändpunkter är således i regel förenade med tämligen stora förändringar i livsmönstren och levnadsvillkor. Att bli förälder är en vändpunkt genom att hela ens livsföring och dagliga rutiner förändras i grunden. För en ung individ kan en första fängelsedom utgöra en vändpunkt, eftersom en fängelsevistelse ofta innebär andra förändringar för individen (till exempel att denna inte längre kan arbeta, står under fysisk kontroll, ökat socialt umgänge med andra kriminella) som också påverkar livsmönstren och levnadsvillkor efter avtjänad straff (till exempel svårigheter att få jobb, starkare band till andra kriminella).

Att ”åldras ur” brottslighet

Inom livsloppskriminologin är det väldokumenterat att brottsbenägenheten ökar under ungdomsåren för att sedan plana ut och minska i takt med att individen blir äldre (Glueck & Glueck 1937, s. 106; Gottfredson & Hirschi

1983; Moffitt 1993). Brottsdebut sker vanligtvis någon gång mellan 8 och 14 år, beroende på om det rör sig om självrapporterad eller polisanmäld brottslighet. Efter tonårstiden tenderar sedan de flesta att inte begå några fler brott (Piquero, Farrington & Blumstein 2007, s. 3). Brottsupphörande ter sig således tämligen normativt med stigande ålder – det som kallas för att ”åldras ur” brottslighet (Rocque 2015).

Som vissa teoretiker (e.g., Barry 2010; Massoglia & Uggen 2010) pekar på kan dessa förändringar delvis bero på vad som anses normativt för vissa åldrar. Tonåren och tidiga vuxenlivet är en period associerat med risktagande, spänningssökande, utforskande och gränsbrytande beteende. Att begå brott, testa droger och alkohol liksom ha sex kan därför anses vara rätt normativt för denna period (Börjeson & Börjeson 2015, s. 122). Det är under denna tid som de flesta också börjar bryta sig loss från sina föräldrar och utmejsla en egen, separata identitet (Barry 2010). När individen är tonåring minskar i regel den sociala kontrollen från föräldrarna samtidigt som kompisgänget blir viktigare. Detta möjliggör för individen att ägna sig åt brottslighet eller andra antisociala eller riskfyllda beteenden (Sarnecki 2001, s. 3f). De flesta som begår brott under tonårstiden tenderar även att begå brott tillsammans med andra snarare än enskilt (Farrington & Welsh 2007, s. 80).

I samband med att vi juridiskt blir vuxna får vi mer självbestämmande samtidigt som vi ännu har relativt mycket frihet att utforska och mejsla ut våra liv – en övergångsfas till vuxenlivet som Arnett (2000) kallar för *emerging adulthood*. Denna fas bör därför kanske främst betecknas som en tid av förberedelser för det stundade vuxenlivet, till exempel att gå en högre utbildning, prova olika jobb, flytta hemifrån, dejta och inleda förhållanden. Denna period kännetecknas fortfarande av instabilitet och rörlighet där vi testar olika identiteter och roller.

I takt med att individen blir äldre kommer hon att förväntas ingå i olika sociala institutioner. Som tidigare nämnts utövar dessa institutioner en social kontroll som styr hennes beteende (Massoglia & Uggen 2010). Med stigande ålder förväntas vi träda in i olika roller (såsom förälder, partner eller anställd), vilka i sin tur ger upphov till olika förväntningar på oss (Eliason, Mortimer & Vuolo 2015). Eftersom dessa nya roller också förutsätter ansvarstagande och en mer strukturerad livsstil blir vuxenlivet därmed oförenligt med en kriminell livsstil. Ett arbete med upphörande blir därför ett arbete med att gå mot mer prosociala vuxna roller och identiteter (Bushway & Uggen 2021).

En strukturell förklaringsmodell

En av de mest inflytelserika teoribildningarna inom upphörandeforskning finner vi hos Sampson och Laubs (2003) teori om åldersgraderad informell social kontroll. Denna teori bygger till stora delar på livslopps sociologiska antaganden liksom vissa traditionella kriminologiska kontrollteorier, såsom Hirschi (1969) teori om sociala band. Enligt Hirschi knyts människor till sociala institutioner, till exempel familj, arbete, skola, kamrater och frivilligorganisationer, genom *sociala band*. Närvaron av dessa band och styrkan i dem påverkar vår benägenhet att begå brott. Individer med starka sociala band kommer att engagera sig i prosociala aktiviteter och sociala institutioner. Att begå brott eller ägna sig åt annat avvikande beteende gör att individen riskerar att de sociala banden urholkas, till exempel genom att förlora sitt jobb eller skada familjerelationer. Den sociala kontrollen som arbetet eller familjen utövar på individen blir därmed, enligt teorin om sociala band, en slags buffert mot brottslighet. Individen tenderar också att internalisera denna sociala kontroll, vilket styr hennes beteende mot konformitet. Svaga eller frånvarande sociala band ger individen frihet att avvika från samhällets regler (ibid).

I en longitudinell studie kunde Sampson och Laub visa på att ett upphörande ofta föranleddes av att individen träffade en prosocial partner, gifte sig, fick barn, fick ett arbete och genomgick militärtjänst. De studerade individerna (alla män) som upphört med brott var med andra ord insnärjda i olika sociala institutioner och hade byggt starka sociala band till dessa (Sampson & Laub 2003). Männen hade vid detta lag mycket mer att förlora på att begå brott, till skillnad från de män som saknade dessa starka sociala band. De konforma männen hade investerat så mycket tid och energi i sina nya liv att en återgång till kriminalitet helt enkelt inte var värt det, vilket in sin tur gav upphov till långsiktig konformitet (Laub, Nagin & Sampson 1998).

Genom sociala institutioner blir individen föremål för sociala kontrollmekanismer samtidigt som individens vanliga rutiner förändras på ett sätt som försvårar fortsatt brottslighet (Sampson & Laub 2003, s. 134ff). Det är exempelvis svårt att ränna runt sent om nätterna med vänner om man ska upp tidigt på morgonen för att jobba. Att vara involverad i sociala institutioner innebär alltså att individens tid i högre grad upptas av prosociala aktiviteter, med mindre tid över att ägna sig åt antisocialt beteende (ibid., 38f).

En motreaktion – psykosociala förändringar och aktörskap

Till skillnad från Sampson och Laub, som lägger stor vikt på den omgivande strukturen för att förklara upphörande, finner vi flera tongivande teoretiker (e.g., Giordano, Cernkovich & Rudolph 2002; Maruna 2001; Massoglia & Uggen 2010) som pekar på aktörskap och framför allt psykologiska och kognitiva processer som föranleder brottsupphörande. Även om det kan finnas strukturella element som förvisso kan "pusha" individen i rätt riktning är detta i sig inte tillräckligt för ett upphörande. Dessa element må vara förutsättningar, men inte garantier, för ett upphörande. Någonstans måste individen ta det aktiva valet att upphöra med brott, menar företrädare för denna psykosociala teoribildning.

Som Giordano, Cernkovich och Rudolph (2002) föreslår kan dessa möjliggörande element ses som nödvändiga men upphörandeprocessen innefattar ett kognitivt arbete där individen först måste vara öppen för att leva ett annat liv. Denna process kan emellertid främjas av element i individens miljö som *möjliggöra* ett upphörande, så kallade "*hooks for change*". Att få ett jobb, bli med barn, flytta eller komma in på en utbildning är exempel på sådana möjligheter. Som begrepp kan *kroken* (en. "hook") användas för att symboliskt representera något som individen själv måste greppa tag i – att det rör sig om ett medvetet val att ta fasta på en möjlighet när den presenteras. Det räcker således inte att som livsstilskriminell erbjudas ett jobb eller bli förälder om man inte samtidigt tar fasta på möjligheten. För att göra detta måste individen först vara öppen för att göra en förändring.

Individens *attityd*, hur hon förhåller sig till sitt nuvarande liv och till den nya möjligheten, har därför stor betydelse i förändringsprocessen. Möjligheter (eller krokar) banar även väg för nya roller och identiteter i utformandet av en ny, brottsfri identitet (ibid.: 1001ff). Den kriminella identiteten kommer att betraktas som mer negativ ju längre in på denna process hon kommer för att sedan successivt naggas bort och ersättas med en prosocial identitet (Maruna 2001).

Upphörandeprocessens bräcklighet

Samtidigt som individens egen roll i upphörandeprocessen inte ska underskattas kan inte betydelsen av strukturen – och vad strukturen (o)möjliggör – förnekas. Upphörandet kan således sägas äga rum någonstans mellan agens och

struktur. Vid avsaknaden av en "krok" eller möjlighet i individens miljö (strukturellt element) blir ett upphörande i praktiken svårt och kanske inte minst i ljuset av den marginaliserade position som många som levt ett liv på marginalen befinner sig i (Gålnander 2024). Att upphöra med brott är knappast något självklart eller enkelt företag. Samtidigt som upphörande kan anses vara normativt är återfall i brott också mycket vanligt (Shapland 2022).

En resurssvag grupp

Det är vida känt att tidigare dömda och livsstilskriminella är en resurssvag grupp och det saknas knappast exempel på hur dessa människor har problem med ekonomi (Todd-Kvam 2019), substansberoende och psykisk ohälsa (Österman 2016), arbetslöshet och svag arbetsmarknadsanknytning (Graffam, Shinkfield & Hardcastle 2008), hemlöshet och en instabil boendesituation (Gålnander 2020) liksom avsaknad av ett socialt skyddsnät (Farrall 2004). Som mycket forskning också visar kommer en tidigare brottsdom med mycket stigma, vilket tenderar att begränsa vägar till arbete och boende (Arditti & Parkman 2011). Som Farrall, Bottoms och Shapland (2010) poängterar innebär processen att bli dömd för ett brott någon form av social exkludering och att komma tillbaka från en sådan utestängd position – att återintegreras – är förknippat med betydande svårigheter, och då i synnerhet vid anstaltsvistelser. Att fysiskt separeras från sitt sociala nätverk försvagar lätt viktiga sociala band. Den som har blivit dömd till fängelsestraff riskerar därför att hamna i en betydligt mer utsatt position, i såväl ekonomiskt som socialt hänseende (Arditti & Parkman 2011).

Det är i ljuset av denna marginaliserade position som kriminalitetens funktion blir tydlig. Som Ward (2002) noterar är kriminalitet en maladaptiv coping-strategi men trots detta ändå en coping-strategi. Denna bild bekräftas i flera kriminologiska studier där individer i en kriminell livsstil själva menar att de begår brott eftersom de saknar andra möjligheter att försörja sig själva (se e.g., Barry 2007; Burnett 2004; Haigh 2009). Ett liknande resonemang förs av Lander (2003, s. 170ff) om drogbruk som en nödvändighet för individen för att hårda ut när livet ter sig outhärdligt och skydda sig själv från utanförskapets smärtor (se även Coghlan 2024; Frisher & Beckett 2006; Gålnander 2024).

Det är viktigt att påtala att dessa coping-strategier uppstår vid *avsaknaden av* andra strategier. Som Barry poängterar saknar unga, marginaliserade individer i en kriminell livsstil ofta handlingsutrymme att forma ett hållbart liv utanför den kriminella sfären. Kriminalitet, menar hon då, kan förstås som en källa till viktiga resurser såsom pengar, status, vänskap och beskydd (Barry 2007).

Kriminaliteten blir här en strategi för att ”preserve power, courage and independence in a *context of complete helplessness* (Droppelmann 2020, s. 140, min kursivering). Som Grundetjern och Miller (2019) argumenterar kan brottslighet vara ”empowering” – alltså inge individen en känsla av egenmakt och kontroll.

Ett övergivande av en kriminell livsstil eller ett gäng innebär därför på motsvarande vis att individen också försakar en källa till viktiga resurser. McMurran och Ward (2010) formulerar det väl när de konstaterar:

If we understand offending as a behaviour that has a function for the individual, then it follows that desisting from that behaviour will leave a gap in the offender's life. (McMurran & Ward 2010, p. 301)

Barriärer och bakslag

Samtidigt som resursvaghet kan vara en orsak till att individen hamnat i kriminalitet i första början framstår det likasåväl som en effekt av densamma. Att leva ett liv präglad av marginalisering och brottsdomar gör att den som vill sluta i brott ofta har svårt att hitta tillbaka, menar Gålnander (2024). På senaste tiden har upphörandeprocessen börjat ses som en bräcklig och skör process präglad av bakslag och återfall (se e.g., Haigh, 2009; Halsey, Armstrong & Wright 2017). Österman (2016) beskriver exempelvis upphörandet som en ”hinderbana”, med massa hinder och barriärer som individen ska ta sig över. Dessa hinder kan vara svårigheter att etablera sig på arbetsmarknaden till följd av låg utbildning och avsaknad av arbetslivserfarenhet, avsaknaden av prosociala vänner, bostadslöshet, skuldsättning, missbruk och substansberoende liksom den stigmatiserande effekten av tidigare brottsdomar (se även Farrall 2012, s. 95; Gålnander 2023, 2024). Sådana hinder påverkar och begränsar oomtvistligt människors handlingsutrymme, vilket i sin tur påverkar deras möjligheter att rikta om sin livsbana i önskad riktning.

Skulder är ett annat exempel på en sådan barriär. Många i målgruppen har problem med skulder, inte minst i form av skadestånd, vilket kan begränsa individens handlingsmöjligheter (se e.g., Todd-Kvam 2019). Förekomsten av skulder är ett hinder till eget boende och som försvårar möjligheterna att ingå avtal och liknande. Förutom hinder i återintegreringen kan skulder ge upphov till känslor av hopplöshet och fatalism, med risk för återfall i brott, menar Gålnander (2023). På motsvarande vis kan ett belastningsregister begränsa vägarna till både bostad och arbete (se e.g., Harris 2011).

Upphörandeprocessen som en smärtsam erfarenhet

Ovanstående avsnitt visar att även om ett brottsupphörande i sig kan vara mycket positivt för individen behöver inte processen alltid vara spikrak eller utan uppoftningar och motstånd. Att upphörandeprocessen kan kantas av tomhet blir begriplig i ljuset av att upphörandet i sig innebär av steg från ens tidigare liv. I denna process där det tidigare livet ”skärs bort” – det som Maruna och Roy (2007) ”knifing off” – ingår även individens sociala umgänge, livsstil och identitet. Samtidigt kommer ett nytt brottsfritt liv inte att materialisera sig på en gång. I denna tid av ”rekonstruktion” där det nya livet mejslas samtidigt som det gamla har skurits bort uppstår ett mellanrum – ett limbo där individen varken är brottslig eller återintegrerad. När individen har skurit bort hela sitt gamla nätverk uppstår en ensamhet och en känsla av att inte höra till. Att framgångsrikt tråda in på arbetsmarknaden och andra sociala arenor kan också ta tid, vilket kan få individen att känna uppgivenhet och hopplöshet. Upplevelsen att man inte lyckas komma vidare med sitt liv kan även vara ett sänke för motivationen (Nugent & Schinkel 2016). Ett avsteg från det kriminella livet och drogbruk kan ge upphov till obehag och dissonans hos individen (Fredriksson & Gålnander 2020).

Motstånd, barriärer, smärtor och uppoftningar är således en del av – och likaledes hot mot – upphörandeprocessen. Som Halsey, Armstrong och Wright (2017) har kunnat visa på riskerar upprepade, och misslyckade, försök att upphöra med brott att leda till fatalism och hopplöshet. Bland annat noterar de hur motivationen att upphöra med brott lätt kan urholkas när individen stöter på motstånd i mötet med olika instanser, som socialtjänsten eller frivården. Dessa fall av ”bristande institutionell lyhördhet” (ibid., s. 1048), präglade av oförståelse inför individens stödbehov och avsaknad av adekvat hjälp, kan undergräva motivationen och leda till att upphörandeprocessen ”spårar ur”.

I situationer som dessa kan individen uppleva sig låst i ett hopplöst läge, vilket Halsey, Armstrong och Wright (ibid.) vidare menar kan leda till självsabotage, där individen exempelvis återfaller i brott eller använder droger. Som även påtalas av Gålnander (2024) kan ett återfall eller självmedicinering av alkohol och droger vara ett av få sätt att hantera en obehaglig eller hopplös situation (se även Coghlan 2024). Sådana coping-strategier kan ibland fungera som individens enda metod för att upprätta någon form av kontroll och agens över sin egen, bräckliga livssituation (Halsey, Armstrong & Wright 2017). Snarare än vändpunkter (”turning points”) som förmår skifta om individens livsbana är dessa händelser därför mer att beakta som ”återvändpunkter” (”returning points”) – stunder där individen tillfälligt pausar sin förändringsprocess och

återvänder till något bekant och tryggt. Det är dock viktigt att, som Gålnander (2024) påtalar, att komma ihåg att dessa återfall just är tillfälliga avsteg från den utstakade livsbanan som går mot ett brottsfritt liv snarare än permanenta återinträden till kriminalitet.

Svårigheter att bryta med gäng och brottsbelastade kamrater

Involvering i en kriminell eller drogbrukande livsstil medför typiskt sett att det prosociala kontaktnätverket skärs av. Kontakterna med andra kriminella och/eller substansbrukare kan därför ibland vara individens enda källa till närhet och samhörighet, socialt stöd liksom socialt kapital. Sådana relationer får därmed ett kompensatoriskt syfte som ersätter de förlorade prosociala kontakterna (Coghlan 2024). Att bryta dessa band kan därför vara en smärtsam och ensam erfarenhet (Nugent & Schinkel 2016). Detsamma gäller utträde ur gäng som också många gånger handlar om att bryta band och överge sina vänner.

Även om det i forskningen finns rätt skiftande beskrivningar av gängavhopp beskrivs dessa inte sällan som svåra eller uppslitande (Bendixen, Endresen & Olweus 2006; Bolden 2013; Melde & Esbensen 2011; Pyrooz & Decker 2011; Vigil 1988/2006). Det är inte ovanligt att avhopp inträffar som en enskild händelse där individen gör ett klart avbrott med gänget men detta utträde kan också ske mer gradvis. Liksom upphörande i stort kan gängavhopp således vara en längre process där individen långsamt blir mindre involverad och det kan även vara en process som präglas av ett fram-och-tillbakagående eller en gradvis (Decker & Lauritsen 2001). Utträde framstår här mer som att ”tona bort” (”fade out”) från gänget inom ramen för ett långsamt distansering från gängets aktiviteter (Skolnick et al. 1990, s. 7).

Ett gängavhopp är därför inte nödvändigtvis en vändpunkt. Istället kan det röra sig om individer som till stor del har lämnat det kriminella livet och är förankrad inom prosociala arenor såsom arbete, men kan samtidigt fortfarande sporadiskt begå brott tillsammans med sina tidigare gängkamrater (Decker & Lauritsen 2001, s. 53, 64) – ett mönster av ”driftande” (se Matza 1964/1990) eller sick-sackande fram-och-tillbaka-träde. Som Bolden (2013) uttrycker det kan ”före detta” gängmedlemmar uppvisa en ambivalens i sitt utträde och dröja sig kvar. Gänget erbjuder fortfarande individen vissa fördelar genom att vara en källa till vänskap, känsla av tillhörighet, status liksom identitet. Gormally (2015) hävdar att detta till och med är gängets huvudsakliga funktion. Att lämna gänget blir då liktydigt med att ge upp på dessa värdefulla resurser

samtidigt som individen sällan kan uppnå dessa resurser i en annan kontext (Cassell & Weinrath 2011).

Att gå med i ett gäng innebär vidare att band till såväl prosociala aktörer som arbetsmarknad skärs av (Pyrooz, Sweeten & Piquero 2013; Thornberry et al. 2003). De sociala och emotionella band som individen skapar till gängkamraterna kan vara svårt att bryta även efter det att individen har hoppat av gänget. Detta gäller särskilt om individen fortfarande bor eller vistas i samma geografiska område (Bolden 2013; Pyrooz, Decker & Webb 2014).

Återintegrering och vägar tillbaka

Som vi tidigare har kunnat konstatera är brottsupphörande högt korrelerat med stigande ålder från det att individen passerar de formativa ungdomsåren. När människor vandrar längs med livsloppet genomgår de flera utvecklingssteg och passerar olika milstolpar såsom att ta examen, börja sitt första jobb, hitta en stabil partner, etcetera. Involvering i brottslighet stör emellertid denna process, vilket medför att flera livsstilskriminella inte har integrerats i ett normativt vuxenliv (Giordano, Cernkovich & Rudolph 2002). Bevis på denna bristande vuxenlivsintegration ser vi i den stora överrepresentationen bland fångar som saknar fast arbete, bostad, prosociala relationer och andra typiska ”markörer” för ett normativt vuxenliv (se Elder, Modell & Parke 1993). Samtidigt är det väl bekant att en fängelsevistelse också urholkar tillgången till dessa vuxenmarkörer. En kriminell livsstil kan därför ses som indikativt för ett misslyckande att integreras in i ett normativt vuxenliv samtidigt som den kriminella livsstilen försvårar denna integration (Bushway & Uggen 2021).

Samhällets roll blir därför att bistå med program som banar för ett stabilt boende och främjar vägar in till utbildning och arbete. Förutom att förbättra individens livssituation, vilket i sig kan minska behovet av att begå i brott i överlevnadssyfte, kan åtgärder som dessa även främja den prosociala identiteten (Bushway & Uggen 2021). Att arbeta och bidra till samhället hjälper individen att tvätta bort den gamla stämpeln som kriminell och anamma en ny identitet som ansvarstagande och produktiv samhällsmedlem. Ett sådant identitetsbygge banar i sin tur vägen för framtida laglydigt beteende eftersom den nya identiteten står i motsatsförhållande till den kriminella livsstilen (Uggen, Manza & Behrens 2004; se även Giordano, Cernkovich & Rudolph 2002). Engagemanget, energin och tiden som läggs in kan också ses som investeringar i sociala institutioner. Den som har investerat i en konventionell livsstil har nu något att förlora på att återfalla i brott (se Laub, Nagin & Sampson 1998).

Som McNeill och Maruna (2007) noterar är en viktig del av samhällsintegrationen att individen får känna att hon ger någonting tillbaka till samhället. Att få ingå i sammanhang där den tidigare dömde till exempel kan hjälpa andra i en ny yrkesroll eller ett volontärensengagemang är alla exempel på det som ibland omnämns som "generativt arbete", eller åtaganden som möjliggör för individen att känna att hon själv bidrar med något och "ger tillbaka". Volontärbete knyter individen närmare lokalsamhället och fostrar en positiv bild av självet. Sådana engagemang ger även den tidigare dömde möjlighet till botgörelse och att återupprättas i samhällets ögon, något som Maruna (2001) menar kan hjälpa till att cementera och konsolidera ett nytt, brottsfritt "jag". Att arbeta som volontär och ge tillbaka genom att öppet prata om sina erfarenheter inför andra, vara en mentor för andra eller att framgå som ett föredöme kan ytterligare förstärka denna process (Uggen, Manza & Behrens 2004).

Behandlingsmodeller

Det finns i forskningslitteraturen en hel del modeller och teorier om hur man bäst bör förebygga etablerandet av en kriminell livsstil liksom främja upphörande och motverka återfallsrisken. I detta kapitel kommer vi således att bekanta oss med de grundläggande perspektiv och ramverk inom behandlingsforskningen. Det är dock inledningsvis viktigt att betona att ingen av de modeller eller teorier som omnämns inbegriper en specifik behandlingsmetod utan beskriver snarare olika arbetssätt, där flera behandlingsinsatser kan komma att ingå. Flera av modeller är vidare komplementära, på så vis att de inte är motstridiga utan kan i praktiken kombineras med varandra.

Avsnittet inkluderar även en genomgång av det sociala arbetets betydelse i arbetet med kriminellt belastade individer, där så kallad "case work" eller "case management" berörs. Här diskuteras även mottaglighet och motivation – två centrala begrepp inom denna forskning.

Systemteori och multisystemisk terapi (MST)

Multisystemisk terapi (MST) bygger på systemteoretiska antaganden där individen som del av ett större sammanhang. I synnerhet barn och ungdomar förstås här som del av ett ekologiskt system där familj, skola, grannskap och kamratkrets ingår (Börjeson & Börjeson 2015, s. 104). Med dess betoning på relationer och holism förstås också delarna i ett system som ömsesidigt påverkande. Problem inom ett system kan således medföra problem inom ett annat system. En problematisk familjedynamik kan således försvåra för föräldrarna att stötta ett barn med svårigheter i skolan (Payne 2015, s. 250ff). Det systemekologiska perspektiv som präglar MST antas generera mer lovande utfall än jämförbara metoder för att motverka brottslighet och våld, och då särskilt hos barn och unga, eftersom detta beteende oftast är sprunget i olika faktorer. Att enbart angripa en domän kommer därför troligtvis inte ge några större vinster, något som också bekräftats i tidigare studier (se Borduin et al. 1995 för en genomgång).

Ett viktigt inslag i MST är det styrkebaserade arbetet. Behandlingen ska således inriktas på att stärka den unge och familjen, snarare än att försöka korrigera det negativa beteendet (Börjeson & Börjeson 2015, s. 104). Vi finner därför

begreppen motståndskraft (resiliens) och skyddsfaktorer som stående inslag i denna modalitet (Payne 2015, s. 163).

I forskningen har behandlingsinsatser som utgår ifrån MST visat sig effektiv. Borduin och kollegor (1995) påvisar i sin studie en större effekt av MST-baserade behandlingar jämfört med individuell terapi, ett resultat som vidare höll i sig vid en uppföljning efter fyra år. MST visade sig även haft positiva effekter på familjerelationer. I en genomgång av befintliga studier påvisar även Borduin (1998) att MST genererade långsiktiga reduceringar i brottslighet, liksom våld- och drogrelaterad brottslighet, samt anstaltsplaceringar hos ungdomar.

RBM-modellen – Risk, Behov, Mottaglighet

I upphörandeforskning återkommer ofta RBM (Risk-Behov-Mottaglighet). Denna behandlingsmodell, som på engelska heter RNR (Risk-Need-Responsivity), har utvecklats av Andrews och Bonta (2010) och har vunnit stor popularitet i behandlingskretsar. Anledningen står att finna i det rätt omfattande stöd för RBM som flera studier har presenterat (se Fazel et al. 2024 för en genomgång). Det är inledningsvis viktigt att betona att RBM inte är en särskild behandlingsmodul utan snarare representerar vissa principer för behandling av kriminalitet. Det är även utifrån denna modell som SIG ska utgå ifrån, enligt de nationella vägledning som finns (se Brå 2016, 2022a).

De tre behandlingsprinciperna

Det är väletablerat att vissa faktorer påtagligt ökar risken för kriminalitet. *Riskprincipen* utgår således ifrån dessa kriminogena riskfaktorer. Ju fler riskfaktorer, desto större är risken för att individen ska utveckla ett kriminellt beteende. Insatsens syfte blir därför att reducera de riskfaktorer som individen uppvisar. Ju högre risk, desto mer omfattande och intensiv ska behandlingen vara (Bonta & Andrews 2007). De risker som har pekats ut inom RBM är:

- Antisociala beteendemönster och tidigare brotthistorik
- Prokriminella attityder
- Prokriminellt umgänge (och motsvarande avsaknad av prosocialt umgänge)
- Missbruk och problematiskt bruk av alkohol och/eller narkotika
- Dysfunktionella familjerelationer
- Problem i skola eller arbete (till exempel hög skolfrånvaro, arbetslöshet)

- Bristfällig involvering i prosociala fritidsaktiviteter

Ovan riskfaktorer beskriver vilka faktorer som empiriskt har visat sig öka sannolikheten för fortsatt kriminalitet, något som även får stöd i annan forskning (se e.g., Farrington & Welsh 2007). Utöver detta finns mindre behov som pekas ut av Bonta och Andrews (2007), där bland annat psykisk ohälsa och självförtroende ingår. I Brås vägledning beskrivs även tydliga indikatorer för hur ovan nämnda riskfaktorer uppträder och hur riskfaktorerna ska reduceras (Brå 2022a).

Behovsprincipen (en. "needs principle") återknyter till de ovan beskrivna riskfaktorerna. Förekomsten av kriminogena riskfaktorer kan sägas avspegla ett behov som inte är uppnått, såsom positiva familjerelationer eller en fungerande skolgång. Insatsen ska verka för att uppfylla de behov som individen har för att minska benägenheten att begå brott (Bonta & Andrews 2007).

Den tredje och sista principen om *mottaglighet* (en. "responsivity") innebär att behandlingen ska anpassas efter individen och dennes förutsättningar, behov och motivation (ibid.). *Mottaglighet* som begrepp fångar därför i första hand *behandlarens* förmåga att anpassa insatsen så att den på bästa sätt kan tas emot av klienten (Taxman 2014). Enligt detta resonemang är således klientens mottaglighet för en behandlingsinsats inte en statisk entitet och något som delvis kan byggas upp och stärkas genom behandling (Brå 2016, s. 7).

Mottaglighet – ett omtvistat begrepp

Som begrepp delas mottaglighet upp i två delar – generell mottaglighet och specifik mottaglighet. Med *generell mottaglighet* avses att använda evidensbaserade behandlingsmetoder, det vill säga metoder som fått störst stöd i forskning, där i synnerhet insatser med utgångspunkt i kognitiv beteendeterapi (KBT) och social inlärningsteori framhävs. Det som vi emellertid kanske främst associerar med mottaglighet som begrepp är dock *specifik mottaglighet*. Med detta menas att behandlingen ska anpassas till klientens förutsättningar för att kunna tillgodogöra sig insatserna. Att behandlaren anpassar insatsen efter klientens livssituation, ålder, kognitiva förmågor och mognad utgör här typexempel på specifik mottaglighet (Brå 2016, s. 7; se även McMurran 2009).

Trots att mottaglighet är en bärande princip pekar flera forskare på att mottaglighet som begrepp inte har avhandlats eller diskuteras i någon större omfattning (McMurran & Ward 2010). Taxman (2014) pekar dock på att arbete med specifik mottaglighet också kan appliceras på områden som inte är strikt kriminogena, såsom individens psykosociala välbefinnande, boendesituation,

geografiska plats, ekonomiska förhållanden, etcetera Dessa kan även förstås som olika stabiliseringsfaktorer – olika faktorer som påverkar individens möjligheter att delta i ett program.

Andrews och Bonta själva påtalar att i mottaglighet ingår att adressera även icke-kriminogena behov (såsom låg självkänsla eller känsla av alienation). Samtidigt menar de att: "without reducing criminogenic needs the likelihood of recidivism decreasing is remote" (Bonta & Andrews 2003). Trots att psykisk ohälsa inte är en kriminogen faktor, på så vis att den i sig inte ökar benägenheten för att begå brott, pekar ändå Taxman (2014) på att individer som förekommer i rättssystemet lider av psykisk ohälsa i en åtminstone fördubblad omfattning jämförelse med populationen i stort. Detta tyder på att det finns en dimension hos den specifika mottagligheten som behandlaren måste arbeta med även fast den inte i sig är prediktiv för återfall, menar hon. Här förefaller grundarna till RBM hålla med eftersom de också konstaterar att det kan vara värdefullt att hantera så exempelvis psykisk ohälsa eftersom detta kan främja motivationen och därmed även mottagligheten (Andrews, Bonta & Wormith 2011).

Taxman (2014) föreslår även att beakta mottaglighet på en *systemisk* nivå. Denna mottaglighet, som hon benämner som systemisk mottaglighet, är knuten till olika programs tillgänglighet. Som Taxman konstaterar förutsätter både den generella och specifika mottagligheten att behandlingsinsatsen är tillgänglig och kan anpassas för *olika* individers unika behov. Det måste således finnas "a range of programming available to meet the needs of individuals" (ibid., s. 13), vilket här kan innebära såväl program som adresserar kriminogena behov som icke-kriminogena behov. Om återfallsgraden ligger på 60 procent men enbart 10 procent av målgruppen får tillgång till programmet så kommer möjligheterna att minska återfallen ändå att vara rätt begränsad. Ju fler individer i den tilltänkta målgruppen som programmet kan nå, desto mer sannolikt är det att uppnå en effekt på återfallsnivån (ibid.).

RBM:s empiriska stöd

Trots de flertal studier som påvisat ett starkt empiriskt stöd för RBM finns exempel på forskning där RBM:s effektivitet ifrågasätts. En möjlig förklaring till de uppmätta effekterna står därför möjligen att finna i "the structured nature of the intervention that takes place, rather than the model's principles per se" (Haqanee, Peterson-Badali & Skilling (2015, s. 38). I så fall är det interventionen i sig snarare än modellens principer som har effekt.

I en genomgång av 26 unika metaanalyser på studier som undersökt interventioner grundade på RBM kunde Fazel och kollegor (2024) påvisa att det betydande stöd för RBM som tidigare påträffats kommer från studier som kännetecknas av att vara ”mostly low quality and inconsistent” (Fazel et al. 2024, s. 8). Medan de kunde se att tillämpningen av riskprincipen hade ett visst stöd för en minskad återfallsgrad, var stödet för behovsprincipen mer blandad och stödet för mottaglighet befanns vara mycket lågt. Författarna konstaterar att flera av de undersökta metastudierna var av låg kvalitet. I flertal fall var dessutom effektstorleken icke-signifikant. Härutöver påtalar Fazel och kollegor att flera av primärstudierna i hög grad hade utförts av grundarna till modellen, Andrews och Bonta, eller av deras kollegor och studenter. Dessa studier genererade högre effektstorlekar jämfört med studier som utförts av oberoende, något som är indikativt för författarbias (ibid.). Resultatet av denna studie föranleder frågor om hur empiriskt solid RBM faktiskt är.

Förekomsten av författarbias rapporteras även av Bijlsma och kollegor (2022) när de granskade metaanalyser av studier av familjeinterventioner grundade i RBM. Författarna utförde själva en metaanalys av familjeinterventioner² för ungdomar under 18 år, men kunde inte påvisa några signifikanta skillnader i effekt mellan studier som utgick ifrån RBM-principerna och studier som inte gjorde det. Däremot fann de att studier som specifikt inriktade sig på anti-sociala rekreationella aktiviteter, liksom interventioner som utgick ifrån ungdomens ålder och kulturella bakgrund (de senare faller inom den specifika mottagligheten), ökade effektiviteten i behandlingen. För familjebehandling saknas således starka och övertygande kliniskt bevis för RBM:s effektivitet, menar författarna (ibid.).³ Sådana fynd förtar inte nödvändigtvis RBM:s evidensvärde men båda studierna visar icke desto mindre på behovet av rigorösa, högkvalitativa och oberoende utförda studier. Det är likaså också fallet, som Haqanee, Peterson-Badali och Skilling (2015) påtalar, att studierna inte alltid implementerar principerna korrekt. Att exempelvis de kriminogena behoven inte adresseras korrekt finner de själva stöd för i sin studie.

Kritik mot, och nyansering av, RBM

I forskningslitteraturen har både RBM och de olika principerna blivit föremål för såväl nyansering som problematisering. Ward och Brown (2004) menar på att RBM i för hög grad betonar risk och negativa, undvikande mål (att *inte* begå

² Det rör sig således om familjebehandlingar som utförts i öppenvården och utanför rättsväsendet, såsom SIG är utformat.

³ Författarna menar dock att detta kan bero på begränsningar i dessa primärstudier i hur RNR-principerna har implementerats snarare än brister i modellen i sig (Bijlsma et al. 2022).

brott, att *sluta* umgås med kriminella vänner), vilket kan ha en negativ effekt på individens motivation. Maruna (2001, s. 27) för ett liknande resonemang när han påtalar att även om undvikande mål kan vara en kraftfull katalysator för förändring, "they may not be enough to sustain long-term resolve against powerful temptations."

Ytterligare en kritik som har riktats mot RBM är dess fokus på kriminogena behov. Andra behov som kan påverka individens välbefinnande, såsom lågt självförtroende eller psykisk ohälsa, men som inte är direkt kriminogena (på så vis att de inte tydligt är kopplade till en ökad risk för kriminalitet) faller oftast utanför RBM:s fokus (Ward & Brown 2004). Dessa ses endast som relevanta att hantera inom ramen för behandling såtillvida att de påverkar individens mottaglighet (Looman & Abracen 2013, s. 30). Det finns emellertid, menar Taxman (2014), flera behov som förvisso kanske inte är direkt relaterade till återfall i brottslighet men som ändå indirekt försvårar individens möjligheter att ta till sig insatsen. Som exempel är boendesituation inte i sig en riskfaktor för återfall men en instabil eller otrygg boendesituation kan ändå försvåra för klienten att delta i ett program och efterleva eventuella medföljande krav (ibid.). Taxman är inte ensam om att efterlysa en ökad betoning på externa faktorer som indirekt påverkar mottaglighetsarbetet.

Koetzle och Matthews (2020) påtalar att RBM förvisso har ett fokus på externa element som kan påverka mottagligheten men efterlyser i sammanhanget ett ökat fokus på individens sociala nätverk (socialt kapital) som en mottaglighetsfaktor. Även fynd i Haqanee, Peterson-Badali och Skilling (2015) pekar mot ett behov av att till exempel hantera basala behov, såsom boende, mat eller andra ekonomiska bekymmer. Även fast dessa behov inte är kriminogena är de viktiga är mottaglighetssynpunkt eftersom dessa oftast är klientens högsta prioritet. Det kan därför finnas ett värde i att först adressera dessa behov innan behandlaren riktar in sig på de strikt kriminogena behoven.

Dessa bidrag är inte ett förkastande av RBM-principerna i sig utan pekar snarare på behov av nyansering och vidareutveckling av RBM som behandlingsparadigm. Även riskprincipen kan nyanseras i ljuset av ny forskning. En metaanalys i Clarke, Peterson-Badali och Skilling (2019) visade på en förändring i de dynamiska riskfaktorerna mellan den grupp av ungdomar som klassificerats som låg risk visavi den grupp som klassificerat som hög risk. Något överraskande ökade risken i lågriskgruppen mer än vad högriskgruppen gjorde. Detta kanske inte ska förvåna då själva termen *dynamisk* indikerar en föränderlighet över tid. Som författarna emellertid lyfter fram indikerar att risken kan öka hos en lågriskgrupp om behoven inte möts på tillfredsställande sätt (ibid.). Som en

implikation kan det alltså vara problematiskt att klassificera en grupp som ”låg risk” eftersom de som ingår i denna grupp kanske inte får det stöd som de hade behövt för att i förlängningen inte bli ”hög risk”.

I en kvalitativ studie med frivårdsinspektörer som arbetar enligt RBM med unga finner Haqanee, Peterson-Badali och Skilling (2015) att vissa aspekter förefaller leda till bättre utfall. Det finns således ett värde i att fokusera mer på vissa mål och arbeta konkret med dessa mål eftersom förbättringar på vissa områden kan generera goda utfall på andra områden. Till exempel kan det finnas ett värde i att rikta in sig på att hitta sysselsättning och rekreation för de unga eftersom detta i sig kan leda till att den unge spenderar mindre tid med antisociala vänner och ökar chansen för att etablera ett mer prosocialt umgänge. Likaså påtalade frivårdsinspektörerna att det var viktigt att rikta in sig på familjen eftersom detta i så hög grad påverkade utfallet i behandlingen och kunde generera goda sidoeffekter på andra riskområden (såsom skola och prokriminella attityder) (ibid.).

Good Lives-modellen (GLM)

Till skillnad från RBM som primärt söker minska risken för brottslighet söker företrädare för Good Lives-modellen (även förkortat GLM) att förbättra individens liv (Ward 2002) och grundar sig i humanistiska tankegångar. Förespråkare av GLM menar att människor är målinriktade och kommer agera för att leva så ”goda” liv som möjligt detta mål (Ward & Brown 2004). Liksom RBM synliggörs människors behov fram i GLM. Dessa är totalt elva, där följande ingår:

- Liv, hälsa och funktionalitet
- Kunskap
- Fritid (hobbys och meningsfull rekreation)
- Arbete och möjligheten till bemästring av förmågor
- Aktörskap (möjligheten att autonomiskt styra sitt liv)
- Inre frid (frihet från emotionell stress)
- Tillhörighet/intimitet (nära vänskaps- och familjerelationer, liksom intima/romantiska relationer)
- Samhörighet (möjligheten att få ingå i bredare, sociala sammanhang)
- Spiritualitet (i en bred bemärkelse, meningsfullhet i livet, religiositet, etcetera.)
- Glädje och känsla av välmående
- Kreativitet (möjligheten att få uttrycka sig i alternativa former)

Dessa behov (eller mål) är generella och att individer kommer därför att prioritera behoven olika (Ward 2002; Ward & Brown 2004). Brottslighet och annat destruktivt beteende är ett resultat av att individen, antingen till följd av interna eller externa resursbrister, inte förmår uppfylla dessa basala behov. När individens behov inte uppfylls kommer hon att ta till alternativa strategier för att kompensera för dessa brister, såsom brottslighet men även missbruk, självskadebeteende och andra dysfunktionella coping-strategier (Ward & Stewart 2003). Även om dessa alternativa strategier delvis uppfyller dessa behov kan slutresultatet ändå bli dysfunktionellt eller skadligt för individen. Så exempelvis kan den individ som känner sig utstött och sakna tillhörighet finna vänner och uppleva sig ingå i ett större sammanhang i ett kriminellt gäng. Samtidigt kan involvering i gänget begränsa individens livsmöjligheter och negativt påverka uppfyllande av andra behov (såsom fysisk hälsa och inre frid) (ibid.).

En kriminell livsstil kan samtidigt ge individen vissa positiva värden eller fördelar och uppfylla vissa behov. Därför krävs nya, konstruktiva och prosociala strategier för ett framgångsrikt upphörande. Att ta bort detta element utan att ersätta detta med något annat riskerar att fylla individen med en känsla av hopplöshet och tomhet (Ward 2002; Ward & Brown 2004), något som även illustreras väl i Nugent och Schinkels (2016) studie om upphörandets smärtor. Denna förståelse fångas väl in av McNeill och Maruna (2007, 2. 344) när de konstaterar:

For all of its problems, being an offender provides individuals with at least momentary escapes into excitement, power, and, sometimes, notoriety, not to mention other material and social benefits. If going straight means little more than accepting docility, self-hatred and stigma, there is little reason to desist from such diversions.

Hur står sig GLM mot RBM?

Trots de skillnader som finns mellan GLM och RBM kan dessa modeller sägas dela många komponenter så till den grad att GLM, till stora delar, kan ses som en inverterad form av RBM. Många av de behov som lyfts i GLM är mycket snarlika de kriminogena behov som figurerar inom RBM (Looman & Abracen 2013). GLM:s grundare menar på att modellen bör ses som ett komplement till RBM, snarare än en vederläggning av modellen (Ward 2002). Likhetererna mellan modellerna tydliggörs ytterligare av RBM-grundarna när de påtalar att RBM på intet sätt skär sig med de mål som ingår i GLM:

Rather, the [RBM] model actually offers a practical prescription for improving quality of life. Living the good life is *attained* by assisting offenders with

employment, dealing with their substance abuse and changing attitudes and social networks that interfere with a personal and interpersonal rewarding life. (Bonta & Andrews 2003, s. 216, kursivering i original)

Den kanske mest centrala skiljelinjen synliggörs i modellernas olika behandlingsfokus. Medan RBM huvudsakligen fokuserar på *eliminering* av vissa faktorer i syfte att minska riskerna för kriminalitet, betonar GLM andra och komplementära värden som, om de uppfylls, naturligt kommer att leda individen bort från kriminalitet (Ward & Brown 2004). Om man inom RBM främst arbetar för att styra individen *bort* från kriminalitet söker GLM styra individen *mot* ett konformt liv.

Denna skiljelinje illustreras kanske bäst Ward och Stewarts (2003) liknelse med klienten som en nåldyna där de kriminogena faktorer är nålar. Även om det finns en poäng i att ta bort nålarna måste behandlingen gå utanför detta. Om vi endast tar bort alla nålar (riskfaktorer) kommer nåldynan lämnas med en massa hål. På motsvarande vis kan eliminering av en kriminell livsstil ses som att individen lämnas med tomrum i sitt liv. Kriminaliteten måste aktivt *ersättas* med något annat. Det räcker därför inte med att endast arbeta med undvikande behandlingsmål utan behandlingen måste vara framåtblickande och fokusera på andra självändamål, element som ger individen meningsfullhet och ett syfte med livet. Det kan till exempel handla om en meningsfull fritid, möjligheten att utveckla ens kompetenser, ökat självförtroende, en känsla av samhörighet och engagemang – behov som konceptuellt inte tillhör domänen kriminogena men som GLM:s förespråkare ändå menar är essentiella för att ersätta den kriminella livsstilen och vidmakthålla ett upphörande på längre sikt. Denna syn förefaller få stöd av Nugent och Schinkels (2016) forskning.

Kritik mot GLM

Trots att mycket av GLM:s lärdomar kan te sig intuitivt självklara betyder inte detta att GLM står sig utan kritik. Till skillnad från RBM har GLM emellertid inte prövats i någon betydande omfattning och saknar således evidens. Det går med andra ord inte att uttala sig om GLM fungerar (Bonta & Andrews 2003; Looman & Abracen 2013). Det är likaså otydligt, menar Bonta och Andrews (2003), varifrån de basala behoven härstammar då GLM:s grundare inte presenterat någon evidens för att just dessa behov är essentiella för att minska brottsligt beteende.

GLM kan likasåväl kritiseras för en bristande tydlighet. Medan RBM är tydligt förankrad i social inlärningsteori saknas en tydlig behandlingsinriktning om GLM, menar vissa kritiker (Looman & Abracen 2013). Om det inte är tydligt

hur en modell ska appliceras i ett kliniskt sammanhang blir det givetvis både svårt att testa modellen och att applicera den korrekt. I nuläget framstår GLM således mer som ett verktyg för att ge vägledning i behandling eller ett komplement till RBM snarare än en rigorös behandlingsmodell i sig själv.

Rehabilitering och det sociala arbetets roll

Följande avsnitt beskriver det sociala arbetets roll i rehabilitering av, och arbete mot, livsstilskriminalitet. Till skillnad från tidigare avsnitt som har haft en tydligt teoretisk prägel är detta avsnitt mer praktikorienterat.

Assisterat upphörande och den terapeutiska alliansen

I behandlingsforskningen har begreppet *assisterat upphörande* (en. "assisted desistance") introducerats, vilket definieras som olika försök att stötta klienten i upphörandeprocessen (King 2013). Ett sådant exempel är traditionellt "case work" i socialt arbete, vilket har visat sig effektivt under förutsättningen att klienten är motiverad, har förmågan och får möjligheten att förändras (Shapland et al. 2012, s. 24).

Den typ av "case work" som förordas av Burnett och McNeill (2005) för behandling av kriminalitet är den personcentrerade metoden som utgår ifrån klientens referensramar och vad som är viktigt för klienten liksom möjligheten till flexibilitet i behandlingen snarare än att påtvinga en färdig mall. I dessa sammanhang omnämns ofta *den terapeutiska alliansen* som utgår ifrån ett slags "givande och tagande" och etablerande av en förtroendefull relation mellan klient och behandlare. Som Järveläinen, Rantanen och Toikko (2023, s. 325) påtalar finns ett värde i att socialarbetaren bemöter klienterna som människor snarare än brottslingar. En sådan ansats ligger väl i linje med det som förespråkas inom Motiverande samtal (MI), där ett respektfullt bemötande liksom aktivt och empatiskt lyssnande ses som grundläggande för att kunna stötta människor i ett förändringsarbete (Miller & Rollnick 2023).

Detta samspel av ömsesidigt förtroende gör att klienten upplever att praktikern arbetar *för* klienten och i enlighet med dennes intressen, vilket i sin tur kan motivera klienten i behandling (Rex 1999). I detta byggande framträder *legitimitet* som en central grundsten i behandlingsarbetet. Målet är att uppnå en *normativ* regelfterlevnad där klienten känner ett moraliskt incitament att efterfölja programmets direktiv och ser behandlingen som legitim. Detta är att skilja från *instrumentell* regelfterlevnad som utgår enbart ifrån avskräckning

och incitament, vilken inte kommer att förändra klientens interna värdesystem (Burnett & McNeill 2005).

Även när klienten inte är helt motiverad eller övertygad om en förändring kan det sociala arbetet vara betydelsefullt. King (2013) menar exempelvis på att stöttande samtal främjar klientens personliga utveckling genom att skapa den öppenhet för att förändras som utgör det första steget i en förändringsprocessen (se Giordano, Cernkovich & Rudolph 2002). Förutom att motivera klienten (som i MI, motiverande samtal) kan samtalet stötta klienten att komma till insikt om olika lösningar liksom få råd, vägledning och psykosocialt stöd (Burnett & McNeill 2005; McCulloch 2005). Många livsstilskriminella antas lida av hög impulsivitet och en försämrad problemlösningsförmåga, varför samtal som syftar till att stärka förmågan till resonerande kan vara hjälpsamt (Rex 1999). Att sätta tydliga gränser och ställa upp incitament för att uppnå fördelar finner Järveläinen, Rantanen och Toikko (2023) likaså fördelaktigt.

Samtidigt är traditionellt ”case work” begränsat på så vis att socialarbetaren kan ha begränsade möjligheter att stötta klienten eftersom denna ju allt som oftast uppvisar många och komplexa behov, något som aktualiserar behovet av att arbeta multimodalt och involvera olika aktörer. Denna typ av ”multi-agency work” utgår ifrån samverkan mellan olika aktörer, däribland NGO:s (icke-statliga organisationer) och lokalsamhället. Styrkan i sådana multimodala metoder ligger i att dessa organisationer och lokalsamhällen kan förändra klientens sociala situation och har en flexibilitet i arbetssätt som vanligt ”case work” kanske inte har (Shapland et al. 2012). Dessa organisationer, gemenskaper och volontära sammanhang spelar en viktig roll i att stötta klienten att återintegreras i samhället och återupprättas som en laglydig medborgare (Järveläinen, Rantanen & Toikko 2023, s. 321). Att det rehabiliterande arbetet är välförankrat i lokalsamhället och olika sammanhang har på andra ställen påtalats vara viktig för återintegrering (se e.g., McNeill & Maruna 2007).

Även i King (2013) finner vi ett visst stöd för sådana multimodala modeller i det sociala arbetet. Som han kunde visa i sin studie om frivårdsklienter var det problematiskt att ha för många aktörer involverade. Klienterna uppgav att de i hög grad upplevde problem när de behövde söka stöd hos andra myndigheter och aktörer. Vanliga klagomål rörde att de upplevde ett bristande stöd, en undermålig kommunikation liksom att det tog lång tid att få den hjälp de behövde. Således upplevde många att de inte fick den typ av direkt hjälp som de hade behövt jämfört med om en samordnande aktör hade skött dessa samtal istället.

Interna och externa faktorer i rehabiliteringsarbetet

I forskningen om assisterat upphörande har mycket fokus lagts på individens sociala miljö (se e.g., Boeck, Fleming & Kemshall 2009; Farrall 2012; Strickland 2016). Som flera forskare konstaterar behövs ett samlat grepp om individens situation snarare än att fokusera på enskilda riskfaktorer eller hinder. Att till exempel vara arbetslös eller sakna ett socialt nätverk är exempel på hinder i individens sociala kontext. Ett drogmissbruk eller en neuropsykiatrisk funktionsnedsättning är hinder som hänför sig till individens personliga omständigheter. Dessa hindren tenderar emellertid att interagera, varför det ter sig rätt poängslöst att bara attackera en domän.

Det finns en uppsjö olika program och interventioner som syftar till att stärka individens personliga resurser, såsom kognitiva förmågor och attityder liksom kunskaper och erfarenheter (Farrall 2012).⁴ Sådana program utgår ifrån en individualiserad bild av rehabilitering där kriminalitet anses vara ett uttryck för individuella brister (King 2013). Svaret blir då att stärka individen så att hon kan göra bättre val. Flera studier har tidigare visat stöd för KBT där vissa metaanalyser indikerat en minskning i återfall mellan 20 och 30 procent (se e.g., Lipsey, Landenberger & Wilson 2007). I en ny metaanalys av effekterna på recidivism av KBT-program i fängelsemiljö omkullkastas emellertid denna syn. I Beaudry et al. (2021) framkommer att resultaten av KBT gravt har överskattats. När enbart dessa rigorösa och randomiserade kontrollstudier ingick kunde inte någon brottsminskande effekten av KBT-program längre påvisas. Som en möjlig förklaring menar författarna att dessa typer av KBT-interventioner inte följs av något psykosocialt stöd efter att individen släpps ut från anstalt. Som Beaudry och kollegor konstaterar:

It might also be that these psychological therapies, which were developed for mental health problems, do not address the accommodation, employment, and financial difficulties after release that contribute to recidivism risk. (ibid., s. 768)

Detta resultat ska inte tolkas som att KBT-program inte fyller någon funktion. Dessa olika KBT-program kan, genom att förbättra individens beslutsfattningsförmåga och konsekvenstänkande, styra individen mot beslutet att upphöra. Som King (2013) kunde visa i sin kvalitativa studie upplevde flera av de intervjuade frivårdsklienterna att interventioner som främjar beslutsfattande var

⁴ I en svensk kontext används programmet One-to-One inom Kriminalvården, ett typexempel på KBT-behandling för kriminalitet.

hjälpssamma. Samtidigt menar Farrall (2012, s. 216f) att dessa program riskerar att få en begränsad effekt om de inte samtidigt adresserar den sociala kontext som individen lever i och där upphörandeprocessen äger rum.

Det sociala kapitalets betydelse

Som tidigare har noterats förutsätter ett upphörande att individen görs delaktig och återintegreras i samhället. Att adressera individuella brister kommer dock inte att räcka om insatsen inte samtidigt söker bygga det sociala kapital som krävs för att bli en del av samhället (Farrall 2012; McNeill & Maruna 2007; Shapland et al. 2012).

Det sociala kapitalets betydelse blir kanske som mest begriplig i ljuset av dess generativa funktion där förekomsten av denna resurs kan öka individens resurser inom andra områden. Ett starkt och diversifierat kontaktnätverk kan förse individen med arbets- och boendemöjligheter, värdefull information om hennes sociala värld eller psykosocialt stöd (Coleman 1988) – resurser som i sig är tveklöst viktiga för ett framgångsrikt upphörande (Strickland 2016).

Brottsbelastade individer har ju emellertid ofta ett försvagat socialt kapital, och då särskilt efter en fängelsevistelse där individen skärs ut ur sitt sociala sammanhang (Boeck, Fleming & Kemshall 2009). En stödjande familj blir därför en synnerligen viktig källa till social kapital som förser individen med materiellt stöd, information, rekommendationer, råd och motivation (Farrall 2004). Familjen utgör även individens sociala skyddsnät när problem och hinder uppstår (Strickland 2016).

Familj och andra nära sociala kontakter blir extra viktigt då dessa individer tenderar att röra sig i samma sammanhang och därför inte alltid har tillgång till information eller nya möjligheter. Individer som befinner sig längre bort i detta nätverk kommer sannolikt att röra sig i andra sammanhang, känna andra personer och ha tillgång till annan information. För den som söker nya möjligheter som ett nytt jobb kan dessa mer perifera band därför vara mer värdefulla – det som Granovetter (1973) kallar för "the strength of weak ties". Dessa band fungerar således som brobyggande ("bridging") genom att hjälpa människor över gapet mellan deras nuvarande resurser och framtida mål.

Vid avsaknaden av viktiga sociala relationer kan en behandlare inom socialt arbete hjälpa klienten att återaktivera sitt sociala kapital (Farrall 2004). Koetzle och Matthews är av en liknande uppfattning när de konstaterar att det sociala kapitalet utgör en av de viktiga externa faktorerna i behandlingsarbetet och en mottaglighetsfaktor:

A low level of social capital can limit the extent to which someone can benefit from treatment programs or other types of services. For example, someone can successfully complete an employment readiness program and still have trouble finding employment due to a lack of bridging social capital. That is, they may not have access to networks that can more fully connect them to the job market. (Koetzle & Matthews 2020, s. 225)

Arbete är förvisso en viktig källa till socialt kapital men det behövs oftast socialt kapital för att få ett arbete i första början. Behandlaren kan därför vara en källa till det viktiga överbryggande sociala kapitalet genom att ge klienten tillgång till viktiga sociala nätverk. Här kan även kontakter med lokalsamhället och den ideella sektorn vara hjälpsamt. Att introducera klienten till olika sociala sammanhang, såsom sociala event, initiativ eller volontärarbete skulle innebära att klientens sociala nätverk utökas, enligt Koetzle och Matthews (ibid.). Även mentorer kan anta rollen som brobyggare för att stärka socialt kapital (Koschmann & Peterson 2013). Som Kirkwood (2021) noterar kan en mentor fylla många funktioner i det assisterade upphörandet. En mentor kan ge praktiskt stöd, fungera som en förebild, vara en del i att strukturera prosociala aktiviteter och bidra till att bibehålla klientens motivation.

Mottaglighets- och motivationsarbete

Ett huvudbry inom behandlingsforskning avser klientens motivation och engagemang. För att en behandlare ska kunna stötta en klient i dennes förändringsprocess krävs trots allt att klienten *vill* förändras. Behandlingsprogram för kriminalitet dras också ofta med problem med att insatsen avbryts i förtid – det så kallade ”retentionsproblemet” (se Taxman 2014; Ward & Stewart 2003).

Även om mottaglighet och motivation skiljer sig konceptuellt åt finns en koppling däremellan på så vis att behandlaren kan stärka klientens motivation och på olika sätt arbeta för att göra klienten mer öppen för behandling. Detta knyter an till synen på motivationsarbete i socialt arbete där motivation ses som dynamisk och relationell. I psykologin betecknas ju vanligtvis motivation som olika krafter, antingen interna eller externa, som driver individen och riktar henne mot vissa mål. I socialt arbete förstås dessa krafter som delvis interpersonella, det vill säga något som uppstår *i interaktion med* behandlaren. Detta är ett steg bort från förståelsen av motivation som enbart en inneboende egenskap hos individen utan något som också kan uppstå och formas i interaktion med omvärlden. Som en implikation förstås motivationen som dynamisk snarare än en statisk enhet. Likt en våg är motivation något som både

ebbar och flödar (López-Viets, Walker & Miller 2002; Porporino & Fabiano 2007). Som Rowe och Soppitt (2014, s. 403) anför är motivation ”more than a matter of internal subjectivity” utan påverkas också av yttre omständigheter.

Vissa liknelser kan här skönjas med livsloppskriminologins hantering av *agens* eller *aktörskap* – eller individens egen förmåga att aktivt göra val och handla för att nå vissa mål (Giordano, Cernkovich & Rudolph 2002, s. 999). Samtidigt är agens villkorad av såväl inre som yttre omständigheter. Vår förmåga att göra aktiva val är likaså knuten till vår kunskap om världen och våra uppfattningar om vad som är möjligt – det som även kallas för *upplevt aktörskap* (en. *perceived agency*) eller *egenförmåga* (en. *self-efficacy*) (Raffo & Reeves 2000). Motivation kan alltså svårligen reduceras ner till vad individen vill.

Som López-Viets, Walker och Miller (2002) också påtalar är inte alla förändringar omedelbara utan kan uppstå gradvis. Varje liten beteendeförändring ökar emellertid individens engagemang för att ta nästa steg.⁵ Som de vidare anför handlar motivation inte bara om att vilja förändras utan att även känna sig kapabel till att förändras och vara redo för att ta steget till förändring. Motivation förstås därmed utifrån tre dimensioner: vilja (”willingness”), beredskap (”readiness”⁶) och förmåga (”ability”). Vilja att förändras kan te sig rätt självklar – individen vill leva ett annat liv. Beredskap, eller att vara redo att förändras, beskriver hur pass akut en situation framstår för individen. Något kan framstå som viktigt men det kan finnas andra saker som framstår som viktigare. För en person i livsstilskriminalitet som vill förändras kan de ”svarta” skulderna fortfarande vara av en högre prioritet. I så fall är det kanske naturligt om personen upplever ett behov att först ”jobba av” dessa skulder genom att exempelvis sälja droger. Viljan kanske finns men ”timingen” är fel. Utöver detta måste individen uppleva att hon har förmågan att förändras (ibid.).

Som vi tidigare har sett räcker inte alltid viljan att upphöra med brott för den som stöter på hinder som ter sig oöverstigliga (se e.g., Gålnander 2023; Österman 2016). Motivationens koppling till individens externa förutsättningar görs även explicit av López-Viets, Walker och Miller när de konstaterar att

⁵ Denna förståelse kom också till uttryck i personalrapporten där flera praktiker menade på att de kanske inte på en gång kunde åstadkomma en förändring hos klienten utan att de snarare ”sådde frön” som längre fram kunde leda till en mer långvarig förändring i beteende. Det förefaller som att denna upplevelse ligger väl i linje med förståelsen om motivation till att förändras som en ibland långsam process.

⁶ Det ska nämnas att ”readiness” (även kallat ”treatment readiness”) är ett begrepp som återkommer på flera platser i litteraturen om socialt arbete och motivationsarbete. Det är inte självklart att innebörden är densamma.

viljan att förändras måste förstås ”in the context of other concerns and demands” (2002, s. 18).

Farrall visar på en liknande växelverkan mellan struktur och individ när han pekar på att individens motivation är knuten till hennes sociala omständigheter – ju fler strukturella hinder, desto lägre var motivationen att upphöra med brott. När individens sociala omständigheter förändrades, kom även motivationen att förändras. Så skapar exempelvis svårigheter på arbetsmarknaden incitament för fortsatt brottslighet (Farrall 2012, s. 216ff). Motivationen att upphöra med brottslighet formas och omdirigeras således av sociala omständigheter, såsom tillgängligheten på bostad och arbete. Motivation måste därför ses som delvis formad av individens sociala omständigheter och kontext (Rowe & Soppitt 2014).

SIG: grundtanke, vägledning och tidigare forskning

Avsnittet introducerar läsaren för sociala insatsgrupper (SIG) som brottspreventiv och samverkansinriktad insats. Avsnittet beskriver därefter implementeringen för SIG enligt rådande vägledning och behandlingsprinciper liksom den tilltänkta målgruppen för SIG. Vi bekantar oss även med erfarenheter av samverkan, både inom SIG och i internationellt perspektiv.

Grundidén bakom SIG

Sociala insatsgrupper kom till som följd av en statlig utredning om brottslighet och nyrekrytering till kriminella nätverk bland unga (SOU 2010:15). Som utredningen inledningsvis konstaterar är de unga, mest brottsbelastade ungdomarna som utgör rekryteringsbasen för dessa kriminella nätverk. För att förhindra rekrytering till, och främja avhopp från, kriminella nätverk krävs ett lokalt samarbete mellan myndigheter och andra aktörer, så kallade sociala insatsgrupper (SIG). I denna samverkansform ska samhällets insatser koordineras och följas upp. Olika centrala aktörer ska där mobiliserar sina resurser och arbetar för att ge stöd till ungdomen och vårdnadshavaren (ibid.).

SIG är en lokalt förankrad, individualpreventiv insats. Att SIG enbart riktas mot individer som redan har utvecklat en kriminell livsstil, eller ligger i riskzonen, gör att insatsen kan sägas vara av tertiärt (eller indicerat) slag. Det holistiska grepp som SIG ska ha – och som sammanfaller väl med den systemiska traditionen i socialt arbete – innebär att fokus för insatsen sträcker sig bortom den enskildes problembeteenden (se Börjeson & Börjeson 2015, s. 104). Även problem i individens omgivning ska därför adresseras. Olika arbetsmetoder inom SIG syftar således vanligtvis till att förändra problem på individnivå och inom närliggande domäner, såsom familj och umgängeskrets. Centralt för SIG är dess holistiska ansats där brottslighet och annat socialt nedbrytande beteende ses som komplexa problem som inte kan förebyggas eller stoppas genom en enskild strategi eller insats.

I forskningen har just dessa typer av multimodala arbetssätt också pekats ut som lovande (se Cassell & Weinrath 2011; Howell 2000, s. 54). Denna övergripande ansats kan antas ge bättre möjligheter att få helhetsgrepp om situationen, utveckla mer mångsidiga och allomfattande strategier, stärka lokala

organisationer och lägga större ansvar på enskilda kommunala aktörer (Rosenbaum & Schuck 2012).

Vägledning för SIG

Som SIG är upplagt för deltagare under 18 år ska varje SIG-insats föräledas av att en handlingsplan utformas i samråd med den unge och dennes vårdnadshavare (SOU 2010:15, s. 89ff). Handlingsplanerna ska vara dynamiska och kunna anpassas efter enskilda individers behov, även under insatsens gång (ibid., s. 168; se även Socialstyrelsen 2017, s. 41).

Insatsen ska utgå ifrån ett nätverk lett av en samordnare eller koordinator från socialtjänsten och involvera viktiga aktörer, såsom skolan, polisen, missbruksvården, BUP samt fritids- och frivillighetsorganisationer, förutom den unge själv och vårdnadshavare. Dessa aktörer ska samlas i nätverksmöten, där även den unge och dennes vårdnadshavare ingår. Samordnaren eller koordinatören kan använda mötet som en arena för att säkerställa att åtgärdsplanen följs och att de inblandade parterna har gjort det som utlovats (Hellqvist 2014; Socialstyrelsen 2017). Förutom SOU-rapporten finns en vägledning från Brå (2016, 2022a, 2022b) för hur en SIG-insats ska utformas och bedrivas. Enskilda kommuner kan dock ha egna vägledningar för hur SIG ska utformas. Så är fallet i Stockholms stad, där en vägledning finns för såväl SIG Unga (Stockholms stad 2021a) som SIG Vuxna (Stockholms stad 2021b).

SIG:s flexibilitet och individanpassade modell möjliggör för insatsen att anpassas utifrån individen liksom rådande omständigheter. Om någonting förändras i deltagarens liv kan insatsen anpassas utifrån dessa nya omständigheter, vilket till exempel kan ta sig uttryck i reviderade mål och arbetssätt (Hellqvist 2014). Att SIG vidare utgår ifrån ett salutogent perspektiv framgår av Brå (2022a, s.12) där det konstateras att insatsen ska stärka de goda elementen i individens liv.

Som öppenvårdsbehandling är tanken med SIG att insatsen kan användas som ett alternativ till en familjehems- eller institutionsplacering. Huruvida detta är ett lämpligt alternativ eller inte beror delvis på individens vilja till förändring och samarbetsvilja, menar Wolter och Oscarsson. Som de påtalar kan SIG ses som ett rimligare alternativ då effekterna av institutionsvård för kriminella ungdomar inte är vidare goda. Därtill pekar de på att institutionsvård är en kostsam typ av insats som bättre kan ersättas med SIG, som kan antas vara en mer långsiktig och hållbar insats (Wolter & Oscarsson 2018, s. 33ff).

Samverkan i SIG

Ett centralt inslag i SIG är samverkan. Faktum är att SIG oftast beskrivs som inte *en* insats utan som en *samverkansform*. Att just sådant stort fokus ligger på samverkan bör förstås i förhållande till den multifasetterade problematik som livsstilskriminalitet anses innebära. En sådan komplexitet i problematik – som också antas spänna över flera livsområden och sfärer – gör att multimodala arbetssätt bedöms lämpligt (Brå 2022a, s. 29). Med dess stora betoning på samverkan mellan olika aktörer inom såväl individens omedelbara mikrosfär (familj, umgänge) som det yttre mesosystem (till exempel skola och arbetsplats) som vi ser i SIG är parallellerna till systemteorin och den multisystemiska terapin (MST), som redogjordes för i ovan avsnitt, uppenbara.

Det är viktigt att lyfta SIG är en komplex samverkansform då arbetet utförs på flera organisatoriska nivåer och inom olika konstellationer. För att SIG ska fungera förutsätts att samverkan kan ske såväl mellan som inom myndigheter och professioner, liksom mellan de professionella och de som blir föremål för insatsen (Socialstyrelsen 2017, s. 9). Således blir kommunikation och relationsbyggande en central aspekt av SIG, vilket också har lyfts fram i flera studier (e.g., Hellqvist 2014, s. 28). Häri ryms en relationsskapande komponent där SIG för de professionella kan öka insikt i olika myndigheters arbete liksom skapa kontaktytor mellan olika professioner. Mellan samordnaren och deltagaren uppstår också en annan typ av kontakt där deltagaren istället för att ses som föremål för en insats blir en medverkande aktör (Socialstyrelsen 2017, s. 9, 35). En fördel med SIG jämfört med traditionella sociala insatser är att aktörerna får direkt tillgång till varandras verksamheter varvid insatserna snabbt kan koordineras. På så vis kan den ”stuprörsmentalitet”, där olika myndighets- och kommunala aktörer arbetar på sitt eget håll utan hänsyn till helheten, motverkas. Johansson och Kangasvieri (2015, s. 17) pekar särskilt på *snabba* insatser som särskilt viktigt för denna målgrupp.

I de tidigare studier som finns om SIG förefaller samverkan i huvudsak ha fungerat väl, särskilt mellan polis och socialtjänst, där upparbetade samarbeten oftast redan finns (Johansson & Kangasvieri 2015, s. 29ff). Det finns dock erfarenheter av en bristfällig samverkan med viktiga aktörer, såsom skolan (Wollter, Kassman & Oscarsson 2013) samt psykiatrin, och då i synnerhet BUP (Hellqvist 2014, s. 25; Socialstyrelsen 2017, s. 33; Socialstyrelsen 2020, s. 38). En lärdom som ofta upprepas i dessa studier och genomgångar är att samverkan tenderar att vara personbunden, vilket är en svaghet vid personalbyten och omorganiseringar.

Nätverksmötena ansågs av flera i Hellqvists genomgång (2014, s. 28) ha banat för en förbättrad samverkan och flera nya kontaktytor. Samtidigt framkommer i Johansson och Kangasvieri (2015; 23f) att det kan finnas en bristande samsyn i SIG-ärendena. Generellt bedömdes det hos flera viktiga aktörer saknas en förståelse för målgruppens komplexa problematik och behov. Vi ser en liknande tendens i Zamparutti (2016a, s. 26) där SIG-personalen uppgav att flera centrala aktörer som de samverkade med saknade förståelse för de övergripande resursbrister som de vuxna deltagarna stod inför med avseende på boende, sysselsättning och försörjning.

Målgruppen för SIG

Ålder för SIG

Som nämnt är det unga tidigare brottsbelastade under 21 år som utpekas som den primära målgruppen för SIG i SOU-rapporten. Arbetet kan dock också användas för underlätta för personer som vill lämna ett kriminellt nätverk (SOU 2010:15, s. 90f). Såsom SIG beskrivs i Brå:s vägledning (2016, 2022a) anges målgruppen för SIG som ungdomar och unga vuxna i spannet 13–20 år⁷. I Stockholms stads vägledning för SIG Unga är den undre gränsen 12 år och den övre gränsen 17 år (Stockholms stad 2021b). SIG Vuxna i Stockholms stad vänder sig till individer i åldersspannet 18–29 år, även om en formell övre åldersgräns saknas (Stockholms stad 2021b, s. 11). Den vägledning som har tagits fram av Brå (2016, 2022a) utgår emellertid enbart ifrån en yngre målgrupp (individer under 21 år), varför en nationell vägledning för SIG för individer som SIG Vuxna i Stockholms stad primärt arbetar med saknas.

Hur hög risk? Hur brottsbelastad?

I Brå:s vägledning (2016, 2022a) är tankarna om risk, behov och mottaglighet särskilt framträdande. Som Brå stipulerar ska SIG utgå ifrån RNR (Risk-Needs-Responsitivity), såsom den formulerades av Andrews och Bonta (2010), här översatt till RBM (Risk-Behov-Mottaglighet). För att bedöma om en individ tillhör SIG:s målgrupp blir framför allt dimensionen risk betydelsefull, enligt Brå.

De riskfaktorer som är av stor betydelse är sådana som är förändringsbara och som är specifika för och driver individens kriminalitet. De åtta riskfaktorer som

⁷ Varför åldersgränsen sätts till just 13 år framgår emellertid inte av Brå:s riktlinjer. Inte heller diskuteras eller problematiseras den övre åldersgränsen om 20 år.

Brå pekar ut som betydande är: 1) kriminalhistorik, 2) personlighet, 3) attityder och tankesätt, 4) alkohol- och drogbruk, 5) umgänge, 6) familjerelationer, 7) skola/arbete samt 8) fritid (Brå 2016, s. 6).

Ju fler riskfaktorer, desto större är risken för att kriminaliteten ska permanentas. En ungdom som uppvisar flera riskfaktorer och samtidigt saknar flera skyddsfaktorer antas ha en hög risk för att utveckla långvarig kriminalitet. Denna grupp anses omfattande och långvariga insatser och det är även denna grupp som Brå identifierar som målgruppen för SIG (Brå 2022a, s. 8.).⁸

Som öppenvårdsbehandling är tanken med SIG Unga att insatsen kan användas som ett alternativ till en familjehems- eller institutionsplacering. I Brås manual om SIG framkommer exempelvis både familjehem, HVB och Statens institutionsstyrelse (SiS) som potentiella aktörer att samverka med inom ramen för en SIG-insats (Brå 2022b, s. 12). Som insats kan SIG vara ett bättre alternativ i ljuset av de dystra erfarenheterna av institutionsvård för kriminella ungdomar, konstaterar Wolter och Oscarsson. Att institutionsvård vidare är mycket kostsam och kan också ses som ett argument för SIG. Samtidigt menar de att SIG:s lämplighet är beroende av individens villighet att förändras och samarbetsvilja (Wolter & Oscarsson 2018, s. 33f). Här uppstår emellertid en situation där SIG riskerar att bli en ofrivillig insats. I Barnombudsmannens (2015, s. 20) rapport framkommer att vissa ungdomar samtyckte till SIG för att slippa en LVU-placering eller att de tvingades till SIG, till exempel som påföljd.

Utmaningar i SIG-arbetet

De komplexa stödbehoven

Det är väletablerat inom livsloppskriminologin att individer som lever i en kriminell livsstil också uppvisar problem inom flertalet vitala livsområden, såsom arbete, boende, psykisk hälsa och vänskapskrets. Alkohol- och drogbruk, bristfällig skolgång, svag arbetsmarknadsanknytning, psykisk ohälsa och svaga sociala band till det konventionella samhället utgör exempel på resursbrister som denna grupp uppvisar (Farrall & Calverley 2006; France, Bottrell & Haddon 2013; Farrington, Gaffney & Ttofi 2017; Basto-Pereira & Farrington

⁸ För ungdomar där risken är mindre rekommenderas istället SSPF som står för Skola, Socialtjänst, Polis, Fritid. SSPF är en samverkansform liksom SIG. Skillnaden mellan SIG och SSPF är inte helt glasklar. Båda insatserna innefattar samma typer av samverkansaktörer men i huvuddrag kan sägas att SSPF kan vara att föredra vid en lägre riskbild (Brå 2022c, s. 5).

2022). Denna komplexitet i stödbehov som kan konstateras hos denna grupp fångas in av begreppet ”samsjuklighet” (Börjeson & Börjeson 2015, s. 243).

Ju tidigare beteendeproblemen manifesterar sig, desto mer omfattande kan konsekvenserna antas bli på lång sikt. Tidiga problem och resursbrister såsom en problematisk skolgång, ett svårt temperament, familjekonflikter och samröre med antisociala kamrater hämmar individens utveckling och borgar för framtida negativa livsutfall och misslyckanden (såsom avbruten skolgång, lågbetalda jobb och arbetslöshet) (DiPrete & Eirich 2006). Dessa resursbrister, misslyckanden och negativa utfall kan förstås som ”snaror” som snärjer in individen i en kriminell livsstil (Moffitt 1993) och gör också möjligheterna att ta sig ur denna livsstil svårare.

Som tidigare forskning påvisat har SIG-klienternas omfattande resursbrister på flertal livsområden, och i synnerhet för den vuxna målgruppen i SIG (Zamparutti 2016b). Dessa resursbrister förefaller även ingå i en ömsesidigt förstärkande process där resursbrister inom ett livsområde kunde förstärka problem inom andra områden, och förvärras med stigande ålder (Wahlman 2023, s. 68).

Den knepiga bostadsfrågan

I forskningen om upphörande lyfts boende fram som en viktig framgångsfaktor. Samtidigt har livsstilskriminella och före detta fångar påtagliga svårigheter att finna bostad – och så även i en internationell kontext (Järveläinen, Rantanen & Toikko 2023; Low, Latimer & Mills 2023). Hemlöshet liksom en instabil boendesituation är likaså ett betydande hinder i upphörandeprocessen.

I en genomgång av litteraturen konstaterar LeBel att tidigare dömda och anstaltsplacerade har påtagliga svårigheter att säkra ett eget boende. Samtidigt visar forskningen genomgående att denna målgrupp har större risk för att återfalla i brottslighet och missbruk liksom att återvända till anstalt vid avsaknad av stabilt boende (LeBel 2017). I situationer av akut hemlöshet kan både kriminalitet och drogbruk fungera som överlevnadsstrategier för att kortsiktigt hantera hemlöshetens plågor, samtidigt som de bidrar till att hemlösheten upprätthålls (Kirkwood & Richley 2008; Nilsson et al. 2023).

Erfarenheter av placeringar för framgångsrikt upphörande

I flera länder, även i Sverige, har det blivit gängse praxis att placera utsatta individer på akutboenden och andra tillfälliga boendemiljöer, något som forskning visar på sällan är positivt för framgångsrikt upphörande och rehabilitering (se e.g., Low, Latimer & Mills 2023; Österman 2016). Bland annat har dessa temporära boenden kritiserats för att permanentera hemlöshet

(Busch-Geertsema & Sahlin 2007) och är vidare associerade med osanitära förhållanden, överdoser och en allmän känsla av otrygghet (Kerman et al. 2023). Vid drogproblematik framstår dessa typer av boenden som riskmiljöer eftersom de kan trigga eller förvärra ett befintligt missbruk (Briggs et al. 2009; Low, Latimer & Mills 2023). Placeringen kan även försämra förutsättningar för att återhämta sig från psykisk ohälsa och drogberoende (Low & Mills 2024). Det stabila boendet fyller även en psykosocial funktion genom att förse individen med en fast kärna och identitet. Förutom att ge materiell trygghet och stabilitet förser boendet individen med en trygg miljö – en nödvändighet för att individen ska kunna utkristallisera en ny drog- och brottsfri identitet, resonerar Low och Mills (ibid.).

Att få stöd är således en essentiell och rekommenderad väg för framgångsrik återintegrering. Ett sådant boende bör helst vara placerat långt ifrån individens bostadsområde då det är vanligt att tidigare anstaltsplacerade återvänder till sina tidigare områden (LeBel 2017). I dessa områden kan det bli svårt att undvika tidigare kriminella vänner och de starka lojalitetsband som fortfarande kan knyta individen till sina forna gängkamrater (se e.g., Bolden 2013; Pyrooz, Decker & Webb 2014). Det finns således, ur upphörandesynpunkt, goda skäl till att omgående förflytta personen från sitt gamla område eftersom närheten till gänget eller området i sig är problematisk.

Rätt till stöd i Stockholm

De svårigheter som livsstilskriminella och tidigare dömda har att hitta bostad blir ännu mer påtagliga i en svensk kontext givet den dysfunktionalitet som präglar den svenska bostadsmarknad. Bostadsbristen slår främst mot de grupper som ännu inte hunnit etablera sig på bostadsmarknaden, och då i synnerhet unga. Målgruppen för SIG Vuxna har således påfallande svårt att hitta boende, något som förvärras av ett belastningsregister eller skulder hos Kronofogden (Wahlman 2023, s. 46; Zamparutti 2016a, s. 25).

I Stockholms stads vägledning finns inga bestämmelser kring stöd att hitta boende som är specifika för SIG-deltagarna utan dessa är generella där rätten till stöd villkoras av individens bedömda behov. Vid akut hemlöshet kan individen vända sig till kommunen för att ombesörja det akuta behovet av ett boende. I Stockholms stad gäller tak över huvudet-garantin (TÖG) som innebär en nödprövning av behov av akut tak över huvudet. Personer ska alltid i första hand vända sig till den stadsdelsnämnd där de är aktuella eller har sin tillhörighet för utredning eller insats. Hemlöshetsjouren vid socialjouren handlägger ansökningar om boende enligt TÖG efter kontorstid.

De akuta boendelösningar som oftast bli aktuella inom ramen för TÖG är vanligtvis akutboenden med drogtolerans, vandrarhem och liknande (Stockholms stad 2019, s. 25). Vissa erbjuder dygnet-runt logi medan andra enbart är övernattnings. Dessa tillfälliga boenden är avsedda att användas endast i akuta situationer men i realiteten kan boendetiderna bli längre än tänkt, menar Socialstyrelsen. Tillfälliga boenden kan således leda till ”inlåsnings effekter” där hemlöshetsproblematiken cementeras och detta gäller i synnerhet för personer med komplex social problematik och pågående substansbruk (Socialstyrelsen 2021b, s. 24ff).

Stödboenden är en mer varaktig lösning och kan beviljas till personer som inte klarar av ett eget boende med boendestöd. För att beviljas ett stödboende krävs att personen ha någon form av stödbehov i sin boendemiljö. Även personer som lider av samsjuklighet där psykisk funktionsnedsättning, missbruk (skadligt bruk) och fysisk ohälsa ingår kan också kvalificera för en sådan insats (Stockholms stad 2019, s. 26). Det är dock skillnad på stödboende och stöd-boende. För personer med uppvisad drogfrihet kan *drogfria stödboenden* beviljas. Denna typ av mellanboende är tänkt att fungera som en övergång till ett mer stadigt boende med eget boendekontrakt. Boendeformen ger dessa individer en möjlighet att få stöd av personal samtidigt som de får möjlighet att bo i en drogfri miljö. Individer med pågående alkohol- eller drogproblematik kan komma att exkluderas från dessa boenden givet att de inte förmår uppvisa drogfrihet. För dessa personer blir det istället aktuellt med boenden där bruk av alkohol och droger tolereras. Dessa så kallade *lågtröskelboenden* är en förhållandevis ny insats och är tänkt att vara en övergångslösning (Socialstyrelsen 2010, s 32f).

Enligt rådande bestämmelser kan vissa särskilda grupper få stöd i att få ett stadigvarande eget boende, såsom träningslägenhet. Genom programmet Bostad först kan individer med beroendeproblematik, allvarlig psykisk ohälsa eller andra allvarliga sociala problem beviljas stöd till eget boende utan krav på uppvisad drogfrihet (Stockholms stad 2019, s. 9f, 26). Det saknas emellertid specifika regler för vilket stöd i att finna boende som gäller för tidigare dömda liksom individer med livsstilskriminalitet. Det enda som anges är att biståndsberättigade individer som vid utskrivning från kriminalvården saknar en bostad ska få en planerad och mer stadigvarande boendelösning (ibid., s. 27). Långt ifrån alla som inleder en upphörandeprocess kommer dock ut direkt från anstalt. Vissa kan även ha hotbilder, vilket gör att det av säkerhetsskäl är befogat att flytta de till andra områden.

Läsningarna med psykiatri

I litteraturen om SIG beskrivs ofta läsningar med psykiatri som ett återkommande problem. Bland annat rapporteras samverkansproblem och långa väntetider som ett återkommande problem (Socialstyrelsen 2017, s. 33). Detta förvånar inte – bristande samverkan mellan socialtjänsten och psykiatri har trots allt noterats i flera andra sammanhang (se .e.g., Socialstyrelsen 2019b, s. 52f). I beröringspunkten mellan psykiatrisk vård och socialt arbete finns en tendens att de olika aktörerna bollar över klienten sinsemellan. Psykiatri insisterar på drogfrihet för att kunna behandla, samtidigt som individen ofta är för psykiskt instabil för att kunna leva upp till detta krav. Klienten skickas tillbaka till socialtjänsten som i sin tur hänvisar tillbaka till sjukvården med motiveringen att drogbruket först måste adresseras (Gålnander 2020, s. 60).

Likaså pekar studier på svårigheter att involvera psykiatri och främst barn- och ungdomspsykiatri (BUP) i SIG-samarbetet (se e.g., Hellqvist 2014, s. 25). Enligt Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) hade år 2023 11 procent av alla barn (0 – 17 år) varit aktuella inom BUP. Det rör sig som en fortsatt ökning av antalet barn och unga inom BUP, såväl sett till antal och andel patienter. Faktum är att BUP aldrig tidigare har haft så många barn och unga aktuella inom BUP som år 2023 (SKR 2023, s. 4). Det rör sig om en ökning på 35 procent sedan 2017 men kapaciteten att möta detta inflöde har inte ökat i motsvarande omfattning. Just ADHD lyfts särskilt och det noteras av SKR att gruppen barn och unga som diagnostiserats med diagnosen ADHD har ökat markant (ibid., s. 100). Det är emellertid inte bara långa väntetider som beskrivs som problematiska utan även en bristande samverkan mellan psykiatri och socialtjänst, något som SKR (2020) tillskriver svårigheten för de olika aktörerna att veta vem som ska göra vad i ett sådant ärende. Efter att rapporten påbörjats har BUP startat en ny enhet som arbetar riktat mot ungdomar med allvarligt normbrytande beteende. Under våren 2024 påbörjades ett pilotprojekt med Stockholms stad där enheten BUP/ANB (allvarligt normbrytande beteende) kopplades ihop med sociala insatsgrupper i utvalda stadsdelar. Projektet breddinfördes under hösten 2024 då alla stadsdelar med sociala insatsgrupper där region Stockholm ansvarar för vården involverades.

Metod

Intervjuerna med praktikerna

Intervjupersoner

De praktiker som har intervjuats var vid tiden för intervju verksamma vid någon av Stockholms stads SIG-verksamheter. Totalt rör det sig om 26 individer som har intervjuats vid minst ett tillfälle, varav 22 samordnare/lotsar och fyra verksamhets-/enhetschefer⁹. Av de 22 praktikerna arbetade åtta av dessa med endast barn och ungdomar, tolv med endast vuxna deltagare och 2 arbetade med båda grupperna.

Praktikerna kontaktades av rapportförfattaren själv. Urvalet är baserat på en lista över samtliga praktiker som arbetar för SIG i Stockholms stad. Denna lista kom dock under projekttidens gång att behöva uppdateras i takt med att personal slutade och ny personal tillkom. Intervjudeltagarna valdes ut slumpmässigt för intervju med ambitionen att uppnå ett representativt urval sett till de olika verksamheterna. Urvalet gjordes i flera omgångar där intervjupersonerna kom att kontaktas för intervju vid olika skeenden. Merparten av de kontaktade svarade på kontaktförsök och av de som svarade samtyckte en övervägande majoritet till att delta i studien. Antalet bortfall är således att betraktas som mycket lågt.

Intervjuförfarande

Intervjuerna ägde rum mellan våren 2022 och våren 2024. Det samlade intervjumaterial från praktikerna uppgår till totalt 32 intervjuer.¹⁰ Intervjuerna pågick i genomsnitt mellan 60 och 90 minuter, även om vissa intervjuer kunde vara två timmar eller längre. Merparten av intervjuerna gjordes av rapportförfattaren själv. Resterande utfördes av en timanställd forskningsassistent eller av studenter.¹¹ Majoriteten av intervjupersonerna intervjuades vid enbart ett tillfälle men totalt nio av praktikerna intervjuades vid minst två tillfällen. De flesta intervjuer skedde med enbart en praktiker men i ett fåtal fall önskade praktikerna att bli intervjuad tillsammans med en kollega. Samtliga utförda

⁹ Dessa kunde vara såväl verkställande som biträdande chefer.

¹⁰ Tre av dessa är uppföljningsintervjuer, då alltså samma intervjuperson intervjuas igen. Vid ett av intervjutillfällena deltog två samordnare.

¹¹ De två studenterna som utförde några av personintervjuerna var kopplade till Gävle högskola och intervjuerna (totalt 4) utfördes då inom ramen för en kandidatuppsats. Intervjuerna följde den intervjumall som konstruerats för föreliggande studieprojekt.

intervjuer spelades in med intervjupersonens samtycke. Intervjuerna ägde i regel rum under fysiska möten men ett fåtal utfördes över Zoom. Plats för intervjuerna varierade och utfördes på olika platser runt om i Stockholm. Vissa av intervjuerna utfördes på kontoret, andra på allmänna platser eller i Institutet för framtidsstudiers (IFFS:s) lokaler.

Intervjuerna hade en semi-strukturerad utformning där forskningsfrågorna var konkretiserade till ett antal färdigformulerade frågor centrerade kring olika teman. I en sådan ansats speglar intervjumallen, och således även intervju-materialet, forskarens egna frågeställningar och teoretiska ingångsvärden. Datainsamlingen utgår således ifrån forskarens förståelsehorisont, något som begränsar intervjudeltagarens möjligheter att styra intervjun (Aspers 2011, s. 143). Eftersom intervjupersonerna arbetar med olika målgrupper, och därmed utifrån olika arbetssätt, fick intervjuerna anpassas därefter.

De temana som den ursprungliga intervjumallen täckte in inkluderade följande områden: 1) den specifika verksamheten, 2) målgrupp och deltagare, 3) målbild, 4) arbetsmetoder, utformning och implementering, 5) samverkans-aktörer och samarbetsformer, 6) resultat, 7) fördelar/styrkor och nackdelar/svagheter. Varefter materialet samlades in tillkom emellertid nya frågor – en utveckling som avspeglar forskarens successivt mer fördjupade förståelse för fältet. I denna iterativa och induktiva process kom intervjuerna således att stundom skrida utanför det inramade området vilket möjliggjorde för utforskandet av nya teman och områden som forskaren tidigare inte hade tänkt på (Aspers 2011, s. 143f, se även Braun & Clarke 2022). Det skiftade forskningsfokuset gjorde avtryck i senare intervjuer där andra frågor kom att ställas.

Analysförfarande

Alla intervjuer transkriberades manuellt och med hjälp av transkriberings-verktyg. Kodningen av materialet utfördes i MAXQDA, ett bearbetnings-program för kvalitativa data. Intervjuerna analyserades tematiskt med syfte att identifiera och analysera olika mönster (teman) i materialet. I denna metod struktureras data utifrån teman. Varje tema kan sägas återspeglar en summering av alla intervjusvaren relaterade till temat och som faller inom samma ämne – eller ”summaries or overviews of things said by participants in relation to a particular topics” (Braun & Clarke 2022, s. 6).

Kodningsprocessen fokuserade främst på utpekade problem och utmaningar i SIG-arbetet där även teman rörande samverkan och den tilltänkta målgruppen för SIG ingick. Kodningen och analysen skedde mestadels induktivt och var

främst empiristyrkt eller datadrivet, vilket betyder att kodorden genererades i takt med att de framträdde i materialet. I deduktiv kodning selekteras koder fram utifrån tidigare forskning eller etablerade teoretiska koncept (se Braun & Clarke 2006). Även om ambitionen har varit att låta kodningen vara så empiristyrkt som möjligt har tidigare forskning och teoretiska koncept oaktat detta satt sin prägel på kodningen genom att styra vad forskaren såg. De teman som utvecklas tidigt under analysprocessen kom även att styra intervjuprocessen framöver. Analysprocessen blev således mer deduktiv ju längre materialinsamlingen framskred (se Aspers 2011, s. 210).

I återgivandet av citaten i resultatdelen har ambitionen varit att i så hög grad som möjligt återspegla exakt det som sagts under intervjun. Samtidigt har det emellanåt funnits behov av att redigera vissa citat i syfte att göra utdragen mer läsarvänliga, till exempel genom att ta bort upprepande ord, interjektioner och utfyllnadsord.

Etiska överväganden

Intervjuerna som utfördes med praktikerna har enbart rört intervjupersonens professionella upplevelser och räknas inte som känsliga personuppgifter. Av detta skäl genomfördes ingen etikprövning hos Etikprövningsmyndigheten för denna del av studien. Studieförfarandet har emellertid inbegripit människor och som alltid i forskning måste forskaren ta hänsyn till vissa etiska principer.

Vid insamlingsprocessen aktualiserades frågan om deltagande och rätten att inte pressas till att delta. Eftersom intervjupersonerna deltar i egenskap av anställda vid SIG-verksamheter fanns en risk för att de kunde känna ett tryck på sig att delta. Samtliga tillfrågade fick information om att deltagandet var frivilligt och konfidentiellt.

Det andra, och mer pressande, problemet har rört redovisningen av resultatet. De intervjuade praktikerna ingår trots allt i en begränsad och identifierad population där risk för identifikation föreligger. Resultatet har därför löpande redovisats för att säkerställa att varken enskilda intervjupersoner eller citat kan kopplas till specifika SIG-verksamheter. Istället för att använda fingerade namn har varje intervjuad praktiker identifierats genom ett kodnamn bestående av ett nummer som föregås av bokstaven P (för praktiker). I analysen anges de där på följande vis: P1, P2, P19, etcetera. Även namn på platser och byggnader som förekommer i intervjuerna har tagits bort i intervjuutdragen liksom namn på kollegor, chefer och liknande. Vid enstaka fall har mindre detaljer i en utsaga eller delar ur ett citat utelämnats.

Genomgående i rapporten anges om de berörda intervjupersonerna arbetar inom SIG Unga eller SIG Vuxna direkt efter kodnamnet. I en av stadsdelsförvaltningar arbetar man emellertid med båda målgrupperna inom ramen för samma verksamhet. Dessa praktiker arbetar således med både SIG Unga och SIG Vuxna. För att bevara de berörda praktikernas anonymitet har de getts olika identiteter i analysen. I ett intervjuutdrag kan alltså praktikern få ett kodnamn när denne talar utifrån sin roll som samordnare i SIG Unga, för att sedan få ett annat kodnamn i ett annat utdrag när denne talar utifrån rollen som lots i SIG Vuxna.

Intervjuerna med klienterna

Inom ramen för forskningsprojektet utfördes semistrukturerade djupintervjuer med individer som var SIG-deltagare. Den empiri som här används utgörs av intervjuer med totalt 13 individer.¹² Utöver detta utfördes uppföljningsintervjuer med sju av dessa. Det totala intervjumaterialet med klienterna uppgår således till 20 unika intervjuer.

Intervjupersoner

Intervjupersonerna har gemensamt att de, vid intervjutillfället, antingen deltog eller tidigare¹³ hade deltagit i SIG Vuxna i någon av Stockholms stads verksamheter i egenskap av klienter. Av de intervjuade var två kvinnor och resten män. Majoriteten av de intervjuade var i åldersspannet 20 – 30 år, där den yngsta intervjupersonen var 18 år och den äldsta 36 år vid intervjutillfället.

Intervjupersonerna kan vidare sägas ha gemensamt att de nästan alla kommer från socialt utsatta hemförhållanden. Till övervägande del hade intervjupersonerna föräldrar födda utomlands, även om flera av intervjupersonerna själva var födda i Sverige. De flesta, men långt ifrån alla, hade erfarenheter av skolmisslyckande och skolfrånvaro. Det vanligaste var att intervjupersonen hade gått gymnasiet utan att gå ut med fullständiga betyg. Tidigare erfarenheter av substansbruk eller substansberoende var vanligt förekommande. Erfarenheter av psykisk ohälsa var tämligen spridd i gruppen och vissa av de intervjuade led även vid intervjutillfället av psykisk ohälsa i varierande grad. Depression, ångest och posttraumatiskt stressyndrom (PTSD) föreföll vara bland de vanligaste tillstånden. Till detta ska nämnas att flera hade, eller misstänkte själva att de hade, en neuropsykiatrisk funktionsnedsättning, där ADHD var det i särklass vanligaste tillståndet.

Intervjuaren kom i kontakt med klienterna genom lotsarna vid de olika SIG Vuxna-verksamheterna. Av etiska och praktiska skäl hade intervjuaren inte själv möjlighet att initiera kontakt med SIG-deltagarna. Kontakten inleddes istället

¹² Det ska nämnas att ytterligare två personer kom att intervjuas under projektiden, men att intervjuer med dessa fick uteslutas. En av de intervjuade deltog i en SIG Unga-verksamhet. Eftersom detta var den enda intervjuade från SIG Unga bedömdes det finnas en för hög risk för identifiering för att intervjun skulle kunna tas med. En annan individ blev intervjuad via Zoom. Detta var också den enda individ som intervjuaren kom i kontakt med på annat sätt än genom lotsarna/samordnarna. Denna intervju ansågs dock vara av för låg ljudkvalité för att en transkribering av intervjun skulle vara möjlig. Även denna intervju togs därför bort.

¹³ De tidigare deltagarna hade som senast avslutat sin insats ett år innan de kontaktades för intervju.

genom att lotsarna vid de olika verksamheterna presenterade studien för sina respektive klienter.

SIG-deltagarna fick där och då kortfattad information om studien och även förfrågan om de önskade mer information om studien. De kunde där godkänna att bli kontaktade av projektets forskningsassistent (och tillika intervjuare och rapportförfattare) för att få mer information. De kom därefter att bli kontaktade av forskningsassistenten för en mer utförlig beskrivning av studien med utrymme för att få svar på eventuella frågor. Om klienten samtyckte till att intervjuas stämde träff för intervju.

Intervjuförfarande

De intervjuer som figurerar här genomfördes mellan våren 2023 och våren 2024. De flesta intervjuer ägde rum i lokaler hos IFFS. Andra deltagare blev intervjuade på sin arbetsplats eller på caféer. I ett fall bodde inte deltagaren kvar i Stockholm, varför intervjun istället ägde rum över Zoom. Val av intervjuplats och tid diskuterades alltid innan med intervjupersonen för att säkerställa att platsen upplevdes som trygg och säker för båda parterna.

I samband med intervjun erbjöds intervjupersonerna fika eller lunch. Utöver detta utgick en kompensation om två biobiljetter för varje intervjutillfälle. Innan intervjun fick intervjupersonerna en informationsblankett där information om studien, intervjuförfarandet, deras rättigheter som intervjupersoner, kompensation samt risker med deltagande presenterades. Intervjupersonerna behövde även skriva på ett samtyckesformulär innan intervjun för att formellt kunna samtycka till att delta i studien. Samtliga intervjuer spelades in med intervjudeltagarens samtycke. Intervjuerna pågick i snitt mellan en och en och halv timme, där den kortaste intervjun var 33 minuter och den längsta drygt två timmar.

Intervjuerna utfördes av projektets forskningsassistent. Vid vissa intervjuer närvarade även en medintervjuare, en masterstudent¹⁴ från Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet. Som Bechhofer, Elliott och McCrone (1984) noterar kan två intervjuare generera intervjuer av högre kvalitet. I detta fall kunde medintervjuaren stå för utfrågningen, vilket tillät intervjuaren att fokusera mer på vad som framkom i intervjusvaren.

¹⁴ Medintervjuaren, Stina Mathiesen, skrev under denna period sitt eget examinationsarbete i kriminologi.

Samtliga intervjupersoner intervjuades minst en gång. Den första intervjun syftade till att sondera och skapa en uppfattning om intervjudeltagarens liv. Intervjuerna inleddes alltid med att intervjudeltagaren fick berätta om sin livssituation innan, under och efter¹⁵ SIG-insatsen i förhållande till flera viktiga livsområden som arbete, boende, vänskapskrets, brottslighet, drogbruk och psykisk hälsa. Därefter kom intervjun att i huvudsak behandla SIG-deltagarnas upplevelser av att delta i en SIG-insats med möjlighet att lyfta fram eventuella synpunkter och kritik mot SIG-insatsen. Eftersom frågorna rörde sig i en framåtgående riktning – från barndom till nutid – kom intervjun att delvis ha karaktären av en livshistorieintervju. Intervjusvaren kom därför även att återspegla den tidsperiod i livet som intervjudeltagaren berättade utifrån. Dessa typer av ”narrativa skiften” eller ”positionsskiften” möjliggör för intervjupersonen att utveckla sina svar utifrån olika ställen som hon befinner sig i livet, vilket också möjliggjorde för kontraster att utkristallisera sig i svaren (se Holstein & Gubrium 1995, 31ff). Det kunde således finnas en stor skillnad i svaren ”innan SIG” jämfört med ”under SIG” och ”nu”. Upplevelsen av SIG som insats kunde därför skilja sig beroende på var i tid intervjupersonen befann sig – eller positionerade sig – i sin egen livsberättelse.

Av de 13 intervjuade kom sju att intervjuas igen.¹⁶ Det gick vanligtvis några veckor eller uppemot en eller två månader mellan intervjuerna. Uppföljningsintervjun hade ett mer socialpsykologiskt fokus, där frågor rörande deltagarnas självbild, motivation, attityder och upplevd egenförmåga aktualiserades. Det var särskilt intressant att undersöka hur deltagarnas självbild, motivation, attityder och upplevd egenförmåga hade förändrats under deras tid i SIG, och även här gav de olika narrativa positioneringarna upphov till olika svar. Deltagarna tillfrågades även om vilka hinder och motgångar som de upplevt i upphörandeprocessen. Eftersom några deltagare hade genomgått SIG vid mer än ett tillfälle kom denna uppföljningsintervju även att behandla dessa upplevelser. Det var exempelvis av intresse att undersöka varför en deltagare valde att avbryta en SIG-insats tidigare, vad som var skillnaden mellan insatserna, hur det kommer sig att SIG-insatsen var framgångsrik den andra gången men inte den första gången, etcetera.

¹⁵ Det ska dock nämnas att inte alla intervjuade vid intervjutillfället hade hunnit avsluta sin SIG-insats.

¹⁶ Av de återstående fem blev en uppföljningsintervju inte aktuell antingen för att intervjudeltagaren inte önskade delta igen eller för att det av andra skäl (till exempel med hänsyn till deltagarens hälsa eller övriga livsförhållanden) bedömdes olämpligt med en ny intervju.

Analysförfarande

Klientintervjuerna har bearbetats och analyserats på liknande sätt som personalintervjuerna, det vill säga med tematisk analys. Kodningsprocessen utgick emellertid här ifrån varje deltagares unika livshistoria och levnadserfarenheter, vilket innebar att kodningen i större mån var känslig för skiften i upplevelser beroende på var intervjupersonen befann sig temporalt i sin livsberättelse. Deltagarnas livssituation innan, under och efter SIG-insatsen kodades för att kunna undersöka eventuella effekter av insatsen. En stor del av kodningen fokuserade på olika brister och förbättringsområden i SIG. Liksom personalintervjuerna var denna del av kodningen till stora delar induktiv.

Även om det fanns en viss samstämmighet i vilka teman som kom att genereras pekade klientintervjuerna ändå på vissa teman som inte framträtt lika tydligt i praktikerintervjuerna. Detta medförde att senare datainsamling med praktikererna influerades av de teman som framkommit i klientintervjuerna.

Rörande tolkningen av data ska det betonas att det inte rör sig om en objektiv sanning som har fångat utan subjektiva meningar hos de studerade aktörerna (Aspers 2011, s. 43). Dessa subjektiva innebörder måste emellertid alltid bearbetas av forskaren genom en *aktiv* tolkningsprocess. Forskarens tolkning är således inte en objektiv spegling av den empiriska verkligheten, ett återberättande, utan går bortom denna, menar Patton:

Interpretation, by definition, involves *going beyond* the descriptive data. Interpretation means *attaching* significance to what was found, *making sense of* findings, *offering* explanations, *drawing* conclusions, *extrapolating* lessons, *making* inferences, *considering* meaning, and otherwise *imposing* order on an unruly but surely patterned world. (Patton 2015, s. 570, min kursivering)

Denna tolkade process är samtidigt beroende av forskarens egen subjektivitet – hennes förståelsehorisont – där teoretisk ansats, sociala position och förgivettagande tillsammans påverkar hur hon möter den empiriska verkligheten och tolkar mening (Aspers 2011, s. 38). Denna tolkning är därför inte heller objektivt sann och öppnar därför för alternativa tolkningar av data när de betraktas utifrån en annan förståelsehorisont. Rapportens resultat måste därför betraktas som ständigt filtrerad av forskarens subjektivitet.

I återgivandet av citaten har varje intervjuperson fått ett fingerat namn. För att minimera risk för identifiering har endast mycket sparsam information om intervjupersonerna presenterats i analysen med relativt lite bakgrundsinformation om varje intervjuperson. Namn på områden, gator och liknande har tagits

bort. Namn på lotsar och namn på SIG-verksamhet har också tagits bort. Citaten har reviderats något för att förbättra läsbarheten.

Etiska överväganden

Innan några intervjuer genomfördes genomgick denna del av studien etikprövning och blev godkänd av Etikprövningsmyndigheten.¹⁷

I intervjuer med en marginaliserad grupp som SIG-klienterna utgör uppstår ofta frågor om förtroende. Både intervjuaren och medintervjuaren är vita, universitetsutbildade kvinnor med medelklassbakgrund. Det kan med utgångspunkt i denna sociala position vara svårt att närma sig en intervjuperson som har en helt annan social position. Ett sätt att närma sig intervjupersonen och skapa tillit var att intervjuaren och medintervjuaren delade med sig av information om sig själva, både innan, under och efter intervjun. En sådan ansats går i linje med ”den aktiva intervjun”, enligt vilken intervjusituationen är en kontext där båda parterna gemensamt producerar kunskap och där även intervjuarens egna livserfarenheter kan göra avtryck på intervjun (Holstein & Gubrium 1995, s. 8). Till viss del kom intervjuarnas levda erfarenheter att tangera intervjudeltagarnas erfarenheter.¹⁸ Att spontant dela med sig av livserfarenheter och våga vara personlig i mötet, minskade avståndet mellan intervjupersonen och intervjuarna. De flesta kontakter upplevdes av intervjuarna som förtroendefulla och flera intervjupersoner ville frivilligt dela med sig av sina erfarenheter även efter att intervjun formellt hade avslutats.

Att intervjua individer i socialt utsatta positioner är emellertid även problematiskt sett till etik. Även om de flesta intervjuade skulle kunna anses leva under mycket gynnsammare omständigheter under tiden för intervjun jämfört med när de först inledde SIG-insatsen, var det ofrånkomligt att vissa intervjupersoner fortfarande levde under svåra livsförhållanden. Det var inte ovanligt att vissa av intervjudeltagarna ville dela med sig och söka stöd hos intervjuaren, även efter att intervjun avslutats. Eftersom det ingick i forskningsplanen att stötta intervjupersonerna i samband med intervjun föll det på intervjuaren/forskaren att lyssna in och bolla dessa tankar med intervjupersonerna, såväl

¹⁷ Se diarienummer 2022-06146-01 samt 2023-01611-02.

¹⁸ Båda intervjuarna har även neuropsykiatriska funktionsnedsättning (NPF), något som var väldigt vanligt bland intervjupersonerna. Innan intervjun berättade intervjuaren/rapportförfattaren om sina två NPF-diagnoser (ADHD och autismspektrumtillstånd). Detta för att undvika eventuella missförstånd som ju lätt uppstår i interaktion när sådana tillstånd föreligger. Att flera av de intervjuade hade NPF-tillstånd var likväl något som intervjuarna hade gemensamt med intervjupersonen, vilket sannolikt medförde en ökad känsla av samförstånd och gemenskap.

innan som efter intervjun.¹⁹ Som Aspers (2011, s. 117) menar är det etiskt acceptabelt för forskaren att ”bistå med olika råd eller andra former av assistans så länge det är lagligt, etiskt och känns rätt för båda parterna.” Samtidigt påtalar han att forskaren alltid måste vara tydlig i sin forskarroll. Här riskerar dock en intressekonflikt att uppstå i skärningspunkten mellan forskning och socialt arbete – för å ena sidan vill forskaren stötta, å andra sidan finns risken för att hon klampar in på behandlarens område.

Likasåväl kan det vara svårt att dra gränsen i att skapa en förtroendefull relation med en intervjuperson utan att för den delen komma *för nära*. Forskaren måste balansera mellan, å ena sidan, intimitet och närhet (möjligheten att skapa förtroende och få tillträde i intervjupersonens värld) och, å andra sidan, distans (förmågan att kunna kritisk observera från avstånd). Detta innebär samtidigt att gränsen mellan forskare och intervjusubjekt riskerar att bli suddig och tvetydig (Maier & Monahan 2010). Även i föreliggande forskning var detta en utmaning.

¹⁹ Att intervjupersonerna skulle erbjudas stöd i samband med att de talade om svåra livserfarenheter, såsom de negativa aspekterna av upphörandeprocessen och SIG, var för övrigt ett krav som ställdes av Etikprövningsmyndigheten (se 2023-01611-02).

Resultat

Samtycke och tvång, motstånd och tidiga avbrott

SIG som insats är frivillig, vilket innebär att individen måste samtycka till insatsen. I samtycket ingår inte bara att tacka ”ja” till en insats utan även att godkänna att andra aktörer (till exempel polisen) får insyn i ärendet. Denna sekretesseftergift är nödvändig för att SIG ska kunna göra det som SIG är känt för – nämligen att samverka. Samtidigt visar intervjuerna att det finns betydande svårigheter i att få samtycke liksom att SIG-insatsen kantas av motstånd och avbrott i insatsen.

Svårigheter att få samtycke – en spridd bild

Som nämnt förutsätter SIG ett samtycke från individen. Detta gäller åtminstone om deltagaren är över 15 år. Även vårdnadshavare/föräldrar ska samtycka till insatsen om individen är omyndig (Brå 2022b, s. 11). Problem med att erhålla samtycke förefaller emellertid inte föreligga för SIG Vuxna i samma utsträckning utan detta problem förefaller vara mer koncentrerat till arbetet med barn och ungdomar. Skälet står nog sannolikt att finna i det faktum att den vuxne deltagaren själv måste ansöka om SIG, vilket i sig tyder på att en öppenhet att delta i insatsen redan föreligger. På SIG Unga är det mer sällan ungdomen eller ens vårdnadshavarna själva som ansöker, eller ens föreslår, SIG. Istället är det andra aktörer som först förslår SIG, såsom socialtjänsten, skolan eller polisen, enligt de intervjuade praktikerna på SIG Unga.

Hur pass enkelt det är att få ett samtycke från ungdomarna och vårdnadshavarna råder det emellertid mycket delade meningar om där vissa samordnare är av uppfattningen att ungdomarna och vårdnadshavarna oftast samtycker medan andra, såsom P7, menar sig stöta på mycket motstånd:

... att ungdomar inte får SIG är sällan på grund av oss utan det är mer för att familjen inte samtycker till det. Eller att ungdomar inte samtycker till det. För det är en insats som kräver samtycke, att man bryter sekretessen. Så när barnen är eller när ungdomarna är över 15 så har ju de också bestämmanderätt. De är ju en part i ärendet. Så då krävs ju att de också tackar ”ja” till insatsen. Och det är ganska svårmotiverat. Det är inte många som vill sitta på ett möte med så många personer och där även polisen är med. (P7, Unga)

Det finns likväl spridda uppfattningar om var problemet med samtycke ligger – det vill säga om det främst är vårdnadshavarna eller ungdomen som stretar

emot. Vissa samordnare är av inställningen att vårdnadshavarna oftast tackar ”ja”. En samordnare, P6, konstaterar att föräldrarna är ”de svåraste att samverka med. [...] Jag skulle säga att de är svårare än ungdomarna också.” Upplevelsen att vårdnadshavarna kunde motsätta sig SIG upprepas även av P7, en samordnare verksam på en annan stadsdel. De allra flesta praktiker var dock av uppfattning att det i regel inte var svårt att få vårdnadshavarna att samtycka till insatsen. Frågan är snarare vad vårdnadshavarna samtycker till. Följande citat ur intervjun med P20 blir därför i sammanhanget intressant:

Jag tycker att det är skillnad. Jag tycker nästan det är lättare att få till ett samtycke för SIG än för familjebehandling ibland. Just för att där handlar det ju mycket om ungdomen och där är föräldrarna oftast väldigt oroliga själva och där blir inte lika mycket fokus på dig som förälder? Absolut, det hör till. Men stödet och samverkan är ju riktat till ungdomar. Medan familjebehandling kan bli mer ifrågasättande, så här: ”Är jag dålig som förälder eller vad menar ni?” (P20, Unga [Uppföljningsintervju])

Enligt samordnaren i ovan citat kan det alltså vara lättare att erhålla ett samtycke från vårdnadshavarna om det är uttalat att det är *ungdomen* som står i fokus för behandlingen, snarare än vårdnadshavarna. P20 är inte ensam om att dela bilden av att vårdnadshavarna är mer positivt inställda till SIG när det enbart är ungdomen själv som ska förändras. Vi kommer att ha skäl att återkomma till frågan om vårdnadshavarnas/föräldrarnas roll senare i analysen.

Frågan om samtycke diskuteras även i intervjuerna i förhållande till vem som är behörig att ge samtycke. Såsom SIG Unga är utformat krävs samtycke från båda vårdnadshavare, alldeles oavsett var ungdomen bor, vilket gör frågan om samtycke lite knivig, menar P20 och P21:

P20: Men sen det som kan vara problematiskt, det är lite om vi har separerade föräldrar, båda vårdnadshavare, där den ena samtycker och den andra inte samtycker. Då blir det ju svårt att försöka motivera båda föräldrarna till ett samtycke. Och det kan göra att man inte kan få till ett SIG. [...]

P21: Man behöver se över det faktiskt så att det är inte bara på en förälder.

P20: Speciellt om det är en ungdom som är över 15 som också samtycker till insatsen och då borde det ju vara självklart att gå in. För är ungdomen över 15 år, då räcker det egentligen med ungdomens samtycke. Men har vi ungdomar som är under 15, då krävs ju vårdnadshavares underskrift. Och då har jag lyft upp den frågan, hur vi gör med separerade föräldrar. [Ohörbart.]

P21: Om ungdomen bor heltid hos den ena föräldern, hur ska vi tänka då? (P20 & P21, Unga [Uppföljningsintervju])

Eftersom båda vårdnadshavare måste samtycka till insatsen uppstår en osäkerhet i vad som gäller om bara ena vårdnadshavaren samtycker, särskilt om barnet kanske bara bos hos ena föräldern. Här efterfrågar både P20 och P21 tydligare vägledning.

Problem med att erhålla samtycke innebär att en del av SIG-arbetet består av att motivera ungdomen och vårdnadshavarna till att samtycka till insatsen. Detta noteras även av vissa andra samordnare på SIG Unga som menar att det kan initialt finnas ett motstånd från antingen ungdomen eller vårdnadshavarens sida men att detta motstånd kan överbryggas i samtal med samordnaren. Om det däremot är socialsekreteraren som äger frågan vet inte ungdomen och vårdnadshavarna vem som de samtycker till att arbeta med.

På SIG Vuxna menar praktikerna motsatt att de generellt inte har problem med att få samtycke från deltagarna. Desto vanligare är det att samtycket återtas eller att deltagaren bara avbryter insatsen i förtid, till exempel genom att inte svara i telefon eller dyka upp på möten.

Piska och morot – samtycket som tånjbart

... det finns nästan alltid med i alla öppenvårdsinsatser att: "Tar ni inte emot den här hjälpen så finns det kanske en förhöjd risk att vi fattar ett annat beslut som kan vara omplacering." (P10, Unga)

Trots att SIG är en frivillig insats framgår en något mer "flexibel" syn på denna frivillighet i personalintervjuerna. I samtycket inryms således både samtycke och tvång, där ett avböjande av SIG kan leda till att andra, mer repressiva åtgärder istället föreslås. Denna bild känns igen från såväl Barnombudsmannen (2015) som Socialstyrelsen (2020), där det också framgår att SIG kan ingå som en del av en påföljd eller användas *istället för* en mer repressiv insats, såsom en LVU-placering. Detta menar intervjupersonerna från SIG Unga kan öka motivationen till att samtycka till SIG:

... jag brukar säga att det är frivillighet under tvång. Att socialsekreterarna, som också är en del av själva sociala insatsgruppen, de säger att: "Antingen så väljer du den här insatsen, SIG, eller så kanske du kommer behöva åka hemifrån och bli placerad någonstans." (P6, Unga)

I det här fallet blir SIG som en "morot" för deltagaren för att undvika "piskan" (LVU-placeringen). I vissa fall kan ungdomen också dömas till SIG som en del av en påföljd. I dessa fall är SIG inte alls frivillig utan, tvärtom, tvingande:

Samordnare: Det kan vara så att du blir dömd till det också. Eller att de har begått brott och så föreslår socialtjänsten att påföljden ska bli social insatsgrupp och SKKP, särskilt kvalificerad kontaktperson, och mini-Maria. Så att det kan vara en del av påföljden.

Lily: Aha, okej. Så det är lite frivilligt men ändå inte helt, det är lite så där ténjbart det där?

Samordnare: Ja, precis, det är ténjbart men även om den ungdomen skulle bli dömd till det så förutsätter det att de säger "ja". För vi kommer inte ha ett möte, även om du blir dömd till det så har vi inte möten om de säger "nej" till det sekretessbrytande. Och då har de indirekt sagt "ja" också, lite så.

Lily: Okej. Men det verkar ändå som att det inte är så ofta ändå att de säger "nej" även om de blir dömda till det?

Samordnare: Nej, för då blir de återrapporterade. Så det är ju frivilligt under tvång på något sätt. (P8, Unga)

Samtidigt som ungdomen i teorin har möjligheten att avstå insatsen kan det alltså ifrågasättas hur stort detta handlingsutrymme är i praktiken eftersom ett avböjande föranleder andra insatser av mer repressiv natur. Att SIG-insatsen blir ett sorts mellanting – mellan frihet och tvång – noteras även av Barnombudsmannen. I en intervjustudie med ungdomar som deltagit i en SIG-insats framkom att vissa ungdomar antingen hade valt SIG för att slippa LVU eller att de inte fick något val överhuvudtaget utan påtvingades SIG, till exempel som del av en påföljd (Barnombudsmannen 2015, s. 11). Liknande uppfattningar framkommer när Socialstyrelsen (2020, s. 42) intervjuade SIG-praktiker som arbetar med unga och bekräftas även här:

Jag tänker att de flesta ungdomar är inte jättemotiverad till den här insatsen men de går oftast med på det för att de tänker att: "Ja, men det är det jag behöver göra för att bli av med socialtjänsten." (P7, Unga)

Vissa samordnare var kritiska till denna "frivillighet under tvång" utifrån tankegångar om mottaglighet. En intervjuad samordnare (P12) menar exempelvis att det är extra svårt att arbeta med ungdomar när SIG uppträder i denna mer repressiva form. Dessa ungdomar tenderar också att inte vara motiverade eller känna stor misströstan. I dessa fall är det "i princip så att man letar efter ett hem och då under tiden beviljar man SIG", menar P12. SIG används här alldeles innan en placering, vilket samordnaren menar inte banar för en framgångsrik insats:

Samordnare: Men jag skulle vilja ändå säga att de är som mest omotiverade, när det är under tvång. Behandling under tvång, så att säga. När det är ärenden inför placeringar. När ungdomen verkligen har tappat hopp och vet att det kommer bli en placering så puttar man in typ SIG som en sista så här chans för att kanske liksom placera. Eller ha LVU och sånt.

Lily: Jaha, okej. Då tycker du att de inte är motiverade?

Samordnare: Ja, alltså det har gått så pass långt att man har tappat, alltså ungdomarna har verkligen tappat hoppet. Det kommer ändå inte gå. Det är för sent. (P12, Unga Uppföljningsintervju)

Även andra intervjuade samordnare är kritiska till att arbeta under tvång på detta sätt. En återkommande invändning är att ungdomens problematik oftast är så svår att det i praktiken blir mycket svårt att bedriva ett framgångsrikt SIG-arbete. Alla samordnare är dock inte lika kritiskt inställda. P6 exempelvis resonerar att...

... vill inte du ha SIG och samtycker inte till det betyder inte det att socialtjänsten släpper dig utan de finns kvar. Tackar du "ja" till den här insatsen då kommer utredarna, socialsekreterarna ta ett steg bakåt och du har kontakt mest med mig och min kollega. Då kanske de nappar på det så att man försöker liksom motivera på lite olika sätt. För vi är inte de beslutsfattande och därmed får vi kanske lite mindre hat på oss också. (P6, Unga)

Samtidigt som SIG kan vara en del av en intervention kan SIG också framstå som ett mer välvilligt alternativ för ungdomen. SIG-samordnaren blir här "den schyssta" som ställs mot den myndighetsutövande delen av socialtjänsten, som fattar beslut om SIG, liksom andra mer repressiva åtgärder, där bland annat LVU ingår (Socialstyrelsen 2020, s. 42f). Detta kan också, som antyds av citatet ovan, vara en del i utmålningen av SIG som ett mer legitimt alternativ genom att den är mer tillåtande och icke-repressivt, vilket i sin tur också banar för ett förtroendebyggande. Som Wollter och Oscarsson (2018, s. 33ff) noterar kan SIG vara att föredra framför institutionsvård. Samtidigt påtalar de att SIG:s vara eller icke-vara är beroende av den unges vilja till förändring och samarbetsvilja.

Misstro och okunskap

Som framkom i personalrapporten om SIG (Wahlman 2023, s. 59f) är misstron mot majoritetssamhället mycket utbredd i gruppen, såväl bland de unga som de vuxna deltagarna. Denna misstro, menar samordnarna på SIG Unga, grundläggs tidigt och knyter an till hur familjen känner inför majoritetssamhället och myndigheter i allmänhet, och till socialtjänsten och polisen i synnerhet. Bland

de samordnare som upplever detta problem pekar vissa på en generellt misstrosamhet mot myndigheter i stort:

Jag tror att den största anledningen till att samtycket är svårt att få, det är generellt att behöva bryta sekretess mot så många men också att få med polisen i mötena. Jag tror att man behöver jobba med familjer och samhället i stort där man behöver minska föraktet. Och det tror jag är en väldigt stor strukturell fråga. (P7, Unga)

Just denna avsaknad av förtroende för samhället är något som flera av samordnarna på SIG Unga menade kunde påverka ungdomarnas och vårdnadshavarnas villighet att samtycka till SIG. Ibland kan denna misstro föranleda att ungdomen inte alls vill samtala med socialtjänsten. Som P10, som har jobbat inom socialtjänsten och med ungdomar i över ett decennium, ser detta skifte:

... även om ungdomarna visste att man inte ska gola och prata med polisen så upplevde de inte socialtjänsten kanske nödvändigtvis som en del av polisen. Och även om de sa att de skiter i vad socialtjänsten säger, så följer de kanske gärna med på en aktivitet och man erbjöd dem någonting. Alltså om de fick lite fika, om de fick gå att göra någonting som de tyckte var roligt, så kunde de ändå ställa upp. Idag så tycker jag att det har skett en förskjutning genom åren där jag möter även unga barn som inte vill ta emot någonting från någon del av vare sig socialtjänsten eller polis. Där de säger "nej" till, till och med, en glass. "Nej, jag vill inte ha det." Och där de är tvärtysta. (P10, Unga)

En sådan misstro kan göra att dörren för SIG stängs innan den ens har hunnit öppnas. De flesta samordnare tycks dock vara av uppfattningen att möjligheten att få till ett samtycke är större om ungdomen får träffa samordnaren innan:

... så att det inte bara är du som socialsekreterare som berättar om vad vi jobbar med utan det kanske känns mindre läskigt om man får träffa vem man kanske kommer jobba med och vad vi arbetar med. Vi kanske är lite bättre på att förklara vårt jobb. (P6, Unga)

Några intervjupersoner på SIG Unga vittnar samtidigt om hur de, på senare tid, upplever större problem med att erhålla samtycke och att detta problem är kopplat till hur SIG-insatsen först presenteras för ungdomen och vårdnadshavarna. P10, som jobbar med ungdomar, får frågan om hen upplever svårigheter att uppnå samtycke, varpå hen svarar:

Jag har inte upplevt att det varit svårt. Däremot så hör jag från, alltså tidigare så har det varit vanligare att ärenden har kommit till mig tidigare i processen så att jag har varit den som har ställt frågan om familjen vill tacka "ja" till en social insatsgrupp eller inte. Nu har det varit oftare att en socialsekreterare ställer den frågan och då tycker jag att antalet "nej" har ökat. (P10, Unga)

Förutom att deltagarna kan sakna förtroende för socialtjänsten och majoritets-samhället påtalar flera samordnare att även den myndighetsutövande delen av socialtjänsten kan hysa misstro mot SIG:

Ja, men det är ju en utmaning vi har inom vår enhet, att få till SIG. Vi har en arbetsgrupp som inte är, där inte alla tycker att det här är en bra insats. Där man inte tycker att det är effektivt eller produktivt och så. Så vi jobbar ju även med motstånd inom arbetsgruppen. [...] Vissa handläggare tycker inte att SIG behövs... (P7, Unga)

Ofta är problemet att SIG fortfarande inte har etablerats fullt ut inom socialtjänsten, vilket gör att SIG kanske inte ens föreslås som insats. P7 menar att motståndet inte är så konstigt eftersom långt ifrån alla socialsekreterare har erfarenhet av SIG: "Så det är konstigt att man har ibland ett motstånd till någonting man inte ens har testat." Därtill saknar flera av socialsekreterarna som ska bevilja SIG kunskap om insatsen, något som bara förvärras av den höga personalomsättningen. Som en chef berättar:

Ja, det problematiska är att det är så enorm personalomsättning på utrednings-enheten. Och det är därför det blir det här personliga istället för funktion. Så att då får vi, de [SIG-samordnarna] får så här bra samarbete med vissa. Och så blir det fantastiskt och så funkar det och då är det nära och det går geschwint [snabbt]. Men sen helt plötsligt börjar det någon ny. Eller så sluta någon som är bra. Alltså att det är den där så att vi hela tiden måste börja om. (C1, Unga)

Detta anknyter till det som i tidigare rapporter har lyfts fram som en av SIG:s stora svagheter – nämligen den personbundenhet som präglar insatsen med följden att förtroende och kunskap alltid måste konsolideras på nytt i samband med personalomsättningar (se (e.g., Johansson & Kangasvieri 2015, s. 19f). Detta exemplifieras även väl i intervjun med P6 när hen påtalar att...

... de socialsekreterare som har jobbat ett tag är väldigt nischade och kan mycket om sociala insatsgruppen och tar in oss i ett väldigt tidigt skede. Där vi kan fånga upp ungdomar. Är det en ny socialsekreterare som inte har koll eller inte känner oss, då kommer vi inte in tidigt eller inte kommer in alls. Trots att det kan skickas in massa orosanmälningar så där handlar det också om personkemi. (P6, Unga)

Motstånd i insatsen

Trots att deltagaren och vårdnadshavare kan ha samtycket till insatsen upplever praktikerna (särskilt på SIG Unga) ett visst motstånd. Som vissa praktiker anför

kan en del av motståndet komma av att vårdnadshavarna inte delar socialtjänsten eller polisens bild av ungdomens problematik. Det saknas därmed en gemensam samsyn om problemets karaktär eller dignitet, vilket också gör att vårdnadshavarna ibland motsätter sig hela eller vissa delar av insatsen.

Vissa samordnare menade sig se hur vissa familjer kunde motsätta sig att deras barn genomgår BUP-utredning för neuropsykiatriska tillstånd till följd av det stigma som vissa diagnoser kan medföra, ett motstånd som delvis känns igen i tidigare forskning från Haqanee, Peterson-Badali och Skilling (2015). Sådana situationer aktualiserar problematiken när familjen, som ju ska vara barnets primära stödsystem, inte deltar i insatsen fullt ut.

En styrka i SIG ligger i dess holistiska, multisystemiska angreppssätt – men om vårdnadshavarna inte samarbetar fullt ut förloras också en viktig aktör i detta arbete. Som konstaterats i Wahlman (2023, s. 42ff) är likaså problematiska familjeförhållanden tämligen vanliga i de ärenden som SIG Unga har att hantera (se även Brå 2022a, s. 26). Missbruk, psykisk ohälsa och våld inom familjen bedöms vara vanligt, även om långt ifrån alla familjer dras med dessa problem. Enligt systemteoretisk teoribildning anses familjen utgöra en del av det system som påverkar ungdomen (Payne 2015, s. 250ff). Familjebehandling är således ett av flera behandlingsmetoder som föreslås inom ramen för SIG (Brå 2022a, s. 11).

Det blir därför något förvånande när vissa samordnare påtalar att detta i praktiken inte behöver vara fallet. Ett exempel på motstånd i insatsen hänför sig således till att vårdnadshavarna/föräldrarna enbart samtycker till att den unge behandlas men inte att de själva ska genomgå någon behandling. Detta blir problematiskt, enligt P12 och konstaterar att det blir...

... ofta lite mesigt på den fronten för det är många föräldrar som återigen tänker liksom att det är mitt barn som behöver hjälp och stöd. Det är där problemet ligger. Och inte ser och kan ja, inte vilja jobba med sig själva. Och då har vi stött på patrull när de säger: ”Ni måste jobba med det här barnet. Det är barnet som är problemet.” Men föräldrarna tänker inte att de behöver någon behandling eller så. [...] ... det är i komplexa fall, komplexa familjer man jobbar [med] och det blir problematiskt när föräldrarna tackar ”nej” till stöd. (P12 Unga)

Som samordnare ovan gör gällande är det inte alltid självklart att föräldrarna själva tillstår att de också kan ha problem som behöver hanteras. Samtidigt ställer insatsen inga formella krav på familjebehandling eller behandling av ungdomens föräldrar. Givet hur central familjen är i ungdomens stödsystem kan man därför med fog fråga sig vad oadresserade problem i denna domän på sikt får för konsekvenser för SIG-arbetet.

Avbrott i insatsen

På SIG Unga menar man att det inte är ovanligt att samtycket någon gång under insatsens gång återtas, antingen av ungdomen själv eller av föräldrarna. En insats kan också komma att avbrytas i förtid som en följd av ungdomens normbrytande beteende:

Det kan också vara så att insatsen avbryts för att ungdomen fortsätter begå brott eller brukar droger och att det blir till en så pass allvarlig nivå att vi behöver placera ungdomen. (P7, Unga)

I vissa fall kan ungdomens problembild bedömas som så stor att en SIG-insats inte längre anses lämplig, till exempel att ungdomens kriminalitet eskalerar eller att hotbilden har förvärrats.

Avbrutna insatser förekommer även på SIG Vuxna, där det närmast beskrivs som regel snarare än undantag. Att en insats avbryts i förtid bland de vuxna deltagarna kan bero på olika saker. Att klienten efter en tids utredning inte bedöms tillhöra målgruppen innebär att klienten skrivs ut ur insatsen. Att klienten bryter med programdirektiven (läs: återfaller i kriminalitet) kan ibland utgöra skäl för utskrivning. Mer vanligt förfaller dock vara att klienten återtar sitt samtycke eller slutar höra av sig. Exakt hur vanligt avbrott är kunde skilja sig något men de flesta av lotsarna på SIG Vuxna menar på att avbrott är mycket förekommande. Så exempelvis bedömde P17 att sju av tio av deltagarna hoppar av insatsen i förtid eller återfaller i kriminalitet eller missbruk. P19 går så långt som att hävda att...

... det är någonstans förväntat lite med målgruppen. Men det är ju hyfsat många som avslutas så, ja. Alltså att de antingen slutar höra av sig. De återfaller kanske i ett tungt missbruk eller kriminalitet liksom, så där. Det är hyfsat många, ja. (P19, Vuxna)

Att avbrott och återfall beskrevs som så förekommande kan te sig något anmärkningsvärt då SIG trots allt är en *frivillig* insats, vilket i sig är en indikation på att deltagaren redan har bestämt sig för att upphöra med brott. Insatsen kräver emellertid ett engagemang från individen liksom en stark motivation till att förändra sin livsstil. Dessa fynd bör likaså ställas i relation till den forskning om upphörandeprocesser som visar på de många barriärer och bakslag som individen lätt möter och som kan föranleda både återfall i brott och att motivationen grusas (se e.g., Farrall 2012; Gålnander 2023, 2024; Halsey, Armstrong & Wright 2017; Österman 2016). Att deltagarna på SIG Vuxna

kunde stöta på många bakslag i processen framfördes som en viktig förklaring till återfallen:

Motivationen kan ju bli hotad om det kommer något negativt besked eller något. Kanske en ansökan om ekonomiskt bistånd, att det blir jobbigt att de efterfrågar, att: "Vi vill ha utdrag", "dessa utdragen också." Att man måste komplettera och det blir något så här *i uppgiven ton*: "Jag orkar inte med att allting ska vara så jobbigt." Jag tycker det. Ja, när klienten inte har kommit lika långt i sin förändringsprocess så är man extra känslig för motgångar, tror jag. (P3, Vuxna)

Just denna uppfattning att upphörandeprocessen är extra skör i början, i den inledande fasen av upphörandet, där individen står i en sorts limbo-position, mellan brottslighet och konformitet, är även en poäng som görs av Nugent och Schinkel (2016). En sådan förståelse kan hjälpa oss att förstå varför upphörandeprocessen liksom SIG-insatsen så lätt går i stöpet i början. Detta talar för att lotsen måste arbeta extra intensivt och motiverande med klienten under denna kritiska fas.

Avsaknad av resurser

... nu är det ändå fokuspersoner vi jobbar med. Kan man inte tänka lite utanför boxen? Men många gånger är det det här: okej, men, budget, budget, budget, budget, budget. [...] Okej, ni vill att vi hjälper de här personerna men samtidigt har vi i princip ingenting. (P13, Vuxna)

I intervjuerna förs ofta frågan om resurser på tal, där praktikerna ofta återkommer till de ekonomiska begränsningar som de har att förhålla sig till. Detta anföras som problematiskt givet de påtagliga och komplexa stödbehov som kännetecknar målgruppen. Förutom att praktikerns möjligheter att ge ett mer anpassat stöd utifrån klientens förutsättningar förefaller även resursbegränsningarna inverka negativt på behandlingen även i det dagliga arbetet. Att till exempel kunna bjuda på fika eller ta med klienten på olika aktiviteter är något som flera lotsar och samordnare efterfrågar:

Förr i tiden hade vi ju en del extra resurser som utgiftskort för att kunna betala fika och liknande för barnen, det har man tagit bort. (P10, Unga)

Vi pratar om saker men om vi ska gå ut på ett fik, kan man få bjuda så här och där är det ju också jättemycket begränsningar. Alltså bara en sån sak, alltså. Förstår du, alltså? Vi har ju ingenting. (P18, Vuxna)

Å ena sidan menar samordnarna och lotsarna att de oftast inte har fler än åtta klienter samtidigt och har därmed tid att lägga på sina klienter. Å andra sidan saknas utrymme i verksamheten för att kunna erbjuda det där extra som hade varit betydelsefullt i behandlingsarbetet. Att det likaså saknas möjligheter att kunna erbjuda klienten tillgång till olika sociala sammanhang som kostar pengar (såsom kampsportsträning eller en teaterkurs) påtalas ofta, och då i synnerhet av lotsarna på SIG Vuxna. På SIG Unga förefaller det finnas något bättre möjligheter att erbjuda ekonomiskt stöd till fritidsaktiviteter, men detta stöd erbjuds inte av SIG utan av andra delar av socialtjänsten och är något som familjen själv måste ansöka om. SIG saknar dock egna resurser som de kan bevilja deltagarna efter behov.

Bristen på resurser är dock inte begränsad till SIG-verksamheterna utan gör sig även påmind i andra sammanhang. Flera praktiker menar sig se effekterna av kostnadsbesparingar i samhället i stort, vilket påverkar klienternas förutsättningar. Flera intervjuade anser att samhället idag inte är uppbyggt för dessa individer och deras hjälpbehov, något som blir särskilt tydligt i en skolkontext. P10 i synnerhet är mycket kritisk till det lilla stöd som hen menar ges barn och ungdomar:

... en del av de här barnen skulle omedelbart behöva kanske hjälp med en kontaktfamilj där de kan komma ett par gånger i veckan. De skulle kanske behöva en anpassad skolgång som de inte kvalar in till utan man får gå kvar i alldeles för stora sammanhang. [...] De kvalar inte in till särskola för de ligger inte under 70 i IQ. Men de klarar inte alls överhuvudtaget av det stora sammanhanget som är [grundskola i lokalområdet] kanske, med tusentals elever. Och tittar man på deras historia så har de misslyckats, alltså så ser vi att de kommer ju fortsätta misslyckas. De skulle ju behöva, när de går in i insatsen skulle de behöva sänkt kravnivå på sig. Kraven är för högt ställda på de här barnen. (P10, Unga)

SIG-deltagarna kan således redan från tidig ålder ha betydande svårigheter att integreras i ett normativt vuxenliv när de inte lyckas nå de milstolpar som är viktiga för att komma vidare till nästa utvecklingsfas (se (Elder, Modell & Parke 1993; Bushway & Uggen 2021). Även om SIG kan erbjuda en del stöd saknas resurser på andra avgörande områden bortanför SIG:s domän. Förutom skolan är resursbrister inom psykiatrin, och då i synnerhet barnpsykiatrin, något som ofta kommer på tal:

Det har oftast gått så långt att, förutom den här samsjukligheten som ofta finns, har vi en psykiatri som inte fungerar. Vi har köer på upp till ett år för att få medicinering för sina diagnoser. [...] ... de har så ofta så många parallella utmaningar på så många olika fronter. (P15, Vuxna [Uppföljningsintervju])

SIG:s målgrupp har ofta utmaningar på olika områden, såsom skola, psykisk hälsa, familjeliv, umgänge, etcetera., varför parallella insatser eller ett paket av olika insatser efterfrågas av de intervjuade. Ett liknande resonemang förs av Johansson & Kangasvieri (2015, s. 30) som påtalar att de unga SIG-deltagarnas problematik ofta är så komplex att fler insatser än SIG behövs.

Enligt P15 är samsjukligheten än mer långtgående hos de vuxna deltagarna, där problemen ofta haft tid att växa sig större. Därför efterfrågar P15 ett färdigt ”paket” med lösningar som idag saknas i SIG Vuxna:

De kriminella som finns här har ofta... ja, men ganska tung psykisk ohälsa och missbruk och kriminalitet. Så att man kommer väl inte undan det ena eller det andra men alltså likt förbannat tänker jag att det är ännu viktigare då att vi har flera insatser, att vi har ett paket för de här unga vuxna. Att vi kan inte bara hjälpa dem, alltså med punktmarkerade insatser. Att vi behöver flera parallella [insatser]. De behöver få trygghet i boende, ekonomi, behandling, samtal, medicinering. Allt det där behöver ske någorlunda parallellt för att det ska kunna bli en lyckad insats som ska hålla ut över sikt. (P15, Vuxna [Uppföljningsintervju])

Svårigheter med boende

Boende är ju en fråga som... ja du, det är typ den svåraste, största utmaningen vi har överhuvudtaget. [...] För de får inga boenden. Det är helt omöjligt för dem. Och om du sover på polares soffor, hur lätt är det att lämna kriminalitet och göra det, och samtidigt ska du få en lägenhet. (P5, Vuxna)

Det som är svårt, det är ofta det här med ett stabilt boende. För det är svårt i Stockholm för vem som helst att få en lägenhet, exempelvis, och inte minst om man har levt kriminellt, har ett belastningsregister och inte har en inkomst, sysselsättning. Så den biten är ju tuff och det kan ju ta flera månader innan man till slut hittar det stabila boendet. Och det är ju jobbigt för dem såklart. Man får kanske bo några veckor, några månader på det här stället och så får man flytta till ett annat ställe. (P19, Vuxna)

Som framkom i personalrapporten (Wahlman 2023) anses boendefrågan vara ett av de största problemen i SIG-arbetet. En stor del av de vuxna deltagarna saknar eget boende och på grund av skulder, avsaknad av fasta inkomster och markeringar i belastningsregistret finns betydande svårigheter för gruppen att på egen hand få bostad. Just hemlöshet och en instabil boendesituation liksom svårigheter att hitta boende har även i tidigare studier utpekats som en barriär till ett framgångsrikt brottsupphörande (e.g., Kirkwood & Richley 2008; LeBel 2017; Nilsson et al. 2023). Samtidigt har SIG mycket begränsade möjligheter att finna lämpliga och, framför allt, stabila boenden åt denna grupp, något som även konstateras i tidigare studier om SIG (Johansson & Kangasvieri 2015; Zamparutti 2016a, 2016b). Detta anses av många praktiker vara mycket problematiskt eftersom ett stabilt boende är en viktig grundsten för att bygga en stabilitet på (se även LeBel 2017; Low, Latimer & Mills 2023; Stansfield 2016).

I detta avsnitt kommer boendefrågan att diskuteras och problematiseras i flera undersektioner. Att boendefrågan tilldelas så stort utrymme i denna rapport kan anses vara en återspeglning av den centrala roll som den har antagit i intervjuerna. Inledningsvis beskrivs problematiken kring de tillfälliga boendelösningar som oftast står till buds för denna målgrupp, där även frågor kring trygghet, motivation, återfall och påverkan på SIG-insatsen aktualiseras. Därefter avhandlas boendefrågan utifrån föreställningar om jämlikhet och rättssäkerhet. Slutligen diskuteras värdet av olika boendelösningar där olika överväganden och nyansskillnader synliggörs.

De problematiska boendena

I intervjuer med såväl praktikerna som klienterna förekommer ofta beskrivningar av diverse tillfälliga boendelösningar, däribland akutboenden och stödboenden. Dessa boendelösningar beviljas på andra enheter, såsom vuxenenheter för skadligt bruk och beroendeproblematik liksom enheter för ekonomiskt bistånd, utifrån rådande lagrum liksom Stockholms stads (2017, 2019) egna riktlinjer för hemlöshet. Det är med andra ord inte vid SIG-verksamheten som bistånd till boende beviljas. Vilken typ av boende som kan beviljas är beroende av deltagarens behov där rätt till stöd regleras i socialtjänstlagstiftningen.²⁰

För att ett stödboende ska bli aktuellt måste deltagaren bedömas ha ett omfattande stödbehov, enligt Stockholms stads (2019, s. 7f) riktlinjer. Det finns olika typer av stödboenden beroende på problematik men för SIG-klienterna kan drogfria stödboenden bli aktuella. Som namnet antyder är det inte tillåtet att bruka droger på dessa boenden och för att beviljas ett boende kan personen komma att behöva uppvisa drogfrihet (se Socialstyrelsen 2010, s. 32f). En del SIG-klienterna har dock ett befintligt drogbruk och då blir andra boendelösningar aktuella, företrädesvis lågtröskelboenden där bruk av alkohol och narkotika tillåts. Akutboenden är en mer kortvarig form av boende och kan beviljas även när ett stödbehov inte bedöms föreligga (Stockholms stad 2019, s. 25).

I intervjuerna framgår att vissa mer temporära boendelösningar, såsom vandrarhem och akutboenden, kan erbjudas. Dessa kan ha ett eget rum, men inte andra bekvämligheter såsom eget kök/pentry och toalett utan dessa utrymmen delas typiskt sett med övriga boende. Såsom vissa praktiker beskriver dessa temporära boenden kan det röra sig om ombyggda kontorslokaler eller billiga hotell som hyrs ut av privata aktörer, där det inte är garanterat att personal finns tillgänglig. Akutboenden har emellertid utbildad personal på plats dygnet runt. Eftersom kriminalitet i sig inte anses vara ett behov som berättigar stöd till mer långsiktigt boende hänvisas SIG-klienterna i regel till dessa boenden vid akut hemlöshet.

Undantagsvis kunde vissa klienter erbjudas rum på ett vanligt hotell med bekvämligheter såsom badrum och pentry. Det var dock betydligt vanligare att de intervjuade SIG-klienterna berättade om att de placerats på nedgångna akutboenden eller "hotellhem" utan egen toalett, där gängavhoppare, personer

²⁰ Nuvarande socialtjänstlag, eller SoL (2001:453). Denna kommer emellertid att ersättas år 2025 med en ny socialtjänstlag.

i akut hemlöshet och substansbrukare utgjorde dess primära målgrupp. Även personer med strukturell hemlöshet (där de ekonomiska förutsättningarna för att få ett eget boende saknas) kan förekomma på dessa boenden.²¹ Erfarenheterna av dessa boenden var i regel inte positiva. Sherrod exempelvis beskriver det tillfälliga boendet som han placerades på som ”deprimerande” samt att...

... det kändes som ett fängelse, psyk. Alltså det kändes typ ”viben” var typ så där, hur det såg ut allting alltså. Det var inte direkt familjetrevligt. Du vet alltså det var mentalt? Ja, jag har varit på psyk förut. Det är ju därför jag vet hur psyk ser ut. (Sherrod)

En praktiker beskriver det som en ”förvaring” av problematiska individer där inget stöd för deras problematik erbjuds. Flera av de intervjuade deltagarna hade vid något tillfälle placerats i en sådan miljö och de ger alla en samstämd bild av situationen. Vi ska nedan bekanta oss mer med dessa boenden och vari problematiken med boenden består av.

En triggande miljö

Flera praktiker och deltagare vittnar om att boendena²² oftast är belägna i industriområden långt bort från samhället och från ”vanligt” folk. På dessa boenden samlas som nämnt människor med olika typer av social problematik. I en sådan miljö kan det vara mycket svårt att upphöra med kriminalitet eller bli kvitt ett missbruk menar vissa intervjuade, något som även synliggörs i forskningslitteraturen (Low, Latimer & Mills; 2023; Österman 2016). En stor del av problematiken handlar om att klienten förväntas ta avstånd från sitt tidigare liv som präglats av kriminalitet och droger samtidigt som dessa kollektiva boenden i hög grad huserar människor med denna problematik. SIG-klienten behöver alltså dagligen komma i kontakt med just den typen av individer som det är tänkt att denne ska distansera sig från, något som i sin tur kan ge upphov till problematiska situationer och riskerar att urholka upphörandeprocessen. Som två lotsar konstaterar:

Det är skitsvårt att sluta knarka om du ska se dig om hela tiden, du ska vara runt personer, där det är missbruk, det är jättesvårt att sluta med kriminalitet om du hela tiden liksom behöver vara i de [kretsarna]. (P5, Vuxna)

²¹ Det ska noteras att det inte alltid var tydligt i intervjuerna om klienterna hänvisade till akutboenden eller stödboenden.

²² Även här var det något oklart om det rörde sig primärt om akutboenden, lågtröskelboenden eller drogfria stödboenden. Utifrån hur boenden beskrivs kan man dock ana att vissa boenden är akutboenden (särskilt när deltagaren enbart erbjuds ett rum utan egen toalett). Oavsett om det är ett akutboende eller ett lågtröskelboende är det ändå en boendeform där individer med missbruksproblematik samlas.

Alltså du ska ju vara ganska motiverad. Det kommer ju in droger på alla stödboenden och det är ju personer i samma situation som bor på de här ställena. Det ska man ju veta. Så du ska ju ha bestämt dig för att kunna vara stark och säga ”nej”. (P2, Vuxna [Uppföljningsintervju])

Som flera praktiker noterar är det inte ovanligt att droger letar sig in på såväl stödboenden som akutboenden, något som också ligger i linje med den samlade forskningsbilden (se Kerman et al. 2023). Några klienter som har haft erfarenhet av en sådan placering vittnar om att de erbjudits droger på dessa boenden. Eliah är en av de som upplever sig ha blivit pressad av andra boende att ta droger. Det rörde sig om andra boende som...

... pratade med mig varje dag. Som sa till mig: ”Hallå, kom! Vi röker en ’joint’.

Kom! Vi dricker! Kom, vi tar en tablett. Vi gör så här.” (Eliah)

För Eliah, som tidigare haft ett drogmissbruk, blev detta en prövande situation även om han menar att han lyckades motstå frestelsen. Icke desto mindre rör det sig om en triggande situation med risk för återfall. Att sådana tillfälliga boendeformer kan ge upphov till situationer där individen kan återfalla i ett tidigare drogbruk eller förvärra en existerande drogproblematik påtalats av Briggs och kollegor (2009). Denna beskrivning går igen i intervjuerna med lotsarna. P18 exempelvis beskriver en klient som...

... fick flytta runt från vandrarhem till vandrarhem. Han hade i och för sig ingen hotbild. [...] Och så fick han en placering på något SHIS²³ men det var [något rum i en] korridor eller var det var. Han bara: ”Det finns kanyler i tvättstugan. Folk som är här har ju pågående missbruk.” (P18, Vuxna)

De tillfälliga boenden kan också vara triggande där individen vänder sig till alkohol eller narkotika för att hantera den stress som följer med boendesituationen. Som Low och Mills (2024) konstaterar kan en instabil boendesituation vara väldigt stressande, vilket i sin tur ökar frestelsen för att återfalla i brott och droger. I Anwars fall ledde boendepaceringen till att han utvecklade ett problematiskt alkoholbruk:

Jag mådde, jag mådde, jag mådde lite så där. Ja, jag var, jag drack mycket, jag drack mycket. Det var, jag kommer ihåg, inte drack så här drack utan jag drack mycket för att palla. Jag drack mycket konjak. Jag var mycket konjak, mycket konjak. Jag rökte mycket cigariller och jag rökte, jag rökte för att jag vet att det var dåligt. Jag rökte, men det var så här. Ja, men jag skiter i, förstår du? Jag bara,

²³ SHIS Bostäder är Stockholms stads bostadssociala resurs som erbjuder genomgångsboende liksom stödboende för personer med svårigheter att komma in på bostadsmarknaden i Stockholm.

okej, men jag var bara liksom där, jag mådde skit. Fattar du? Jag mådde skit.
(Anwar)

Substansbruket blir i Anwars fall en coping-strategi i avsaknaden av andra alternativ (se McMurran & Ward 2010). Detta exempel kan ställas i relation till tidigare forskningsfynd om hur individen hemfaller åt substansbruk när situationen upplevs som överväldigande eller ohanterlig. Alkohol- och drogbruk kan då uppfattas som en lättillgänglig strategi för att uppnå någon form av komfort eller tillfällig verklighetsflykt (Coghlan 2024; Gålnander 2024).

Intervjuerna ger även för handen att placeringen också kan förvärra en befintlig psykisk problematik. Som konstaterades i personalrapporten (Wahlman 2023, s. 51ff) är psykisk ohälsa mycket vanligt i klientgruppen, något som bekräftas i intervjuerna med SIG-deltagarna. Eliah, Sherrod, Jamal, Darius och Anwar, som alla hade erfarenhet av att bli placerad på ett tillfälligt boende, menar samstämmigt att deras psykisk hälsa förvärrades av placeringen. Avsaknaden av fysisk distans till de andra boende och närvaron av problematiska individer som betar sig nyckfullt och våldsamt kan upplevas som väldigt obehaglig:

Jag har inget kök, jag har ingen toalett, jag har ingen dusch i rummet, vet du alltså? Jag måste gå ut hela tiden för att ta dusch eller vad heter det, gå på toaletten. [...] Och palla se folk. Jag har redan problem, förstår du vad jag menar? Jag har vissa diagnoser, du vet, att jag inte orkar med folk. Och ändå så sätter de mig långt hemifrån, först i ett industriställe... (Sherrod)

Otrygghet och våldsutsatthet

... det var folk som kom utifrån, inte bara hemlösa, som tog in droger. Det var för folk som var efterlysta, som kom dit. Efterlysa. Men de kommer in dit för att få bost-, och de är efterlysta och de får ändå sova där. Jag tänker liksom, varför sätter man en människa där? (Eliah)

I intervjuer med såväl praktiker som deltagare framträder bilden av boendena som otrygga, något som kopplas till dels det klientel som finns på boendena, dels att de boende delar allmänna utrymmen. Som Busch-Geertsema och Sahlin (2007) konstaterar finns en förhöjd risk för konflikter vid tillfälliga kollektivboenden där människor förväntas dela utrymme med varandra. Denna miljö kan ge upphov till otrygghet, något som även bekräftas av Kerman och kollegors metaanalys (2023) och exemplifieras av en lots nedan:

... alltså det är "high chaparall missbruks-deluxe" där folk bankar på dörren på natten och det är den typen av miljö. Det finns ju mer skyddade boenden för kvinnor. Men det är inte så många av klienterna som är kvinnor. Så de kan inte komma in på de där boendena. Så det är liksom störningar och sånt där. Och det

här är ju människor med taskig impuls kontroll så det är jävligt dumt att sätta dem på såna boendena. (P17, Vuxna [Uppföljningsintervju])

Denna bild bekräftas av såväl flera lotsar som i intervjuer med klienterna. Såväl Sherrod som Eliah menar att de har varit med om våldsamma händelser på dessa boenden:

De satt in mig i bara där och sen första natten, det var någon kille som hade kniv liksom som ville typ skada mig och då var jag tvungen. Och då polisen omhändertog honom för han ville ta någons liv. Det var livsfarligt. (Eliah)

... en kille sov där, han fick en machete rakt i huvudet också. Alltså det är sjukt. Någon som inte ens borde ha kommit in där och "machetar" någon annan. Och det är massa barn och massa saker där då också. Hela familjen är där. Så jag tänker: "what the fuck" är det här, mannen? (Sherrod)

Med tanke på hur vanligt förekommande PTSD bedömdes vara (se Wahlman 2023, s. 51) är vittnesmål som dessa synnerligen oroväckande. Situationer som dessa spår på en känsla av otrygghet vilket sannolikt kommer att förvärras klientens psykiska hälsa och förlänga upphörandeprocessen (se Low & Mills 2024).

Den allra allvarligaste händelsen återberättas av Anwar som levt med en hotbild. Han hade, vid tillfället för händelsen, placerats av socialtjänsten på ett tillfälligt boende i en kranskommun. Anwar blev därefter utsatt för en skjutning som ägde rum i närområdet:

Anwar: Men det hände ju grejer. Det var inte så, det händer ju grejer, "yani" [typ/liksom]. Jag, det hände ju skottlossningar på, där jag bodde, fattar du? Det händer ju grejer. Ja, jag var med om grejer, alltså. Jag var inte småbarn. Jag var med om grejer där borta. Jag var tvungen att fly från stället.

Lily: Var var du. Förlåt, du var tvungen att fly från vadå?

Anwar: Ah, nej, alltså man sköt mot mig.

Lily: Från boendet?

Anwar: Aa, där jag bodde. Förstår du?

Lily: De sköt mot dig när de var på boendet?

Anwar: Aa, aa. Nej, eller-.

Lily: Eller i det området?

Anwar: I de där trakterna som, jag vill inte säga namn, där först är det [år] där när jag precis kommit ut. (Anwar)

I intervjun är Anwar mycket sparsam med detaljerna kring denna skjutning och det var svårt att få honom att redogöra i närmare detalj kring skjutningen. Anwar tog kontakt med SIG efter händelsen. Han blev då placerad på ett annat boende. Det kanske mest problematiska i Anwars berättelse är att han blev utsatt för en skjutning i ett område där socialtjänsten hade placerat honom. Detta är emellertid illustrativt för den otrygghet som många SIG-deltagare befinner sig i och den osäkra situation som kan uppstå vid placeringar av detta slag. Situationen ska kanske inte förvåna i ljuset av de erfarenheter som redan finns av att placera socialt utsatta individer på kollektivboenden (se Kerman et al. 2023). Även lotsarna vittnar om denna utsatthet och uttrycker oro. När klienten har en hotbild är det synnerligen problematiskt att placera dessa på sådana boenden, menar P18, ”för man vet ju inte vilka som rör sig i de områdena.” Som ett exempel berättar samma lots om en situation med en klient som hade placerats på ett akutboende:

Men jag har haft en klient som hade jättestor hotbild. [...] och under tiden i väntan på svar från BOPS [Polisens sektion för brottsoffer- och personsäkerhet] så bodde han på ett härberge. Och jag kommer inte ihåg, alltså varje samtal handlade om att, så här: ”Jag kan inte vara här. Den personen som är här, alltså han drog en kniv eller han, det är folk som tar droger öppet. Alltså jag vet inte vem som kommer komma in.” Så det var inte optimalt. (P18, Vuxna)

Att klienter har en hotbild är inte ovanligt och som vissa lotsar påtalar blir det då extra problematiskt att placera dessa klienter på akut- och lågtröskelboenden. Som flera intervjudeltagare påtalar är det inte alltid fallet att personalen på dessa boenden kontrollerar vilka som går in och ut. Det är inte heller ovanligt att de boende delar gemensamma utrymmen (såsom kök och badrum) och kommer i kontakt med andra kriminella och våldsbenägna individer, vilket i sig kan utgöra en risk.

Områdets betydelse

Det viktigaste är att man separerar dem från den platsen som de är i. Det där är nummer ett. Du kan inte förändras om du är fortfarande på samma plats för att du kommer se samma människor. Samma sak, samma omständigheter. (Darius)

Förutom boendeformen utmålas även den geografiska platsen där boendet ligger beläget som problematisk. Ett problem som lyfts fram av såväl praktiker som deltagarna är att de boendeformer som erbjuds tenderar att ligga i

samma eller närgränsande område som de tidigare har varit bosatta i. I en sådan miljö riskerar klienterna att stöta på gamla vänner som lätt kan locka dem att gå tillbaka till den kriminella livsstilen (se e.g., LeBel 2017; Österman 2016). Enligt Bolden (2013) kännetecknas gäng av starka känslomässiga band som måste brytas med hjälp av geografiska avstånd för att individen inte ska dras tillbaka in i gänget. Att bo kvar i samma område blir också en ständig påminnelse om det tidigare liv som de försöker fly ifrån, menar flera av deltagarna. Detta var fallet för Jamal. Till skillnad från flera andra deltagare fick inte Jamal någon hjälp av SIG med att hitta ett mer stadigvarande boende. I avsaknad på alternativ flyttade Jamal tillbaka till sitt föräldrahem, vilket också betydde att han, vid tidpunkten för intervju, bodde i samma område som tidigare. Detta menar Jamal påverkar honom negativt i hans upphörandeprocess eftersom det omöjliggjort för honom att helt bryta med sitt förflutna:

Jamal: Det jag behöver hjälp med *är* boende. Om jag ska fortsätta leva som jag lever just nu behöver jag lämna [stadsdel i Stockholm]. Jag behöver komma därifrån. [...] För att varje, varje dag jag är där påminner mig bara om allt dåligt. Förstår du vad jag menar?

Lily: Mm. För att du stöter på gamla vänner också?

Jamal: Det är gamla vänner, det är allt möjligt, det är mina syskon. [...] ...jag är fast här, i den här bubblan. Jag vill bort härifrån. (Jamal)

Som ovanstående citat illustrerar, upplever Jamal att hans nuvarande boendeort inte är bra för honom eftersom han där saknar möjligheten att utkristallisera ett nytt liv. Samtidigt har Jamal inte tillräckligt hög hotbild för att en omlokalisering av honom ska bli aktuell. Att vara fast på samma ställe och inte lyckas komma vidare i livet menar Jamal påverkar hans liv i negativ riktning. Tanken med SIG är att utgöra en vändpunkt i deltagarens liv men i fallet med Jamal förefaller han stå stilla på sin livsbana. Sådana berättelser kontrasteras starkt mot exempelvis Aleksanders:

Och jag sa till dem [lotsen och handläggaren]: "Jag ligger risigt till." Och samma dag *knäpper med fingrar*: "Du har hotell här och här. Det är betalt för en vecka i taget. Dina barn får komma." Det var också viktigt för mig. (Aleksander [Uppföljningsintervju])

Under en tid blev Aleksander placerad på ett vanligt hotell med hänsyn till hans hotbild, där det bedömdes att han behövde separeras från sin närmiljö. På fråga om vad han tror hade hänt om han inte fick detta boende resonerar Aleksander på följande vis:

Alltså jag tror att det hade varit svårare för att när du separeras från grunden var du har allt. Det får dig först och främst börja tänka. Och jag kan säga att det där livet är som ett beroende, du mår dåligt, du ringer folk, de har inte lust att åka dit. Även om det inte är långt, de har inte lust att åka till dig där du bor, förstår ni? (Aleksander)

I detta skeende har Aleksander inte helt lyckats distansera sig mentalt från det kriminella livet, vilket synliggörs i det ambivalenta beteende han beskriver. Oaktat ens vilja att förändras kan ett dåligt mående eller tristess ändå skapa tvivel som lätt leder till att individen söker upp sitt gamla umgänge (se Wahlman 2025). Den fysiska distansen innebar att Aleksander ändå blev separerad från den kriminella livsstilen, vilket tycktes hålla honom ifrån att bli ”lockad tillbaka” till det tidigare umgänget (se Bolden 2013). Denna isolering, om än ofrivillig, blir ändå en nödvändig distans som möjliggjorde för Aleksander att helt ta foten ur den kriminella världen. Som Aleksander själv anför gav distansen honom också möjlighet att reflektera över och omvärdera den kriminella livsstilen. Som Giordano och kollegor (2002) påtalar är omvärderandet av den kriminella livsstilen ett viktigt steg i den kognitiva förändringsprocessen. Detta kan även likas vid en ”knifing off”-effekt där deltagaren skärs ut ur sitt tidigare sammanhang (se Sampson & Laub 2003, s. 145) för att därefter kunna etablera en mer prosocial identitet.

Även Darius fick efter en tid i SIG en träningslägenhet i ett område som låg långt borta från sitt gamla område, något som han menade var avgörande för hans upphörandeprocess:

Jo, det var det som förändrade hela mitt liv. Det spelade stor roll för den person jag är idag. Eftersom jag levde där hela mitt liv och det händer mycket i mitt liv där borta. Hamnade lite snett och hamnade i lite konflikter så jag var tvungen att flytta därifrån med hjälp av SIG. (Darius)

Även lotsarna är av uppfattningen att det är viktigt att separera deltagarna från sina gamla miljöer. Som argument menar vissa på att deltagaren riskerar att dras tillbaka in i sitt gamla umgänge under perioder då motivationen inte är lika hög, till exempel i samband med bakslag och motgångar. Denna föreställning, att motivationen påverkas av externa och sociala omständigheter känns igen från teoribildningen kring motivation (se López Viets, Walker & Miller 2002), och illustreras väl av P18:

Alltså så här, är du fortfarande vän med de personer som ändå befinner sig i den miljön, träffar du fortfarande vänner som befinner sig i den miljön? Då tror jag att det är jättesvårt att alltid ha motivationen att lämna det. Du blir alltid någonstans... vad heter det? Ja, men, det utgör en risk för att får du en liten

motgång så har du ju ändå vännerna som står där. Förstår du lite vad jag menar? Då har du under vännerna där som kan backa upp dig och det är inte alltid de vännerna som vill en väl alltså. [...] Vill du skaffa pengar så kan vi skaffa snabba pengar, till exempel. [...] ... alla motgångarna under processen gör så att motivationen, man kan bli så här: ”Gör jag rätt? Ska jag inte få gå tillbaka till det som jag känner till, även om det är jobbigt?” (P18, Vuxna)

En liten motgång kan alltså lätt locka individen tillbaka till den gamla miljön och den gamla livsstilen. I detta ambivalenta tillstånd kan individen lätt börja tvivla på sig själv och gå tillbaka till tryggheten som fortfarande utgör det kriminella livet (Bolden 2013; Wahlman 2025). Det är viktigt att påtala att i detta tidiga skede av upphörandeprocessen befinner sig individen i ett mellanläge, mellan kriminalitet och konventionalitet (Nugent & Schinkel 2016). Samtidigt som deltagaren förväntas skära bort sitt sociala umgänge och ersätta det med en ensam och begränsad tillvaro blir deltagaren ständigt påmind om allt som har uppförats och försakats – vänner, status, pengar, identitet, trygghet, etcetera.

Även när placeringen sker i en annan del av Stockholm kan detta innebära ett problem. Både lotsar och deltagare vittnar om att deltagarna kan slussas runt till *andra* socialt utsatta områden. Detta gör det svårare för individen att börja om eftersom de fortfarande kommer i kontakt med samma typ av social problematik, något som framkommer i såväl praktiker- som klientintervjuerna:

Många placeras kanske i en miljö där de fortfarande omgivna av det [kriminalitet]. Okej, de togs från [förort] där man har en hotbild eller vänskapskrets till något ställe på söder. Men det blir ju en blandning där man bara har fört folk som är i väldigt utsatta situationer och satt dem där. (P19, Vuxna [Uppföljningsintervju])

Jag var fortfarande kriminell även när jag var på stödboendet. Mitt liv såg likadant ut. Det är bara att jag bodde på ett annat ställe. När jag förändrade mitt liv, det var när jag flyttade. Långt ifrån den där miljön. Då kunde jag förändra mitt liv. Men när jag fortfarande var inne i stödboendet. Jag bodde då i [annan förort i västerort]. [...] Jag var fortfarande inne i skiten. Först när jag kunde förändra allt, hela min värld, det var när jag fick mitt egen boende i ett svenskt område där det inte fanns några kriminella individer eller kriminell miljö. Då kunde jag vara helt normal och sluta med allt. (Darius)

”’Fuck’ det här” – svajande motivation och återfall

Som framgår i ovan avsnitt kan en olämplig placering få negativa konsekvenser för SIG-arbetet. Som nämnt är det vanligt att alkohol och narkotika florerar på

akut- och stödboendena, vilket ökar risken för återfall i missbruk. Placeringen i sig – liksom de återfall och bakslag som kommer härav – kan även undergräva klientens motivation liksom mot hela upphörandeprocessen, något som även framkommer i Österman (2016). Som flera lotsar noterar kan även avsaknaden av stabilitet underminera deltagarens motivation med följd att deltagaren återfaller i brott eller hoppar av SIG-insatsen:

Han höll på i kanske ett år och sen fick han återfall just för att han bodde med personer som inte var bra, så han hamnade i de kretsarna igen och sen så kom han igen [till SIG]. (P18, Vuxna)

... om det är en otrygg boendesituation, då skiter det sig ofta. Då tänker de så här: "Nej, men det är ingen idé." För att då måste de oftast gå tillbaka till [det kriminella] umgänget för att få boende, gå tillbaka till umgänge som-. Någon håller på, någon röker på och så börjar de röka på så faller de dit och sen så. Eller någon erbjuder de, ja, något jobb eller så. Om man tänker, ja, börjar de sälja lite för att få in lite "cash" för att kunna, ja, så. (P15, Vuxna [Uppföljningsintervju])

... det är ju såna enorma högriskmiljöer att sätta våra klienter på. Av flera skäl. Det kan vara hotfullt men också att återfallsrisken är så hög. För det är så mycket droger på som förekommer på boendena. (P17, Vuxna [Uppföljningsintervju])

Att mottagligheten blir lidande kanske inte bör förvåna i och med att en trygg boendesituation ju utgör ett exempel på det som Taxman benämner *stabiliserande faktor* som inryms i den specifika mottagligheten. Ett instabilt boende försämrar således klientens möjligheter att ta till sig insatsen, menar Taxman (2014). Utifrån principen om mottaglighet blir situationen därmed problematisk. Även boendet i sig inte är ett kriminogent behov menar Haqanee, Peterson-Badali och Skilling (2015) på att basala behov, såsom boende och mat, är viktigare ur en mottaglighetssynpunkt just eftersom dessa oftast är klientens högsta prioritet. Att upphöra med brott blir en nedprioriterad fråga när de mest basala behoven inte har tillfredsställts. Materialet ger stöd för att en instabil boendesituation försämrar klienternas mottaglighet liksom motivation att fortsätta i SIG. Flera av de intervjuade klienterna som hade placerats på ett sådant boende menar således att de antingen övervägde att hoppa av SIG eller helt hoppade av SIG som en direkt konsekvens av placeringen:

Jag stack därifrån, efter en natt. Jag stack till [annan stad]. Jag var där typ nästan två veckor, en vecka. Något sånt där. Jag var där i [annan stad]. [...] Jag var deprimerad där också och där de satte mig, jag träffade hur många som helst som var kriminella. Förstår du vad jag menar? Och jag vill undvika sådana här situationer. (Sherrod)

När Sherrod placerades på hotellboendet övervägde han för ett tag att helt avbryta sin SIG-insats. Även om Sherrod i slutändan valde att återgå till SIG innebar ändå erfarenheten att hans process förlängdes. För några deltagare innebar placeringen att SIG-insatsen helt kom att avbrytas. Så var fallet för Jamal som placerades på ett stödboende. Trots att Jamal placerades där för att hantera sitt missbruk innebar placeringen att han tvingades att bo med andra som hade ett aktivt missbruk:

Det fick mig och känna mig så här: ”Ey, va... det här är inte jag ens! Varför har jag gått den processen?” Förstår du? [...] det fick mig och känna mig sådär och det va därför jag va så här, tänkte: ”Fuck’ det här, jag ska klara mig själv.”
(Jamal)

Att placeras på ett tillfälligt boende gjorde att Jamal började tvivla på hela SIG-processen och anges som ett skäl till att han valde att hoppa av SIG under sitt första försök i programmet. Jamals berättelse bör ställas i relation till tidigare forskningsfynd som pekar på de många och ofta oöverstigliga hinder som individen kan stöta på under sin upphörandeprocess (se e.g., Arditti & Parkman 2011; Gålnander 2023; Todd-Kvam 2019; Österman 2016). Som både Bolden (2013) och Gålnander (2024) poängterar kan ständiga bakslag leda till att individen hemfaller åt droger eller kriminalitet som en slags coping-strategi i avsaknad av andra alternativ.

Bristande stöd i att finna ett stabilt och fungerande boende utkristalliseras här som inte bara ett hinder för Jamal i hans process, utan som direkt kontra-produktivt (Järveläinen, Rantanen & Toikko 2023). Exempel som dessa är illustrativa för varför SIG, från *deltagarens* perspektiv, stundom kan upplevas som konträrt – att SIG arbetar mot, snarare än i enlighet med, deltagarens intressen. För Jamal, som tidigare delade lägenhet med en kompis, kom SIG-insatsen att innebära att hans livssituation försämrades, något som invercade negativt på hans motivation. I detta fatalistiska tillstånd upplevde Jamal att han hade få andra möjligheter, med resultatet att han valde att avbryta insatsen.

Snarare än en vändpunkt leder de konträra inslagen av institutionell tondövhet till att SIG-insatsen blir en ”återvändspunkt” (att likställas med begreppet ”returning point” som återfinns i Halsey, Armstrong & Wright 2017). SIG-deltagarens återfall kan här förstås som en respons på den frustration som kommer av att ställas, och kämpa, mot ett byråkratiskt maskineri som ändå inte lyssnar eller hjälper. Deltagarens enda sätt att upprätta någon form av kontroll i denna maktlösa position blir då att sabotera sin process, ett ”fuck it-ögonblick”, något som också blev fallet för Jamal: ”Fuck’ det här.” Som Gålnander (2024) anför kan detta självsabotage, hur än kontraproduktivt, framstå som det enda sättet

för individen att hantera en överväldigande livssituation (se även Halsey, Armstrong & Wright 2017).

Ur upphörandesynpunkt kan således dessa typer av boendeplaceringen anses vara olämpliga. När deltagaren vidare inte upplever sig få tillräckligt stöd från socialtjänstens sida att finna ett stabilt boende, kan deltagarens motivation grusas med risk för återfall och självsabotage. Denna uppfattning går igen hos flera lotsar:

... de har valt att lämna, de kan inte bo hos någon för det enda stället de kan bo på är i områden med gamla polarna, det man vill lämna. Så de bokas in via ekonomiskt bistånd på något riktigt billigt ställe liksom där det är kanske högljutt, det är folk som knarkar. Alltså det är inte trevliga ställen att vara på, typ härbärgen eller akutboenden. Och samtidigt så vet man, i vissa fall har de sagt till mig eller till kollegor, att allt hen behöver göra är att lyfte upp luren, ringa en gammal kontakt. De kan få hundratusen kronor i handen, de kan få någonstans att bo. Och sen ska de ändå tacka ”nej” till det och bo kvar den här misären som allt de vet skulle kunna fortsätta i flera veckor eller till och med i månader. (P19, Vuxna [Uppföljningsintervju])

I vissa fall leder den instabila boendesituationen till att deltagaren återvänder till sitt gamla umgänge med risk för återfall. Som Bolden (2013) påtalar kan umgänge med brottsbelastade kamrater väcka starka känslor av ömsesidighet och lojalitet, liksom att förstärka emotionella band. När individen inte förmår skapa ett fysiskt avstånd till det gamla umgänget kan känslor av ambivalens väckas, vilket i sin tur kan få individen att tvivla på beslutet att lämna kriminaliteten (se även Wahlman 2025). Dessa exempel visar på hur känslig motivationen är för externa omständigheter som individen inte själv kan påverka.

Det är likväl SIG:s oförmåga att kunna ge deltagaren en trygg boendesituation som är en av de största orsakerna till att insatsen avbryts i förtid. Detta menar i alla fall P19 som säger av de viktigaste faktorerna för ett bra utfall är...

... att man står redo med hjälp och möjligheter när folk kommer till oss och faktiskt har bestämt sig, har påbörjat en förändring och söker stöd för det. Att det finns en bra hjälp för dem snabbt. [...] [V]i tappar fortfarande många och i vissa fall, sorgligt men sant, tänker jag, att man ibland missgynnar deltagare för att vi inte kan ge dem en stabilitet. (P19, Vuxna [Uppföljningsintervju])

P17 berättar om en klient som hade en färdig boendelösning där han skulle vara inneboende hos en bekant och begärde att få kostnaden för inneboendehyran betalt av socialtjänstens enhet för ekonomiskt bistånd. Detta fick klienten dock avslag på fastän lösningen hade varit en billigare och tryggare lösning

jämfört med ett akutboende. Den totala kostnaden, menar P17, blir emellertid ännu högre om klienten återfaller:

Jag har pratat med handläggaren [på enheten för ekonomiskt bistånd], sagt att det är viktigt att vi gör en individuell bedömning här för att det blir väldigt dyrt för samhället och det är väldigt krångligt för socialtjänsten och det blir väldigt väldigt väldigt dåligt för honom. Om vi tappar honom, för då kommer han återfalla på en gång. Men det är "tvärnej" bara så här. De gör inte en individuell bedömning. [...] ... krasst ekonomiskt så blir det mycket dyrare att spara fyra, fem [tusen] i månader på honom än att han ska "flippa ut" i samhället. Det blir många fler miljoner som det kommer att kosta. (P17, Vuxna [Uppföljningsintervju])

Som flera praktiker också påtalar innebär situationen med undermåliga boenden att en stor del av insatsen liksom SIG-lotsens arbete centreras kring den instabila boendesituationen snarare än på att faktiskt behandla för livsstilskriminalitet:

Det blir ju också så när man sätter personer i ett och samma hus med många olika problem och samsjuklighet och missbruk och inte har en fungerande verksamhet, alltså inte bedriver någon stöd, alltså boendestöd så. Utan det blir ju bara en slags förvaring. Och det blir ju då också att behandlare eller [lotsen] behöver ju jobba med att släcka bränder istället för att jobba med grunden [grundproblematiken, kriminaliteten]. (P15, Vuxna [Uppföljningsintervju])

När boendet inte kan lösas tas lotsens fokus ifrån behandlingen och hens jobb blir därför mer inriktat på att lösa den akuta boendesituationen. I de fallen måste lotsen lägga ner tid och energi på att försöka hitta en bättre lösning på deltagarens boendesituation och samtidigt arbeta med att bibehålla deltagarens motivation. Situationen är därmed illustrativ för hur SIG-insatsen blir lidande när det stabila boendet inte behandlas som en central mottaglighetsfaktor (se Taxman 2014).

Ojämliga boendelösningar

Alltså ni kan tycka att det låter löjligt men jag läste på om mina rättigheter. Först [placerade] de mig där folk delade boende och jag sa: "Jag missbrukar inte. Jag har inga våldsbrott under mitt bälte." Och så jag började babbla. [Lots] skrattade. Han bara: "Ska se vad jag kan göra." Jag fick i [kranskommun], [hotell]. Jag hade eget kök, dusch, rum. (Aleksander)

Samtidigt som Aleksander blev placerad på ett hotell med flera bekvämligheter rapporterar flera andra av de intervjuade SIG-deltagare att de inte har haft samma tur. Att erfarenheterna är så olika mellan deltagarna tyder på en

ojämlikhet i stödet liksom en otydlighet sett till vad som gäller för SIG-målgruppen:

Är man i ett akut behov av boende så kan missbruksenheten i vissa fall bevilja ett behandlingshem. Att vi pratar med den här personen på missbruksenheten, där vi säger att: "Vi tänker att den här personen skulle vara i ett behov av ett drogfritt stödboende." Då kan de beviljas det. I annat fall via [enheten för] ekonomiskt bistånd, som vi också jobbar mycket med. Då kan de beviljas ett tillfälligt boende på kanske ett vandrarhem eller hotellboende. Men då gäller det att deltagaren följer en planering [...]. Det blir rörigt för det är så sällan som det finns en tydlig linje som gäller för alla. (P19, Vuxna)

Denna avsaknad av "en tydlig linje som gäller för alla" återspeglar sannolikt den diversitet som präglar SIG-målgruppen som helhet, där möjligheten att erbjuda stödboenden kan variera kraftigt. Vissa praktiker går dock så långt som att hävda att situationen är något orätsäker. Rätten till stöd är inte glasklar och stadsdelarna kan skilja sig åt sett till vad de erbjuder – två teman som vi kommer att titta närmare på härnäst.

Stödbehov, missbruk och hotbild

Har de en definierad hotbild så kan man trycka på det och då så skulle man ju kunna ansöka om drogfritt stödboende men då behöver de ju ha några andra stödbehov också. (P2, Vuxna [Uppföljningsintervju])

De intervjuade lotsarna menar att klienter med hotbild och/eller missbruk kan ha lättare att få en mer ordnad boendelösning, såsom en drogfritt stödboende, en träningslägenhet eller motsvarande. Detta ligger även i linje med Stockholms stads (2017, 2019) riktlinjer för hemlöshet. Dagens situation kan kopplas till den nuvarande socialtjänstlagstiftningen där missbrukare har definierats som en särskild målgrupp med särskilda stödbehov medan något motsvarande inte gäller för livsstilskriminella eller gängavhoppare.

Bland de deltagare som hade beviljats träningslägenhet så skedde detta med hänsyn till antingen ett missbruk eller en hotbild. För dessa deltagare tycktes upphörandeprocessen vara betydligt stabilare och kantade av färre bakslag jämfört med de deltagare som inte fick en sådan boendelösning. Som flera lotsar påtalar förefaller de klienter med störst problematik vara de som också erbjuds mest hjälp, såsom vid missbruk.

För de deltagare som "bara" har problem med en kriminell livsstil är stödet mycket svagare, menar P15. Detta reflekterar även Jamal över som, vid tidpunkten för intervjun, inte längre hade ett missbruk och därför inte beviljades

en träningslägenhet. Som Jamal menar på befinner han sig i en situation där han skulle behöva sabotera för sig själv för att beviljas ett stabilt boende – en frustration som blir tydlig i citatet nedan:

”Ska jag sitta och bo hos kompisar? Ska jag sova på soffor, eller? Alltså jag behöver ett boende.” Men jag vet inte, de kan inte hjälpa mig. Så då blir jag så här: ”Men vadå, ska jag förstöra för mig själv? Ska jag börja röka på? Ska jag behöva gå och göra nånting?” För att ni sen ska bara: ”Okej... vi ska hjälpa dig.” Eller nånting. Alltså förstår du vad jag menar? Men jag vet om andra människor som har fått hjälp... utan och ens behöva göra nånting. Så det är lite olika. Jag vet inte hur de ser på det, deras system är ganska konstigt. (Jamal)

Jamal är inte ensam i sin uppfattning, något som blir tydligt i intervjun med Eliah. Precis som Jamal var Eliah med i SIG vid två gånger och under hans första omgång i SIG blev Eliah placerad på ett stödboende för människor med missbruksproblematik. Följande utdrag ur intervjun med Eliah blir i sammanhanget lika intressant som det är oroväckande:

Eliah: ... det jag fick höra av såna människor som sitter där inne i boendet, som jag varit inne, sa till mig faktiskt. Jag vet inte om det är sant men de sa till mig om man håller på med knas liksom där, inuti, själva där i [stadsdel]. Folk som är, som tar saker och ting, droger, vad som helst, dricker för mycket alkohol, saker och ting, kan få boende på grund av att de håller på med liksom, att de skadar sig, på grund av det, så kan de få boende. Förstår du? [...] Det är en sån uppfattning som jag har fått av-. Så. Men jag trodde inte på det för de ville att jag skulle börja med sånt [ta droger]. (Eliah)

Även om Eliah påtalar att han tog dessa uppgifter med en nypa salt så exemplifierar ovan citat en problematisk uppfattning – nämligen att ett bättre boende kan ges till den som saboterar för sig själv, till exempel genom att bruka droger inne på boendet. Detta kan skapa ett märkligt incitament för SIG-klienten och undergräva motivationen att avstå från droger.

Olika stadsdelar – olika förutsättningar

Samtidigt som boendefrågan är – och förblir – en svår nöt att knäcka förefaller SIG-verksamheterna arbeta under något olika förutsättningar. Vid en SIG-verksamhet förefaller det finnas träningslägenheter att tillgå. Flera praktiker är dock av uppfattningen att det, i just *deras* stadsdel, inte finns samma förutsättningar:

Däremot så kan jag säga att om vi har, socialpsykiatri till exempel, de har ju träningslägenhet men där hamnar nästan aldrig våra [klienter]. Alltså

missbruksenheten kan ju bevilja det men oftast inte för [våra klienter] heller.
(P5, Vuxna)

Även här tecknas en bild av en orätsäker situation och stor diskrepans där deltagarnas möjligheter att få ett stabilt boende är beroende av vilken stadsdel som de råkar tillhöra. Det är inte möjligt att uttala sig om vad den skillnaden beror på. Det är möjligt att det finns reella skillnader i de olika stadsdelarnas utbud av bostäder, och då särskilt när det kommer till träningslägenheter och liknande boendelösningar som individen ska "kvalificera sig" för. Det är likaså möjligt att det kan finnas skillnader i rutiner på stadsdelsförvaltningar. Det är emellertid också möjligt att det föreligger skillnader i deltagarnas stödbehov. Hur pass förekommande missbruk bedöms vara skiljer sig nämligen rätt skarpt åt beroende på vilken SIG Vuxna-verksamhet som den intervjuade praktikern företräder. Detta blir tydligt i intervjun med P17 som menar sig ha haft flera SIG-klienter som beviljats träningslägenhet:

Lots: ... upplägget med träningslägenhet är ju att det ska ju vara med folk som står långt från bostadsmarknaden. De kan ju ha... i vårt fall så ska det finnas någon form av bekräftat missbruk tillbaka i tiden. [...]

Lily: Men man kan ju inte beviljas en sådan lägenhet om man inte haft ett missbruk utan bara kriminalitet?

Lots: Som det ser ut hos oss är det så i nuläget, ja.

Lily: Är inte det lite konstigt?

Lots: Jo jo, absolut. Men jag skulle säga att det är inte så stort problem för jag tror inte det finns någon av våra klienter som inte haft missbruk. (P17, Vuxna [Uppföljningsintervju])

Vid just dessa verksamheter där missbruk bedöms vara mer omfattande är det kanske inte förvånande att lotsarna också upplever mindre låsningar med att hitta träningslägenhet åt sina deltagare. Samtidigt menar de flesta lotsar på att missbruk ändå är tämligen förekommande i målgruppen, vilket gör att man med fog kan ställa sig tveksam till denna förklaring.

En svårlöst situation

Boendefrågan är onekligen knepig i ljuset av den bostadsbrist som slår mot flera samhällsgrupper. Detta är även något som erkänns av många praktiker:

Den [bostadsfrågan] är ju svår att lösa för Stockholms stad sitter inte på en massa lägenheter som man kan ge ut och även om man hade det. Det är ju inte direkt

rimligt att ge lägenheter till folk bara för att de har ett kriminella och vill lämna. Man kan inte tänka så heller. (P19, Vuxna)

Det kan därför vara svårt för Stockholms stad att, mitt i en skriande bostadsbrist, tillgodose SIG-klienters behov av boende om det sker på bekostnad av andra samhällsgrupper. Problematiken är emellertid mer mångbottnad än så utifrån resonemang om vad som faller inom socialtjänstens uppdrag när det kommer till att tillgodose stöd till boende till denna samhällsgrupp. Det finns också vissa risker med att bevilja ett boende.

Problematiken i att bevilja boende

Sen behöver man kanske reglera det lite grann. Det ska inte vara möjligt att fortsätta vara kriminell i bostaden eller att man ska utsättas för kriminalitet i bostaden... (P1, Vuxna)

... man har fått bostad och såna grejer. Har gått [från] att hoppa runt hos vänner och så där. Och för den personen har det varit så här: "Bara jag får en bostad så löser sig allt annat." Och sen kommer man dit och så visar det sig att: nej, det gjorde det inte, för personen har inte bott där och hyrorna har förfallit och till slut blir man istället vräkt. Så att det är klart att man måste jobba med många olika delar. Klienterna vill ha hjälp med de här utomstående faktorerna som att komma igång sysselsättning, ett boende, allt det här. Men vi försöker verkligen trycka på att man måste också jobba med sig själv. (P14, Vuxna)

Jag tror att en av de första grejerna jag försöker göra är att ta lite puls på motivationen. Det är det första man gör. För att det också har förekommit folk som-. Ja, men det är för att rätt person ska få rätt insats, i ärlighetens namn. Boende kommer inte lösa [problemet]. En som vill fortsätta vara kriminell, det kommer inte lösa problemet bara att ge den någonstans att bo. (P17, Vuxna)

Förutom bostadsbristen ser flera lotsar även en risk i att bevilja mer varaktiga boendelösningar till sina klienter. Långt ifrån alla som går i en SIG-insats är trots allt motiverade att förändra sin livsstil. Vissa deltagare kan gå med i SIG av helt andra skäl. P17 exempelvis menar sig se en risk med att vissa deltagare kommer in i SIG som ett sätt att "kratta för sig när de kommer ut [från anstalt] och hoppas bara på att nån ska ge dem en lägenhet." Dessa klienter är således inte alltid så intresserade av att faktiskt förändras utan söker till SIG primärt för att få hjälp med boendet. P3 uttrycker en oro för att klienten överdriver stödbehov såsom hotbild för att få ett boende och manar därför till försiktighet:

... det är en jättestor utmaning att urskilja klienter som faktiskt vill ha hjälp eller de som enbart tar kontakt med socialtjänsten för att få till exempel en lägenhet. Det kan ju vara att man uttrycker att det finns stor hotbild mot klienten och att:

”Jag behöver hjälp.” Och det är ju alltid svårt att veta sanningshalten i det, så det tycker jag är en utmaning. (P3, Vuxna)

Det är således inte säkert att deltagaren blir hjälpt på lång sikt av att få ett eget boende. Några praktiker rapporterar även om fall där klienter har beviljats boenden som senare har använts för fortsatt brottslighet. Andra lotsar vittnar om att klienter kan ha beviljats boenden som de sedan har misskött på andra sätt. Det finns med andra ord en risk i att, i ett för tidigt skede, bevilja ett mer stadigvarande boende. Detta beskrivs av P14 apropå att det tidigare var vanligare med att klienten snabbt erbjöds ett fast boende:

... att man fixar SHIS-kontrakt och man fick vara på verkstad med en lön och sedan kanske man inte sköter det så himla bra. Att man försökte vara så här: ”Okej, nu jobbar vi på att ge [deltagaren] alla de fysiska förutsättningarna.” Men jag tror att man märkte att det kanske blev fel insatser till fel individer. Man jobbar inte någonting med själva kriminaliteten och då såklart är risken ganska stor att den livsstilen fortsätter. Det är bara att nu har man också kanske ett boende eller någon slags sysselsättning eller så. (P14, Vuxna)

Fallet med Jamal blir i sammanhanget intressant. Jamal, som vi tidigare har bekantat hos med, fick hjälp att bli ren från sitt drogberoende efter att ha placerats på ett stödboende. Tanken var att Jamal skulle få en träningslägenhet men denna plan grusades i samband med covid-19-pandemin. Samtidigt fanns andra hinder i Jamals upphörandeprocess, där bland annat ”svarta skulder” var ett sådant, som gjorde att Jamal trots detta inte kände sig redo där och då att upphöra med brottslighet:

Jamal: Så de satte mig i den här processen, för att *jag* ska bli *ren* okej. Från mitt missbruk och jag var där i fem månader tror jag det var... fyra eller fem månader, så nu har jag varit ren i fem månader, okej. och då tänkte de: ”Aa men nu är det okej, nu kan vi sätta Jamal i en träningslägenhet.” Så då får jag ju min egen lägenhet, som jag får bo i ett år bara.

Lily: Mm. Men om, låt oss säga att den här pandemin inte hade hänt, om du hade fått den där träningslägenheten, vad tror du hade hänt då?

Jamal: Jag hade väl bott där i ett år och sen hamnat hemma igen.

Lily: Men tror du att du hade gått tillbaka till... till drogbruket och till kriminaliteten... du kanske inte tänkte-.

Jamal: På den tiden.

Lily: Aa.

Jamal: Absolut, jag tror... alltså jag tror jag fortfarande hade varit ren... men jag hade fortfarande sålt och grejer, aa.

Lily: Okej, så du tror inte att det i sig hade hjälpt dig i din upphörandeprocess då? Att.-

Jamal: Nä. (Jamal)

I Jamals fall framstår det således som att det utlovade boendet endast hade möjliggjort för Jamal att fortsätta sin kriminella livsstil. Detta exempel stärker bilden av det stabila boendet som en eventuell möjliggörare för fortsatt brottslighet för den deltagare som där och då inte är redo för en varaktig förändring.

En annan väg framåt?

Flera lotsar efterfrågar boendelösningar som bättre matchar mot de behov som SIG-klienterna har. SIG-klienterna utgör trots allt en mycket belastad och resurssvag målgrupp med få möjligheter att på egen hand säkra ett stabilt boende (Wahlman 2023, s. 45f). Även om bostadsbristen slår mot flera samhällsgrupper är situationen för SIG-deltagarna svår givet egna resursbrister och hinder, vilket försvårar inträde på bostadsmarknaden. Flera av klienterna har sällan stått i bostadskön någon längre tid, enligt lotsarna. Att dessutom förekomma i brottsbelastningsregistret eller ha skulder hos Kronofogden kan vara direkt diskvalificerande för att få en bostad, även på andrahandsmarknaden. Det är också med hänsyn till denna utsatthet som träningslägenheter som SIG-verksamheten själva får förfoga över står högt upp på flera lotsars lista över förslag till förbättringar:

Det skulle ju kunna till exempel kunna vara träningslägenheter som är direkt kopplade till oss på något sätt, att vi skulle kunna göra vår organisation, alltså vår lilla grupp större, utveckla den delen med träningslägenheter som träningsboende då. (P4, Vuxna)

Ett annat förslag presenteras av P2 som föreslår att SIG erbjuder deltagarna "öronmärkta bostäder under kortare perioder". Det rör sig således inte nödvändigtvis om en permanent boendelösning utan om en kortare och villkorad sådan i avvaktan på stabilitet. Denna bild delas av flera praktiker – klienten ska kunna göra en "karriär" i sin boenderesa där de, mot att de uppvisar mer stabilitet, kvalificerar sig för ett varaktigare boende. Som Järveläinen, Rantanen och Toikko (2023) påtalar kan det sociala arbetet verka genom att skapa incitament för att uppnå olika fördelar för målgruppen livsstilskriminella. På motsvarande vis kan man från socialtjänstens sida

använda sig av ett boende för att motivera klienten att fullfölja SIG-insatsen och den planering som finns, enligt vissa lotsar:

Alltså boende är ju en förutsättning för att det ska gå att jobba. Alltså man behöver ju en stabil bas att utgå ifrån och som är möjlig att, ja, men att det ska kännas som hemma. Alltså klienten ska kunna se att det här ska hålla ett tag. Och inte bara-. Vi har ju akuta lösningar med hotell och så vidare men det ska ju vara under en kort tid. Sen ska man kunna komma vidare till nånting. Boende är en bra bit, det tycker jag är en bra insats. Det går också att jobba väldigt pedagogiskt med ett boende för det är en så stor motivator för folk. (P1, Vuxna)

Men det brukar ju ta tid, tycker jag, men då har de också delar som vi behöver jobba med tillsammans och det tycker jag är häftigt att se att de då ser det som lite mål, att: "Sedan kommer jag flytta." [...] "Okej, men då går vi till Jobbtorg för du behöver göra det här. Ja, men vi skriver in dig på Arbetsförmedlingen för du behöver ju visa det för att du ska få det här." Och då håller man på och jobbar med de stegen... [...] Man ser att viljan att kämpa finns mer för att man håller på tillsammans och jobbar på för att få den här lägenheten beviljad. (P22, Vuxna)

Enligt detta citat skulle boendet kunna verka som en mottaglighetsfaktor genom att skapa ett incitament till en mer långvarig livsstilsförändring och ta de många och mödosamma stegen som upphörandeprocessen kräver. För att boendet emellertid ska kunna ha denna motiverande funktion måste boendet gå till rätt SIG-klient – en klient som verkligen är motiverad. Därför vill lotsarna se vissa eftergifter från klientens sida för att visa på att en förändringsvilja finns, såsom att gå i behandling för missbruk, börja på jobbtorg, inte synas hos polisen, etcetera:

Man ska se att de kanske har tagit till sig någonting av insatserna. Det kan vara att de börjar gå på jobbtorget. Att missbruket börjar åtminstone, de är mycket klarare att prata med och inte, det [missbruket] är inte så ofta förekommande åtminstone. (P17 Vuxna, [Uppföljningsintervju])

Man ser att du är drogfri. Man har tagit vissa steg så måste man kunna på något sätt i alla fall kunna ha en stabil [boendemiljö]. Man behöver inte ha ett förstahandskontrakt, men det är inte det jag menar, definitivt inte. (P5, Vuxna)

... när det går så långt att det inte finns andra alternativ, att ändå ha en möjlighet till eventuellt en träningslägenhet. Om man verkligen har ja, men, om det har gått en längre tid, man har en sysselsättning. Man har gjort allt i sin makt för att kunna få ett boende, man har ordnat med allt, man jobbar med sina [kriminella] tankemonster och sin process... (P18, Vuxna)

Från lotsarnas håll önskas således att klienten först uppvisar en viss grad av stabilitet och förmåga att ta till sig SIG-insatsen innan ett boende kan komma på tals. Vissa lotsar efterfrågar även att boendelösningar kommer med ett visst

mått av kontroll av klienten, till exempel i form av boendestöd eller regelbundna avstämningar med SIG-lotsen.

Det är vid det här laget förhoppningsvis tydligt för läsaren att boendefrågan omgärdas av en hel del komplexitet. Citaten med lotsarna illustrerar också en inneboende konflikt – å ena sidan vill man säkerställa att deltagaren inte går med i SIG enbart för att få ett boende och utan avsikt att upphöra med brott, å andra sidan kan det vara svårt för den klient som är genuint motiverad att lyckas i denna process utan den stabilitet som ett boende ger. Om en parallell kan dras till missbruk anses det numera vara helt avgörande att individen först får en stabil boendesituation – boendet är så att säga en förutsättning för förändring och att lyckas ”bli ren” (se Lander et al. 2002). På motsvarande sätt kan det vara svårt för den som är i en kriminell livsstil att upphöra med densamma om ett stabilt boende saknas. Samtidigt är jämförelsen inte helt perfekt – kriminalitet är ju trots allt inget beroendetillstånd som missbruk ändå är.

Det är således varken praktiskt möjligt eller ens önskvärt att alla SIG-klienter omedelbart beviljas ett fast boende. Samtidigt är dagens lösning med de tillfälliga boendena allt annat än optimal. Vad som dock blir tydligt i det samlade materialet är att de akut- och stödboenden som i nuläget erbjuds SIG-klienterna kan vara kontraproduktiva för upphörandeprocessen. Enligt P17 finns det många alternativ till de ”hotellhem” som står till socialtjänstens förfogande. Det skulle kunna röra sig om vanliga turisthotell under lågsäsong eller...

... hotell som är billigt på grund av att det ligger lite ”off”. Hotell som känns trygga. Och framför allt inte med missbrukare. (P17, Vuxna
[Uppföljningsintervju])

Begränsad tillgänglighet och flexibilitet

Med tillgänglighet kan lite olika saker avses. I detta avsnitt kommer vi att beröra hur pass tillgänglig information om SIG är för klienterna, hur pass tillgänglig SIG är för klienterna (både sett till hur enkelt eller svårt det är att få insatsen och hur pass länge insatsen varar) samt hur pass tillgänglig SIG-lotsen är för klienten.

Information om SIG

... det är inte många som känner till SIG. Alltså de som verkligen behöver SIG har ingen aning om vad SIG är. Alltså det är vad jag har förstått. Jag har en massa vänner som är i samma eller är kriminella eller, och vänner som faktiskt är nära mig, alltså vänner som är väldigt nära mig. Som antingen är kriminella, håller på att bli kriminella, eller håller på att vilja sluta. Och de har ingen aning vad SIG är. (Amina)

Vissa intervjuade (både praktiker och klienter) påtalar att information om SIG som insats inte är vidare tillgänglig för den målgrupp som den riktar sig till. Amina exempelvis hade precis kommit ut från en anstaltsvistelse och var i kontakt med frivården innan hon fick SIG. Under denna period hade Amina betydande svårigheter i sitt liv och var i behov av ett omfattande stöd. Detta stödbehov blev inte tillgodosett av frivården. Trots detta fick hon ingen information om SIG som insats utan detta var ett tips från en vän:

Alltså det var katastrof. Till slut jag ringer henne [frivårdare]. Jag bara: "Jag vill ha hjälp med det här." Sen får jag höra av nån vän, bara så: "Fråga om SIG." "Vad gör SIG?" "Ja, men de hjälper till med allt möjligt." Okej. Så jag ringer Frivården: "Jag vill ha SIG." Hon bara: "Vad är det?" Jag bara: "Vadå, vad är det?" (Amina)

... vi har väldigt dålig hjälp in i samhället, alltså jag fick bra hjälp som träffade [lots]. Men jag känner, ingen av mina kriminella vänner har ens fått informationen om att det finns en sådan här hjälp muntligt. [...] ... det är så här: ah, du får den informationen om du typ går på ekonomiskt bistånd men hur många kriminella går på ekonomiskt bistånd? Det är inte jättemånga. [...] ... ingen vet vad det [SIG] är om du inte typ har hört det via nån vän eller, alltså det är ingen som vet om att det finns. (Sofia)

Som Sofia noterar florerar knappast information om SIG i de kontexter som den tilltänkta målgruppen (livsstilskriminella) rör sig och verkar inom. Livsstilskriminella befinner sig ofta ute i samhällets marginaler och kommer inte heller i kontakt med myndigheter och andra samhällsinstitutioner. Informationen måste därför finnas tillgänglig i de miljöer där denna grupp befinner sig i. Som också kan utläsas av ovan citat med Amina är det inte heller självklart att andra aktörer som arbetar med målgruppen har kunskap om SIG. En intervjuad lots, som tidigare arbetat inom frivården, menar sig inte ens ha vetat om vad SIG var innan hen själv började arbeta i SIG.

I Stockholms stads (2021b) vägledning omnämns att uppsökande arbete, där SIG besöker anstalter och häkten, som en del av SIG-arbetet. Vissa intervjuade lotsar menar att de ibland kan gå till anstalter för att informera om SIG eller för att försöka motivera potentiella SIG-klienter nära inpå att de ska släppas ut. Anwar är ett exempel på en intervjuperson som tidigare hade fått SIG och fick ett spontant besök av SIG när han satt på anstalt:

... till och med när jag satt inne på anstalt. De hälsade på mig. (Lily: Jaha!) Fattar du? Helt sjukt! Jag satt på "isol" [isoleringscell]. Jag hade varit med om värsta grejen i avdelningen: "Boom boom boom!" Men sen, jag får besök av SIG. De har inte glömt bort brorsan, förstår du? Så jag ser, jag bara: "Ey, alltså det är ju [lots 1] och [lots 2]!" Och då, jag blir skitglad, förstår du? Jag bara: "Aboo!" De bara: "Ey, vad händer?" Så där. Fan, var var det? Jag tror det var [anstalt] eller i [stad utanför Stockholm], någonstans här. Men de hälsade på mig. Det var det. Jag blev skitglad. (Anwar)

Som Anwar berättar betydde besöket från lotsarna mycket för honom. Som en lots menar är detta också strategiskt:

Jag vet att vi har åkt till anstalter under en lördag och det är också så här strategiskt för att få honom att förstå att vi inte är som alla andra. (P13, Vuxna)

I praktiken blir det uppsökande arbetet emellertid ofta nedprioriterat, enligt flera lotsar. En lots önskar att information om SIG sprids på andra sätt, till exempel genom att ha en broschyr tillgänglig på anstalter.

Tillgänglighet och flexibilitet – att arbeta inom och utanför ramarna

Tillgänglighet i kontakten

De flesta intervjuade klienterna upplevde att de har fått ett stort stöd av sina respektive lotsar i SIG. Det finns tyvärr inte möjlighet att helt bena ut exakt vad i kontakten som är så viktig. Som emellertid framgår i Mathiesen (2024, s. 27ff) är huvudlotsen ofta förknippad med trygghet för SIG-deltagarna. En stor del av detta stöd ligger i de regelbundna samtalen där SIG-lotsen utgör en kontaktyta för deltagaren att prata fritt om sina tankar och känslor utan att bli dömd och erbjudas vägledning liksom en referensram för vad ett ”normalt” liv innebär. Vikten av en nära, förtroendefull och personbunden kontakt, liksom tillgänglighet och engagemang hos personalen framkommer i andra studier av SIG (Hellqvist 2014, s. 24f; Zamparutti 2016b, s. 29) liksom i studier om assisterat upphörande generellt (se e.g., Burnett & McNeill 2005; Rex 1999).

... för mig har det väl haft betydelsen att känna att det, alltid... alltså jag har ju vetat att [lots] är på min sida oavsett vad, förstår du vad jag menar? Alltså som, [någon] annan soc-tant, hon känner inte mig, hon är ju inte på min sida. Jag har ju oftast känt att de är emot mig. [Lots] vet att, jag visste att jag kunde ring [lots] nästan när som helst. Alltså jag visste ju att även om klockan var tio på kvällen, och att hon kanske egentligen inte jobbade, att var det akut, då kunde jag ringa henne. (Sofia)

Det kändes som att jag var hennes enda klient. Det kändes som att... hon... alltså hon hon... hon var där för mig hela processen. Från dag ett tills vi avslutade vår kontakt för någon eller några månader sen. Vi kunde prata om allt. Hon stod upp när som helst, dygnet runt. [...] Till skillnad från alla andra handläggare som jag har haft, hon var den enda personen som jag hade bäst relation med för att hon var ”hands on” hela tiden. Varje steg av processen. (Darius)

... hon har visat mig att hon kan gå med mig var än jag går, läkarbesök. Ibland vi går till caféer, pratar. Jag kan typ skriva till henne. Hon skriver till mig lika fort. Förstår du? Typ om jag har någonting, att jag mår dåligt eller så eller att jag har något problem med min handläggare, då jag sms:ar henne direkt och då, hon tar över det och sms:ar eller ringer henne, förstår du? [...] Hon är där för mig, vad det än är som händer... (Eliah)

Som flera klienter påtalar är en stor del av den förtroendefulla kontakten att de upplevde kontakten med lotsen som mer än bara en vanlig relation mellan klient och behandlare. Denna djupa relation tycktes också väldigt viktig när

deltagaren stötte på motgångar eftersom klienten då kunde kontakta lotsen snarare än att själv försöka lösa problemet. Vetskapen att lotsen fanns där om någonting hände var i sig själv en trygghet.

Lotsens roll och vikten av tillgänglighet blir extra tydlig i fallet med Amina vars upphörandeprocess var snårig och kantad av flera hinder, varav flera av strukturella eller institutionella slag. Som Amina emellertid påtalar hade hon alltid möjligheten att höra av sig till sin lots, vilket hjälpte Amina att bibehålla sin motivation att fortsätta trots motgångarna och hindrade henne från att hamna i dåliga situationer. Nedan utdrag är från Amina som berättar om en situation som uppstod på hennes jobb i samband med att hennes kollegor fick veta om hennes tidigare kriminella liv:

Det var en tjej, hon slängde mina saker. [...] Hon slängde mina saker på marken och på soffan. Hon skrek på mig. Och så här, om det inte var för att jag ringde [lots] så hade jag mött den där tjejen utanför och jag hade slagit sönder henne. Enkelt. Jag säger det, jätteärligt. Jag hade väntat utanför hennes lägenhet. Jag hade gjort kaos med henne om det inte vore för [lots]. [Lots], jag ringde henne, jag bara: "Lyssna!" Wallah!" Jag skakar, jag kan inte prata med henne. Jag bara: "Jag kan inte hantera situationen just nu." Jag bara: "Vad ska jag göra?" Hon bara: "Lyssna, gå ut. Och ta en cigg." Hon satt och pratade med mig i två timmar. Jag lugnade ner mig. För annars, den där tjejen, alltså hon hade åkt på, hon hade så fått stryk. (Amina)

Som kan noteras är det just den *tid* som Aminas huvudlots tog som var avgörande för att situationen skulle de-eskalera – ett stöd som i sig förutsätter en tillgänglighet i kontakten. Exemplet är också en del av den vuxensocialisering som lotsen står för, där deltagaren lär sig mer konstruktiva strategier för att hantera prövande situationer. Att lotsen genom att vara tillgänglig också kan stötta deltagaren i processen att "bli vuxen" i en social bemärkelse synliggörs även här nedan:

Jag hade en trygghet som en normal vuxen... ibland kunde det bara vara så här, alltså vanliga vuxen, saker som folk ringer frågar sina föräldrar: hur sätter du på tvättmaskinen? Det kunde jag ringa och fråga [lots]. *skrattar* Så hon blev ju lite som en så här... inte som en mamma för mig, men alltså... för mig, motsvarade det, att som ett bollplank, så som man kunde ha med sin förälder kanske. (Sofia)

Vi pratade om allt. Hon stöttade mig hela vägen, hjälpte mig med boende, att hitta mitt eget boende. Vi jobbade med missbruket. Hon var som min andra mamma typ. *skrattar* (Darius)

Märk väl att de exempel som ovan nämns är vardagliga situationer som lotsen hjälper till med, vilket tillsammans skapar en ram för hur ett normativt eller

”vanligt” vuxenliv ser. Som flera deltagare menade på saknade de, innan SIG-insatsen, sådana referensramar. Om brottslighet förstås som en misslyckad vuxenlivsintegration blir en viktig komponent i det assisterade upphörandet att socialisera in individen i ett mer ”vuxet” liv (se Bushway & Uggen 2021).

Flexibla arbetstider – utanför 9–5

Förutom tillgänglighet lyfter några av deltagarna fram lotsens flexibilitet. Tillgänglighet handlar därför inte bara om hur mycket stöd lotsen ger deltagaren utan även hur pass flexibel lotsen kan vara sett till *när* detta stöd erbjuds. Vissa av deltagarna rapporterade att lotsens tillgänglighet kunde sträcka sig bortom traditionella kontorstider. För SIG-deltagarna var det inte ovanligt att akuta situationer kunde uppstå, varför detta var en stor trygghet:

... jag kunde ju ringa [lots] om jag visste att min kille och min [släkting] hade, de torskade nån gång på natten till exempel. Jag ringde ju henne redan vid elva på kvällen och bara: ”Hej, förlåt att jag ringer men jag gissar på att jag kommer få en orosanmälan för nu sitter min kille i arresten, tror jag, för har han inte kommit hem.” Alltså... även om jag inte, då kunde jag så här ringa och berätta för henne redan i förväg: ”Det kommer nog bli en orosanmälan så du vet men kan vi ses imorgon klockan nio och gå till familjeenheten tillsammans? Och jag har inga problem.” Alltså så här, så att hon har ju varit med också att jag har kunnat förvarna henne när problem kommer eller när jag känt att nu vilar en hotbild mot min [släkting] eller så där. (Sofia)

Det hände en grej, jag skulle sitta [i fängelse]. Som tur är jag fick ingenting på mig. [...] Och direkt när jag trodde att något skulle hända, då så ringde jag [lots]. Jag bara: ”Vet du vad? Jag ber om ursäkt.” För jag kände att jag gjorde henne besviken. För att hon tog verkligen så mycket tid [åt mig]... (Amina)

Även i Brönnert och Ekholms kvalitativa studie med ungdomar i SIG framlyfts värdet i att praktikern är tillgänglig även *utanför* ordinarie arbetstid. Den flexibla tillgängligheten sågs av ungdomarna som ett tecken på genuint engagemang, vilket också bygger en förtroendefull relation där deltagaren vågar öppna upp sig och erkänna bakslag och misslyckanden (Brönnert & Ekholm 2022, s. 33f).

... 8 till halv 5 i all ära men det handlar om det där som du kan ge efter arbetstid också vissa gånger för att det är också det som ger världens förtroende för de flesta klienterna. [...] Absolut, jag jobbar 9 till 5 men är det någonting som du har mellan klockan 5 och 6, jag är behjälplig. Behöver du ringa mig en söndag, självklart kommer jag kunna stötta dig. (P13, Vuxna)

Även om lotsarna uppger att de egentligen har mer eller mindre fasta arbetstider att förhålla sig till förefaller det ändå finnas en viss flexibilitet som medger för (åtminstone vissa) lotsar att hoppa in om något akut hände en klient på kvällar eller helger. Som P13 anför här ovan kan tillgänglighet som sträcker sig bortom den typiska kontorstiden bidra i byggandet av den terapeutiska alliansen genom att förmedla en genuin omtanke för klienten.

Så jag har ju gjort så att jag har fått undantag i vissa fall för att ha kontakt med helgerna med vissa, där jag har informerat chefen. När det har varit så viktigt att man är rädd att man tappar och det har varit en väldigt viktig person. (P17, Vuxna)

I en akut situation kantad av bakslag, där exempelvis SIG-klienten grips eller att något oförutsett händer en anhörig kan den utökade tillgängligheten vara kritisk för att undvika en total "urspårning" av upphörandeprocessen. Ovanstående citat visar även på hur den ökade tillgängligheten kan fungera som en mottaglighetsfaktor för att bibehålla klientens motivation.

Samtidigt påtalar vissa lotsar att de saknar denna frihet och att detta försvårar i deras arbete. Flera praktiker menar således att de inte kan vara tillgängliga när de ville och efterfrågade mer flexibilitet i att själva kunna lägga upp sina arbetsscheman alternativt att kunna arbeta andra tider än de traditionella kontorstiderna.

Vikten av att stanna kvar

Tillgänglighet kan även avse hur länge SIG-deltagaren får ha kvar insatsen. Den större majoriteten av de intervjuade klienterna förefall vara nöjda med tiden i SIG. I dessa fall tycktes inte insatsen ha avslutats för tidigt. Varför detta är viktigt illustreras väl med följande citat ur intervjun med Amina:

Jag ser än idag fram emot att träffa [lots]. Och jag är rädd för den dagen de säger till mig: "Vi jobbar inte längre med dig." För att hur kommer det gå då? Förstår du? Jag vill inte, så här, "fine", de har gjort det viktigaste. Men de behöver väl inte försvinna för snabbt för att försvinner de så är jag inte lika trygg. Fattar ni? För i slutet av dagen kan jag känna att jag kan vända mig till SIG. Men nu är det så här: om de lämnar bara så. Jag har ännu inget stabilt jobb och jag har inget stabilt mående. (Amina)

Amina beskriver återkommande lotsen som en stor trygghet i hennes liv. I avsaknad av stabila och stöttande föräldrar är det knappast förvånande att lotsen blir en så viktig källa till trygghet. Som Amina även påtalar saknar hon fortfarande vissa grundstenar som behövs för att skapa ett stabilt liv. Tryggheten i

att ha en nära och förtrogen kontakt förefaller alltså vara en grundförutsättning för att Amina ska kunna fortsätta med sin upphörandeprocess.

Philip beskriver genomgående sin kontakt med sin lots i positiva drag. I samband med att Philip flyttade till sin träningslägenhet i en annan kommun blev han dock av med sin SIG-insats. Det ska sägas att detta skedde när Philip ändå till stora delar var ”klar” med sin SIG-insats på så vis att han hade uppnått de mål som satts upp för honom. Trots detta hade han önskat att SIG hade fasats ut långsamt istället för att bara helt klippas av:

... idag alltså så är jag ganska ”fine” med den hjälpen jag har fått och jag tycker att jag klarar mig ganska bra själv så där. Men det är klart att det hade väl varit schysst att veta att man även om jag flyttat därifrån att jag fortfarande kunde ha kvar den [SIG] ett tag till. (Philip)

Trots att han tekniskt sett hade avslutats i SIG hörde ändå lotsen av sig emellanåt för att kolla hur Philip mårde samt hålla honom uppdaterad om hans tidigare brottsskamrater, som fortfarande utgjorde ett hot mot honom. Det optimala, enligt Philip, hade varit att få ha kvar SIG ett tag till, även fast han flyttat ifrån Stockholm och bodde i en närliggande kommun.

Avsaknaden av andra kontaktpersoner

... hon jobbade utanför ramarna. Jag kunde ringa henne en gång sent på kvällen, tidigt på morgonen. Så det är ju någonting som de hade kunnat göra som är bra, det är att de har åtminstone en, två personer som jobbar 24 timmar, kanske alltså att de byter ut men att det finns någon som jobbar hela tiden just för att om du vill fånga upp någon så är det ju faktiskt på kvällar, helger som det faktiskt är [viktigt]. På vardagarna sover vi ju bara. (Amina [Uppföljningsintervju])

I förra avsnittet diskuterades vikten av att arbeta *utanför* de traditionella tidsramarna. Samtidigt kan inte lotsen vara tillgänglig jämnt, konstaterar Amina som i sammanhanget efterfrågar en kontaktperson vars huvudsakliga funktion är just att vara tillgänglig *utanför* kontorstid. Mycket kan trots allt hända i SIG-klientens liv på kvällar och helger – långt ifrån alla SIG-klienter lever enligt fasta rutiner och ramar. Det finns således ett behov av en högre tillgänglighet i stödet, en uppfattning som delas av en del lotsar. Det ska idealiskt vara en fast kontaktperson som deltagaren kan ta kontakt med eftersom ”de är inte direkt personer som ringer jourhavande kompis”, som P17 konstaterar.

Flera SIG-deltagare önskar att de hade flera kontakter att tillgå utöver lotsen, till exempel en mentor eller kontaktperson. Det skulle kunna röra sig om en person som tidigare levtt en kriminell livsstil och genomgått SIG och som, till

skillnad från lotsen, kan vara tillgänglig även kvällar och helger. Förutom tryggheten som en sådan kontakt innebär pekar vissa av klienterna även på behovet av att fylla ut kvällar och helger, som ju tidigare vikts åt festande och att träffa kriminella vänner. Som flera av deltagarna är inne på var deras nya liv tämligen ensamt i början av upphörandeprocessen samtidigt som de ofta kämpade med jobbiga känslor:

Och när jag kommer ut från psyket... så hamnade jag i depression, ångest, rädsla, skam. Oroligheter, smärta, lidande, "you name it". Jag gick igenom de sju olika graderna av [helvetet]. Jag känner mig som ett brinnande skepp som håller på och sjunker. [...] ... varje kväll när jag sov hoppades jag att jag inte skulle vakna på morgonen. Jag förlorade hela min värld, den kollapsade. Föreställ dig att du på väg hem en dag och allting du älskar finns i huset och den är upp i eld. Så jag var tvungen att börja på noll igen. (Darius)

Dessa "upphörandets smärtor" uppstår enligt Nugent och Schinkel (2016) som en följd av att ha skurit bort sitt gamla umgänge och tidigare livsstil. Som intervjun med Darius emellertid pekar på kan även separerandet från den kriminella miljön och upphörandeprocessen i sig själv väcka många och jobbiga känslor – ett tema som återkom i flera av deltagarintervjuerna. Samtidigt saknar SIG-klienterna en fast kontakt som de kan vända sig till under kvällar och helger när ångesten kryper fram och alla känslor gör sig påminda. I klientintervjuerna blev det även tydligt hur upphörandeprocessen kunde väcka mycket tvivel och rädslor hos deltagaren – ett slags "vad händer nu?" Victor, exempelvis, menar att även om hans lots kunde erbjuda honom mycket stöd hade han ändå gärna hade haft en mentor som själv genomgått samma resa:

... ha en sån där som man kan snacka med som har gjort den här SIG också, att det kan vara också bra för någon som kanske inte har frivården att kunna ha en sån som man kan bolla, ett bollplank, bara så, på det sättet. Behöver inte vara att man träffas hela tiden men att man har någon som kommer och så har man kanske frågor förberett eller något, att det finns den möjligheten. (Victor)

En mentor eller extra kontaktperson var något som önskades av flera SIG-deltagare. En del av klienterna hade ett etablerat prosocialt nätverk i samband med att de inledde sin upphörandeprocess. Andra uppgav att de behövde ta avstånd från tidigare vänner och ibland även familj, med ensamhet som följd (se Nugent & Schinkel 2016). Att skära bort dessa kontakter begränsade deras sociala kontaktnätverk, liksom deras möjligheter att söka stöd och råd:

För vissa har ju också ett mer prosocialt nätverk, där det inte finns någon kriminalitet, folk som jobbar, pluggar, som man kan också så här, men man kanske har valt att dra sig ifrån det umgänget och är med det andra umgänget

utifrån vad man själv befinner sig i sitt liv just nu. Så vissa har ju båda de världarna med sig. Men för dem som inte har det, där hade man kanske behövt någon, för vi lotsar försöker ju vara den där stötta, både att vara lots men, det blir lite som en kontaktperson att man följer med. Vi kan sitta och prata om saker och ting. Man kan öppna upp sig. Men man kanske hade behövt någon, vissa kanske hade behövt en extra kontaktperson. (P24, Vuxna [Uppföljningsintervju])

Som P24 noterar kan SIG-deltagaren vara i behov av någon som kan vara ett sällskap, följa med dem på deras resa mot en ”konventionellt” liv samt fungera som ett bollplank för att hantera frågor och problem som kan uppstå under upphörandeprocessen. Som framkommer i Kirkwood (2021) kan mentorer vara hjälpsamma i att knyta individen an till prosociala sammanhang och aktiviteter, vilket i sin tur hjälper klienten att undvika riskfyllda situationer, där ju till exempel det tidigare sociala umgänget ingår. Även om lotsen uppfyllde många av dessa mentorfunktioner uttryckte vissa av deltagarna ett behov av ett mer omfattande stöd än vad lotsen kunde erbjuda.

Det är emellertid viktigt att denna person i så fall också följer med på resan – att ha någon som tillfälligt hoppar in i en akut situation är ingen bra lösning då det tar tid att bygga upp sådant förtroende, menar Aleksander: ”då blir det inte längre personligt på det sättet.” Förvisso finns en akutjour som deltagaren kan ringa in till men samtidigt...

... blir det då så här: ”Ring akutjouren till soc.” Vad ska soc göra för dig alltså? De ringer polisen och polisen tar dig. Du vill inte [det]. (Aleksander)

Betydelsen av fritid och sammanhang

Helgerna var katastrof för mig. För jag försökte följa det här. Försökte jobba på dagen, träffa [lots] på eftermiddagen och sen ha möten och sånt på vardagen och så. Men på helgerna, där var det så här: där låg jag i sängen 24/7 och inte gick upp för att... nu har jag valt att gå på den bra vägen. Och den bra vägen, den är inte samma som den dåliga vägen på helgerna. (Amina)

Det som saknas är väl kanske de mjuka delarna i någon form av fritidssysselsättning eller något socialt sammanhang eller de här middagarna eller fika. Alltså de här lite mjukare värdena. (P2, Vuxna [Uppföljningsintervju])

Medan de intervjuade SIG-deltagarnas vardagar i förekommande fall kan vara någorlunda strukturerade uppgav många att de saknade en fungerande fritid – alltså aktiviteter eller hobbies att sysselsätta sig med utanför arbete, praktik, skola och möten med frivården, SIG, etcetera. Detta bör ställas i relation till den forskning som visar på vikten av en meningsfull fritid och prosociala sammanhang för ett framgångsrikt upphörande (McNeill & Maruna 2007). Utifrån en strukturalistisk ansats antas att olika sociala institutioner binder upp individens tid och energi, vilket i sin tur förändrar individens rutinaktiviteter och ger en struktur i individens liv (Sampson & Laub 2003, s. 145). Nya prosociala sammanhang kan också tänkas öka individens motivation att bibehålla en brottsfri livsstil eftersom deltagandet i sig innebär att individen går in och axlar nya roller och identiteter (Uggen, Manza & Behrens 2004).

Som målgrupp är SIG-klienterna en ekonomiskt utsatt grupp. Detta gäller både familjerna på SIG Unga och de vuxna klienterna. Det finns således sällan ekonomiskt utrymme för SIG-klienterna att ägna sig åt fritidsaktiviteter. Samtidigt har inte SIG några extra resurser att skjuta till:

Att ha ett så här begränsat, litet ekonomiskt utrymme att kunna bevilja saker själva. [...] Vi har inga pengar som vi kan bevilja folk. Så det skulle jag absolut tycka var [bra], att man hade kunnat lösa några problem ibland, även om det är kortsiktig behovstillfredsställelse. Men man skulle ändå kunna tillmötesgå vissa saker lite snabbare. Så att ja, det kunde ju vara gymkort, det kunde vara fritidsintressen. (P17, Vuxna)

På SIG Unga menar vissa samordnare att fotbollsträning och fritidsaktiviteter förvisso kan vara dyra men att där finns åtminstone ekonomiskt stöd för

familjen att söka. För den vuxna deltagaren som enbart har ett ekonomiskt bistånd finns knappast utrymme för något utöver det mest basala.

Samhörighet istället för tomhet

Att sluta med brott innebär att säga "nej" till många av de aktiviteter och sammanhang som man tidigare haft i sitt liv eftersom dessa typiskt utgör exempel på sådana högrisk-situationer som SIG-klienten ska undvika. Flera SIG-klienter uppgav att de av nödvändighet var tvungna att distansera sig från tidigare vänner, något som ledde till en ensam tillvaro:

Jag var ensam. Förut hade jag med typ 150 människor och göra med varje dag. 200 människor, ibland 200 människor att göra med varje dag. Och så blev det helt plötsligt tyst. Efter att jag lämnade den världen. (Darius)

Samtidigt som uppbrotten med de tidigare vännerna, och ensamheten som följde, var en del i upphörandeprocessen påverkades klienternas psykiska hälsa negativt. Flera av klienterna beskrev utträdandet ur den kriminella miljön som en uppsplitande process präglad av ensamhet, depressioner och känslor av tomhet och meningslöshet (se Nugent & Schinkel 2016). De få deltagare som inte upplevde denna ensamhet och brist på samhörighet var också de deltagare som själva lyckades injicera sig i nya sammanhang.

Även om de flesta av deltagarna inte återföll som följd av ensamhet och brist på samhörighet utmålades detta ändå som ett konkret hot mot upphörandeprocess genom att ständigt locka deltagaren tillbaka. Detta ska kanske inte förvåna. Samhörighet är trots allt ett grundläggande behov, enligt GLM. När detta behov inte tillfredsställs kommer individen att söka substitut för samhörighet, företrädesvis hos kriminella vänner och gäng (McMurran & Ward 2010). Det är också med hänsyn till detta behov som Amina efterfrågar ett större fokus på fritids- och helgaktiviteter inom ramen för SIG-insatsen:

Alltså mina helger förut, det var. *suckar* Det var så här, okej... jag sov hela dan, okej? Undvek att gå ut, undvek att träffa folk. Och undvek att... göra nånting överhuvudtaget. Och det blev ju som att mitt mående bara. *gör svischande ljud* Så. Och sen måndag så var det så här. Måndag, tisdag, onsdag, torsdag, fredag, lörd-. *gör svischande ljud* Måndag, tisdag, onsdag, alltså så. *gör svischande ljud* Fattar du? Så att ifall SIG hade varit med lite mer på helger och sånt, då hade nog jobbet kunnat gå fortare, snabbare. Fattar du? För att helger, det är där du har tid att träffa andra och komma in på aktiviteter, fritidsaktiviteter. (Amina)

Enlig Amina hade alltså upphörandeprocessen kunnat gå snabbare om hon hade introducerats för nya aktiviteter och därigenom minskat den tomhet och

tristess som hon upplevde. Att kunna diskutera med lotsen om vad som hade kunnat innebära en meningsfull fritid och planera för detta var därför något Amina efterfrågade. Samtidigt förefaller SIG, åtminstone på vuxensidan, ha begränsade möjligheter att tillgodose detta behov:

De kanske till och med har fått en sysselsättning nu och de har någonstans att bo tillfälligt eller permanent, vad det nu än är. Men de mår ändå inte bra. Alltså de mår ändå inte bra. De kämpar på för de vet att det är det de behöver göra. Men de mår ju inte bra för de har ingenting att göra. Det enda de gör är ju att avstå de gamla frestelserna och så vidare. Och det resulterar i att de ligger i sängen hela helgen. Kanske scrollar mobilen, Tiktok eller kollar, alltså så där. Och jag kan inte hjälpa dem så mycket heller. Jag kan försöka motivera, kanske nämna några grejer. (P19, Vuxna [Uppföljningsintervju])

P19:s resonemang om att SIG måste kunna erbjuda *något annat* – konkreta alternativ till den kriminella livsstilen – finner stöd i tidigare forskning och teoribildning om bibehållandet av motivation i ljuset av de smärtor och förluster som kommer med ett upphörande (se e.g., Maruna & Roy 2007; Nugent & Schinkel 2016). Detta utgör även en av grundpelarna i Good Lives-modellen (GLM) – att ett frånträde ur den kriminella livsstilen lämnar individen med ”tomrum” som måste fyllas. Arbetet med att fylla dessa ”tomrum” blir därför i sin tur en oumbärlig del av mottaglighetsarbetet, enligt GLM (Ward & Stewart 2003).

De intervjuade praktikerna pekar även på vikten av att kunna erbjuda alternativ till kriminalitet i form av fritidsaktiviteter just för att kunna presentera SIG-klienten för nya sociala sammanhang och därigenom öka individens sociala kapital (se Farrall 2004). Just fritidsaktiviteter är något som lyfts i Brås nationella vägledning (2022a, s. 30) och där omnämns specifikt möjligheterna att binda individen till prosociala aktörer, till exempel en fritidsledare eller jämnåriga, prosociala vänner. Fritidsaktiviteter kan också ses som en källa till informell social kontroll, alltså den ”mjukare” kontroll som utövas av aktörer i individens närhet (såsom fritidsledare, tränare, kurskamrater, etcetera) och som styr individens beteende i en prosocial riktning.

Eftersom SIG-deltagare, i synnerhet de vuxna, inte sällan har levt liv utanför de konventionella ramarna är de sällan delaktiga i de sammanhang som de flesta tar för givet – skola, högre utbildning, arbete, familj, fritid, etcetera. För deltagarna kan det dock dröja innan de kan träda in i dessa sammanhang. Samtidigt erbjuds inte så mycket annat för SIG-deltagarna att fylla sina dagar, kvällar och helger med under denna period.

Bristande samverkan med den ideella sektorn

I intervjuerna med praktikerna lyfts sällan den ideella sektorn fram som en samverkanspartner och när den ideella sektorn väl omnämns framstår det som att samverkan med denna aktör haltar:

Vi jobbar mycket med att knyta samarbete med olika idrottsföreningar exempelvis. [...] Nu är det ju att det blir väldigt ”case by case”, om nån säger: ”Jag har inget att göra på eftermiddagarna. Det är svårt för mig att stå emot när grabbarna hör av sig.” Eller: ”Jag behöver något att göra på kvällarna för att jag inte ska ta ett återfall i missbruk.” Så vi jobbar mycket på att hitta några stående sådana kontakter. Sen är det svårt. Alltså det säger sig självt det är inte alla som räcker upp handen och: ”Ja, men vi tar gärna emot före detta gängkriminella.” (P19, Vuxna)

Flera praktiker önskar en tätare samverkan med den ideella sektorn men menar att det i praktiken sällan finns tid för ett sådant uppsökande arbete. Som ovan citat också antyder kan det finnas en del stigma knuten till målgruppen som ytterligare försvårar dialogen. I de områdena där SIG bedrivs är inte heller alltid den ideella sektorn så väl uppbyggd, menar vissa praktiker på. Den bristande samverkan med fritidslivet är också delvis en resursfråga, något som också lyftes i tidigare avsnittet om bristande resurser:

Men i vår stadsdel finns det inte alls så mycket, om det inte kostar jättemycket summor, om det inte är fotboll, om det inte är liksom. Så det finns ju inte så mycket alternativ som man skulle kunna hänvisa till. Vi har ju försökt att kanske etablera en kontakt med Stockholms stads simhallar till exempel. Kan vi få någon typ av kuponger så att vi skulle kunna ta med vår klient och bara introducera till någonting nytt? Men det har vi inte heller fått, så. (P18, Vuxna)

Vidare kan det, med hänsyn till exempelvis hotbild, vara problematiskt för klienterna att vistas i dessa områden. Det räcker därför kanske inte alltid att samverka med enbart de lokala fritids- och idrottsföreningarna utan praktikerna skulle ibland behöva vända sig till föreningar utanför lokalområdet:

Och olika ideella föreningar vill också jobba med sådana målgrupper, men sedan har vi ibland målgrupper där det är verkligen att ”den här inte ska röra sig i si” och ”den ska inte röra sig där”. (P22, Vuxna)

Samordnaren P7 efterfrågar en ökad samverkan med den ideella sektorn men utifrån resonemanget att nå föräldrar som är aktiva inom föreningslivet och sprida information om SIG:

Ja, men jag tror det skulle vara ett bra sätt att bygga broar där vi faktiskt informerar, dels om socialtjänsten i stort, dels kring insatsen. [...] Många gånger handlar det ju om okunskap kring vad vi faktiskt gör så jag tror att man behöver bygga broar mellan socialtjänsten och föräldrar så att de också känner tillit till oss. För det är ändå föräldrarna som ska finnas där för barnen i det långa loppet. (P7, Vuxna)

I den ideella sektorn återfinns också flera frivilligorganisationer. Att engagera sig i volontärarbete skulle därför kunna bidra med en meningsfull fritid men även möjligheten att ingå i ett nytt sammanhang (se Ward 2002). Detta ingår också i det generativa arbete som McNeill och Maruna (2007) pekar på som betydelsefullt i upphörandeprocessen där just volontärarbete framlyfts som en möjligheter för individen att ”ge tillbaka” till samhället.

Till skillnad från fritidsaktiviteter är sådana engagemang också helt gratis. Trots detta kunde inte någon av de intervjuade praktiker säga sig samverka med någon volontärorganisation. Även här kan man ana att det saknas tid för praktikerna på SIG Vuxna att etablera kontakter.

Att bli eller att inte bli beviljad ekonomiskt bistånd

I intervjuerna med såväl lotsarna som klienter framkommer en del kritik mot socialtjänstens rutiner vid försörjningsstödsansökningar. Stadsdelarna har olika enheter som utreder och beslutar om ekonomiskt bistånd, men lotsarna benämner ofta detta enbart som ”ekonomiskt bistånd” när de hänvisar till den specifika enheten som verkar i just deras stadsdelsförvaltning och som arbetar med SIG:s målgrupp. Det är därför viktigt att betänka att det inte rör sig om en och samma enhet utan olika enheter i olika stadsdelsförvaltningar. Det ska också nämnas att en och samma stadsdelsförvaltning kan ha flera olika enheter som bedömer rätten till ekonomiskt bistånd.

Avsnittet behandlar vad den huvudsakliga kritiken består i liksom vilka konsekvenser dagens situation får för SIG-klienternas faktiska möjligheter att framgångsrikt upphöra liksom för deras motivation.

”Damned if you do, damned if you don’t” – motsägelsefulla praktiker

Ett problem som flera praktiker lyfter är den motsägelsefullhet som präglar de institutionella praktiker som tycks råda hos enheterna som beslutar om ekonomiskt bistånd. Resultatet blir att SIG-deltagaren möts av krav som svårigen kan uppnås för att beviljas försörjningsstöd. Den sökande måste nämligen uppvisa att ett behov av sådant stöd föreligger och att detta behov går tre månader tillbaka i tiden. Samtidigt som klienten ska sluta med den brottsliga aktivitet som i regel har varit en inkomstkälla kan klienten behöva överleva i uppemot tre månader utan någon inkomst. Även om de flesta klienter saknar ”vita” inkomster är det inte ovanligt att klienten har haft stora summor pengar på sitt bankkonto eller mottagit swish-betalningar tiden innan SIG. Dessa omständigheter kan dock vara diskvalificerande för att bli beviljad försörjningsstöd.²⁴ Detta fyrkantiga förhållningssätt är problematiskt, menar flera praktiker, eftersom det inte sällan är så att klienterna kan ha hanterat stora summor pengar men utan att själva ha fått behålla dessa pengar. Detta, som Halsey,

²⁴ Det ska tilläggas att det finns möjligheter för deltagarna att ansöka om nöd för att täcka de mest akuta utgifterna kopplat till exempelvis mat och boende.

Armstrong och Wright (2017, s. 1048) hänvisar till som en ”bristande institutionell lyhördhet”, kan dock frustrera upphörandeprocessen:

Lots: När det kommer en ny klient så tittar de [enheten för ekonomiskt bistånd] på hur man har försörjt sig tre månader tillbaka i tiden. Om man har begått brott tre månader, två månader, en månad sedan, så måste man fortfarande sona för det med sitt bistånd... idag eller två månader, tre månader framåt.

Lily: Så att man inte får pengar då?

Lots: Nej. För att: ”Han hade ju 60 tusen på kontot för två månader sedan.” Ja, men han har ju inget idag! De är ju borta. Det spelar ingen roll vad, han kan ju inte äta idag bara för att han hade 60 tusen [tidigare]. Men det tar man ingen hänsyn till. (P17, Vuxna [Uppföljningsintervju])

Det som följer blir en märklig situation för deltagaren som, å ena sidan, ska överleva i avvaktan på försörjningsstöd men, å andra sidan, inte får motta pengar från andra håll. Sherrods fall är ett talande exempel på bristande institutionell lyhördhet. Enligt Sherrod nekades han försörjningsstöd eftersom han mottagit pengar från sin familj för att överleva under den tiden hans ansökan behandlades:

Jag hade väntat typ två till tre månader innan de [enheten för ekonomiskt bistånd] ens gav mig någonting. De började ge mig första gången för september månad. Första gången. Jag hade redan sökt i juni någon gång. Så de sa till mig: ”Lämna in sådant här bankutdrag.” På grund av att de inte hade gett mer pengar under tiden. Jag hade bett mina bröder, min familj, att skicka pengar till mig, swish. Så jag har tagit emot massa swish, jag tog emot det, på en månad, jag kanske tog emot 8000. Så helt plötsligt, de [enheten för ekonomiskt bistånd] sa till mig att jag blivit nekad en månad [försörjningsstöd]. Jag bara: ”Varför?” ”På grund av att du har tagit emot för mycket swish. Mer än vad vi ger dig ens har du tagit emot.” Så jag bara: ”Hah, okej! Jag visste inte det. Varför sa ni inte det till mig från början? Jag har ansökt om det här för längesen? Jag visste inte det här!” Så där, den månaden fick jag inte de där pengarna och då, jag var väldigt nära att: ”Fuck off, man.’ Ni är inte till nån hjälp alls.” (Sherrod)

Även om SIG-deltagarnas förefaller ha många hinder på sin väg framträdde ekonomiska bekymmer och oro kring ekonomi som ett synnerligen stort orosmoln, något som går igen i tidigare forskning (se Gålnander 2023; Todd-Kvam 2019). Biståndsenheterna framstår i sammanhanget emellertid som en institution som bara sätter upp fler hinder på den hinderbana som deltagaren förväntas ta sig igenom. Ovan utdrag med Sherrod blir därför illustrativt för den frustration som följer av att söka hjälp i ett system som upplevs arbeta mot, snarare än för, deltagarens intresse. I intervjun med Sherrod återfinner vi även

den fatalism som individen kan uppleva i stångandet med institutionella praktiker och ett oförsonligt byråkratiskt regelverk, med följden att Sherrod överväger att ge upp hela processen. Denna upplevelse tangerar väl vid det som Halsey, Armstrong och Wright benämner ”fuck it moment”...

... where obstacles began mounting, and where having a worked up the courage to confide in an individual or organization, a distinct lack of responsiveness ensured – that fatalistic and self-sabotaging reactions were most likely to occur.”
(Halsey, Armstrong & Wright 2017, s. 1049)

Sherrod hamnar här i ett märkligt Moment 22-ögonblick – ett ”damned if you do, damned if you don’t”. Sherrod har upphört med att försörja sig med kriminalitet, i enlighet med SIG-programmets direkt, och behöver därför motta ekonomiskt stöd från sina släktingar i avvaktan på försörjningsstöd samtidigt som denna överlevnadsstrategi gör att han inte bedöms ha rätt till ekonomiskt bistånd. Givet Sherrods svaga arbetsmarknadsanknytning, psykiska ohälsa och brottsregister fanns det få alternativ för Sherrod att försörja sig på legalt sätt. Som konstaterades i Wahlman (2023, s. 56) har denna målgrupp ofta begränsade kunskaper om samhället. Denna situation påverkar sannolikt deltagarnas kännedom om andra, legala alternativ att försörja sig på, särskilt i en nödsituation där individen står utan någon inkomst.

För en deltagare i Sherrods position kan det enda alternativet till försörjning i praktiken bli att fortsätta begå brott under perioden som ansökan behandlas för att inte behöva bryta mot regelverket för att beviljas försörjningsstöd, men då bryter deltagaren samtidigt med SIG-programmets direktiv! I Sherrods fall föreföll den aktuella biståndsenheten missa själva grundorsaken till att Sherrod sökte stöd till att börja med – han hade slutat försörja sig på kriminalitet men behövde ändå försörja sig under tiden som hans ansökan behandlades. Den fatalism som Sherrod upplever återspeglas väl i: ”’Fuck off, man.’ Ni är inte till nån hjälp alls.”

Ovan utdrag visar även på hur skör upphörandeprocessen är, särskilt i detta tidiga skede av upphörande där SIG-deltagaren gränslar mellan två liv. Sherrod har övergett kriminalitet som huvudsaklig källa till försörjning utan att något egentligt alternativ finns på plats. I detta ingenmansland av tidigt upphörande befinner sig individen i en limbo av att varken vara ”konform” eller ”kriminell” (se Nugent & Schinkel 2016). Denna tidiga, sköra fas i upphörandeprocessen präglas av bakslag och hinder som kan sänka individens motivation och ork att hårda ut (se även Gålnander 2024; Halsey, Armstrong & Wright 2017).

Sherrods erfarenheter är emellertid ingen "outlier" utan ska tvärtom ses som rätt typiska för SIG-deltagarna, av klient- och praktikerintervjuerna att döma. Som P15 gör gällande uppstår en motsägelsefull situation där klienten måste uppvisa ett "rent" kontoutdrag samtidigt som klienten, på okänt sätt (underförstått: genom kriminalitet), förväntas försörja sig under tiden ansökan behandlas. På fråga om hur deltagaren förväntas försörja sig under tiden som denne väntar på att ansökan om försörjningsstöd ska beviljas svarar P15 att "jag vill ändå påstå att det inte går då utan de fortsätter sälja narkotika för att få in pengar..."

Som tidigare konstaterat är målgruppen för SIG en synnerligen resurssvag grupp, däribland i ekonomiskt avseende. Förutom att gruppen bedömdes stå mycket långt bort från arbetsmarknaden är skuldsättning vanligt i gruppen (Wahlman 2023, s. 48). För unga marginaliserade kan kriminalitet vara en, och ibland den enda, överlevnadsstrategin (Barry (007, 2010; Haigh 2009). Det bör därför inte förvåna att SIG-deltagarna vänder sig till kriminalitet för att överleva *i avvaktan på* att ansökan om försörjningsstöd ska beviljas. Det motstånd från biståndsenheterna som deltagarna stöter på är ett återkommande problem som försvårar upphörandet:

Ja, hela tiden [var detta ett problem] eller under den tiden jag jobbade [där, i SIG]. Ja, verkligen. Men så var det också så här: "Vi behöver se tre månader tillbaka." "Ja, men då levde han ett sådant liv och då fick han ju swish-betalningar och nu har han ju valt att lägga av. Så för att han inte ska fortsätta få swish-betalningar så skulle han behöva ett annat alternativ som ekonomiskt bistånd." (P18, Vuxna)

För att klienten ens ska kunna påbörja sin upphörandeprocess krävs således att klienten har ett alternativ till den kriminella livsstilen för sin försörjning (Järveläinen, Rantanen & Toikko 2023). Biståndsenheternas konträra institutionella praktik ökar således risken för såväl avbrott i insatsen som återfall i brottslighet och drogbruk. Situationen skapar även tveksamma incitament hos deltagaren, vilket...

... blir väldigt etiskt konstigt att man då ska tillgodogöra sig kriminella pengar. Att vi som socialtjänst och myndighet ska säga att: "Då skulle du ha sparat dina kriminella pengar och levtt för dem." Det blir väldigt konstigt för mig. (P15, Vuxna [Uppföljningsintervju])

Som P15 resonerar förväntas deltagaren i praktiken använda sig de pengar som hen tillskansat sig illegalt för sitt uppehålle under tiden som ansökan om

ekonomiskt bistånd beviljas, vilket sänder ut signalen att det är acceptabelt att använda kriminellt intjänade medel.

Orealistiska krav... eller precis lagom?

Alltså särskilt om det är så att de inte haft ekonomiskt bistånd tidigare eller om det var länges-, eller ja, det är mycket mer papper som måste in och de måste kanske bevisa att de inte har ett bankkonto på alla de stora bankerna. Kanske måste klienten måste gå till Swedbank, Skandiabanken, SEB, Nordea och besöka alla kontor för att få det här intyget då, att man inte tillhör dem, och det kan ju man bli lite uppgiven. Då kan ju motivationen vackla, verkligen. Så då är det viktigt att finnas där och visa liksom att, ja bara, att lugna klienten så att man inte stressar upp sig, för det är lätt att stressa upp sig när man känner att allting går emot en och man kan tappa hoppet att känna: "Nej, det är inte lönt." Och: "Kommer nog inte få det bara." (P3, Vuxna)

Som kan ses av utdraget med P3 ovan är det en inte helt okomplicerad sak att bli beviljad försörjningsstöd, där klienten förväntas presentera omfattande dokumentation, särskilt om klienten saknar bankkonto – något som ju inte är helt ovanligt (se Wahlman 2023, s. 56). De många stegen som klienten måste ta kan samtidigt sänka klientens motivation, vilket i sig medför extra arbete för lotsen som kan behöva lägga mer tid på motivationshöjande arbete.

Som P3 noterar kan de krav som ställs för att beviljas ekonomiskt bistånd lätt upplevas som för höga för SIG-deltagarna givet deras utsatta position, något som vissa intervjuade deltagare som varit i kontakt med biståndsenheterna också anmärker på. När Amina började i SIG saknade hon bankkonto, bank-ID, pengar, pass och riskerade att bli vräkt från sin lägenhet. Dessa olika hinder försvårade även för Amina i andra avseenden. Att till exempel sakna bankkonto gjorde det svårt för Amina att få försörjningsstöd. Amina försökte söka försörjningsstöd på egen hand men kände sig överväldigad av alla krav som ställdes på henne:

Jag går till [enheten för] ekonomiskt bistånd. De gav mig, alltså så här många papper på vad jag skulle lämna in. Jag behövde lämna in papper från Migrationsverket, att jag hade permanent uppehållstillstånd. Det hade jag inte. Det hade gått ut. [...] Jag behövde lämna in en kopia på min legitimation. Jag behövde lämna in avtal för lägenheten. Alltså jag behövde lämna in så här många pappersblad. Bara att titta på dem i det tillståndet jag var i, det gick inte. Alltså det gick inte. Jag bara: "Jag kan inte få fram de här sakerna." (Amina)

Amina har länge färdats längs med en kriminell livsbana men vill, efter ett avtjänat fängelsestraff, leda om sin livsbana mot ett brottsfritt liv. Som Amina

beskriver det var hennes liv kaosartat och hennes psykiska mående låg i botten. I detta tumult kommer socialtjänsten med en rad krav på Amina som hon ska uppfylla – krav Amina inte mår med. I denna situation där Amina stängs mot det byråkratiska maskineri som handlägger försörjningsstödsansökningar upplevde Amina en enorm hopplöshet och frustration där hon var nära att ge upp – ett så kallat ”fuck it moment” (se Halsey, Armstrong & Wright 2017). Att Aminas nya, brottsfria livsbana inte ”spårar ur” beror på att SIG kommer in i hennes liv och tar striden med enheten för ekonomiskt bistånd:

Samma vecka fixade de [SIG] ekonomiskt bistånd. Samma vecka. [...] ... chefen på SIG, bråkade, alltså skrek på chefen på [enheten för] ekonomiskt bistånd. De bara: ”Tjejen har inte papper, underlag. Hon har inte det här, hon kan inte skaffa dem. Hon har inga pengar. Hon har ingenting.” (Amina)

Amina är inte ensam om att inte kunna ”leverera” på de krav som ställs i kontakten med biståndsenheten med följden att SIG får gripa in. Förutom psykisk ohälsa kan även bristande kunskaper göra det svårt för deltagaren att förstå reglerna för försörjningsstöd. Detta var exempelvis fallet för Sherrod:

När jag träffade [lots], det är första gången i mitt liv jag har sökt ekonomiskt bistånd. Så jag visste inte hur man skulle skriva det. Så hon [lots] hjälpte mig med det, för jag kunde inte. Nu kan jag göra det utan henne men i början jag kunde inte göra det utan henne, någonting, så. Om någon sa till mig, gav mig det här: ”Skriv det. Ansök om det.” Så då skulle inte jag kunna göra det. (Sherrod)

Att Sherrod hade svårt att inkomma med alla handlingar till enheten för ekonomiskt bistånd kanske inte förvånar. Som så många andra deltagare har Sherrod levt utanför samhället under större delen av sitt liv. Som framkom i personalrapporten ansågs bristande kunskaper om samhället vara utbredd i gruppen (Wahlman 2023, s. 56). Detta kan anses vara en följd av att ha levt ett liv ”på marginalen” under så lång tid men kan likaså ses som en effekt av en bristande vuxenlivsintegration.

Både Aminas och Sherrods berättelser är illustrativa för vad SIG faktiskt kan göra för att avhjälpa en ”urspårning” så att deltagaren kan fortsätta köra på sin nya utstakade livsbana trots de många hinder och fallgropar som ligger på vägen. Utsagor som dessa belyser SIG:s funktion som *assisterat* upphörande genom att ge konkret praktiskt stöd och hjälpa till att medla i kontakten med andra aktörer (se King 2013; Shapland et al. 2012). Samtidigt synliggörs de svårigheter som deltagarna stöter på i myndighetskontakterna, vilka här blir som bromsklossar på den nya livsbanan med risk för urspårning.

Samtidigt påtalar vissa lotsar att lösningen inte är att skala bort alla krav. P1 hävdar att det finns en poäng i att SIG-deltagarna ska gå igenom processen att söka bistånd utifrån resonemanget om att dessa erfarenheter utgör en del av den vuxensocialisering som SIG ska verka för. Att vara en samhällsmedborgare innebär trots allt att gå igenom systemet, spela enligt reglerna och vänta på sin tur. P22 delar denna uppfattning när hen konstaterar:

Men samtidigt känner jag också att om vi bara ger, alltså om det inte finns några krav, hur hjälper vi dem då? Det ska inte vara för svårt men det ska finnas krav så att de [deltagarna] också vet att så här: ”Okej, jag ska inte göra det här och det här för då kommer jag inte få ekonomiskt bistånd. Jag måste lämna in det här datumet.” (P22, Vuxna)

Hjälp och stöd måste balanseras med krav, menar P22. Det är SIG-lotsen arbete att vägleda klienten genom dessa. Försörjningsstödet blir här ett slags formell social kontroll som håller deltagaren i schack och skapar incitament för regelefterlevnad. Detta pekar på frågans komplexitet eftersom både SIG-lotsen och handläggare på dessa biståndsenheter måste balansera mellan risken att inte ge tillräcklig hjälp, tillräckligt fort, och risken att hjälpa till för mycket. Samtidigt visar analysen på flera sätt hur motivationen lätt kan grusas när deltagaren ständigt är på fallrepet – något som följande avsnitt belyser ytterligare.

I avvaktan på ekonomisk stabilitet – svajande motivation och avbrott

Så det har varit utmanande med [enheten för] ekonomiskt bistånd, jag ska inte ljuga. Och det har varit jätteutmanande att försöka hålla kvar motivationen fast du står där utan någonting och du kanske blir nekad ekonomiskt bistånd. (P18, Vuxna)

Som tidigare konstaterat är det förhållandevis många krav som åläggs den som söker försörjningsstöd för första gången. Denna process kan ta tämligen lång tid – som minst tre veckor, och längre om den sökande måste inkomma med kompletterande handlingar. Under denna tid står SIG-deltagaren mer eller mindre utan någon inkomst och är utlämnad till att ansöka om nödbistånd för överlevnad. Denna situation kan undergräva klientens motivation, vilket i värsta fall kan leda till att klienten hoppar av SIG och återgår till den kriminella livsstilen:

Så när jag till exempel kommer ner till, jobbar med försörjningsstöd så är det, lite slarvigt uttryckt, så där: ”Ställ dig sist i kön. Som alla andra.” Och det är ju jätteolyckligt med den här målgruppen eftersom det kan få jättestora konsekvenser. Och man har ofta väldigt lite tid på sig att få upp någon, att de ser att någonting händer, att någonting kommer igång. Som med boende och ekonomi. (P17, Vuxna [Uppföljningsintervju])

... jag tror inte riktigt de [SIG-klienterna] förstår vad syftet är. Att de ska få en snabb kontakt eller att man ska bevilja på en gång utan jag tror att man tänker att så här: ”Men du är precis som alla andra. Så att det får ta den tid det tar som precis som för alla andra.” Men det vi ändå försöker lyfta [fram] är att motivationsfönstret är väldigt litet. Alltså det kan gå så snabbt [utför]... (P18, Vuxna)

Som både P17 och P18 påtalar är ”motivationsfönstret” – den tidsram som SIG-deltagaren är öppen för att förändras – tämligen smalt. Där och då är klienten ”redo” att förändras – en bild som går i linje med gängse teoribildning om motivationen som ”ebbar” och ”flödar” (se e.g., López-Viets, Walker & Miller 2002; Porporino & Fabiano 2007). Som ovanstående citat också visar är deltagarnas motivation även kontextuell och kan påverkas negativt av bakslag. Det blir, som P18 konstaterar, ”jätteutmanande att försöka hålla kvar motivationen fast du står där utan någonting och kanske blir nekad ekonomiskt bistånd”.

I detta tidiga skede i upphörandeprocessen har klienten förkastat det kriminella livets snabba pengar men står samtidigt utan legal försörjning. Snarare än att vara en sömlös process där klienten glider från det ena till det andra uppstår ett glapp mellan det gamla och det nya livet. De byråkratiska hinder som utmålas vid ansökan om försörjningsstöd – långa väntetider, tuffa regler och avslag – riskerar att leda till fatalism, hopplöshet, frustration och, i värsta fall, en urspårning där deltagaren ger upp (se Halsey, Armstrong & Wright 2017). Som Gålnander (2024) resonerar riskerar bakslag att leda till ett cykliskt beteende av återfall i kriminalitet och missbruk som en slags coping för att härda ut (se även Coghlan 2024; Frisher & Beckett 2006). Handläggarna *måste* därför förhålla sig annorlunda till SIG-klienterna än till andra klienter, enligt de intervjuade praktikerna.

Klienterna upplevde att handläggningstiderna kunde vara rätt långa, en omständighet som förvärrades av bristande kännedom om vilka handlingar som skulle lämnas in, med kompletteringar och fördröjningar i processen. Försörjningsstödet fungerar också som en stabiliserande faktor som skapar en trygghet i upphörandeprocessen. Denna grundtrygghet möjliggör i sin tur för klienten att helt klippa banden med kriminaliteten:

Amina: Och det här är första delen, ekonomin. För jag hade inte ekonomin. Och ekonomi är den första som tar mig till någonting annat och... även om jag väljer så här, även om SIG kanske vet att: "Vet du vad? Jag tror att hon becknar. Hon har pengar. Ska vi kapa av ekonomiskt bistånd?" Fast nej, för då har du det, det som är stabilitet. Och det kan i alla fall gro till någonting i dig där du kan sakta men säkert övergå till den andra vägen [ett konventionellt liv]. För att om du märker att det funkar och det rullar på, på ett bra sätt. [...] Så fortfarande, att skapa den här tryggheten, skapa det hållbara livet även fast man vet att: "Vet du vad? Han kanske gör någonting, kanske inte är redo." Det här trygga, stabila, hållbara livet. Ju längre det pågår, desto mer kan du börja luta dig mot det andra [brottsfria] livet. Och det var så det var för mig. Även fast jag kanske fick in någonting här och där så var det här ändå stabilt och jag började sakta men säkert vända mig mot det mer stabila. För att det fanns ju mycket stress och skit i det andra. Men nu kunde jag bara få vara och ändå få saker att funka.

Stina: Men alltså det här är stabila, har det funnits i ditt-?

Amina: Aldrig. Aldrig. Aldrig haft det stabilt.

Stina: Och då tänker jag också så här att, för att frågar man en sån här person som inte, aldrig någonsin har varit i det kriminella så att då är det stabilare, det enda trygga och det är det man som lutar sig emot. Men jag tänker om man aldrig upplevt det heller, då måste man kanske testa luta sig för att se att man inte faller... (Amina [Uppföljningsintervju])

Utdragen ovan från intervjun med Amina illustrerar väl upphörandet som en process där deltagaren *gradvis* kliver ur den trygghetszon som är förknippad med kriminalitet (se Bolden 2013; Wahlman 2025). Att ha en fungerande ekonomi är således, som Amina argumenterar, grundbulten i detta nya liv lika mycket som det är en förutsättning för att kunna lämna den kriminella livsstilen. För Amina var det därför knappast oproblematiskt att på en gång kapa helt med hennes enda källa till inkomst och trygghet innan grunderna för det konventionella livet var på plats. Det är också den tolkning som medintervjuaren Stina gör – nämligen att Amina saknar referensramar för att veta hur ett "normalt" liv skulle te sig och om det ens är möjligt. Ett liknande resonemang förs av P3:

... ofta kan det ju vara så att: "Okej, nu är det ju den här onda cirkeln, för att bryta den, vad är det som krävs?" Jo, det kanske är just det att du får ekonomiskt bistånd fast att du inte är fullt ut lämplig, vanligtvis alltså. Det kanske är något, det kanske finns någon swish-betalning, säger vi, eller så där. (P3, Vuxna)

SIG-deltagarna är kanske inte alltid "optimala" sökanden av försörjningsstöd. Att bevilja försörjningsstöd fastän alla krav formellt sett inte är helt uppnådda kan dock vara att föredra framför en till urspårning.

Handlingsutrymme och samsyn – en samverkansfråga?

Samtidigt som de flesta lotsar beskriver relationen med den aktuella stadsdelens enhet för ekonomiskt bistånd som tämligen problematisk, hade några lotsar positiva erfarenheter av samverkan med denna aktör. På motsvarande vis berättar vissa klienter hur de fick stängas med enheten medan andra klienter rapporterar en friktionsfri process. Det saknas knappast utsagor om hur en ansökan om försörjningsstöd har beviljats först efter att lotsen har pratat med handläggaren för ekonomiskt bistånd. Det tycks således i praktiken finnas ett visst diskretionsutrymme för ”andra bedömningar”.

Philip berättar hur han, i egenskap av att inneha en central roll i ett kriminellt nätverk, hade hanterat rätt stora summor pengar. Som en följd av att ha stulit droger blev Philip ålagd en ”straffavgift” från gängledaren. Detta, som ibland kallas för att ”bli bötfälld”, är en konsekvens av, som Philip beskriver det, när ”du gör någonting som du inte ska göra”. Den som blir bötfälld pressas till att betala en större summa pengar under hot om våld och ibland med knappa tidsmarginaler: ”du har några dagar på dig att betala, annars kommer de klippa dig liksom.”

”Straffavgifter” kan alltså ses som en annan slags ”gatuskuld” på så vis att den endast finns i den svarta, illegala ekonomin. Philip lyckades förvisso betala av sina ”böter” innan han började i SIG men hamnade då på noll:

Philip: Ja, alltså jag lyckades ju betala av alla mina skulder precis innan. Alltså grejen är så här jag tror han [gängledare] visste nog exakt hur mycket pengar jag hade hemma. Det var alltså runt en kvarts miljon. Som han bötfällde mig på det sista han gjorde. Så jag skickades, jag hamnade ju på noll, liksom i slutändan.

Lily: Ja, men du är i alla fall fri från det där.

Philip: Ja, som tur var.

Stina: Jag tänkte den sista veckan. Du hade baxat [stulit] en hel del ladd [kokain]. Ganska mycket pengar tänker jag.

Philip: Ja, alltså. Jag hade väl tagit ett hegge [hekto] ladd i alla fall. Det är ganska mycket alltså men det var ju inte 250 tusen i inköpsvärde så där men.

Stina: Du nollades i alla fall?

Philip: Ja, jag vart ju tvärnollad. (Philip)

Eftersom Philip hade stulit stora mängder droger blev han bötfälld till så grad att han "nollades", vilket betyder att Philip stod helt utan pengar efter gängavhoppet. Philip hade under en kort tid gått från att ha en kvarts miljon i kontanter (och guldsmycken till okänt värde) till att ha ingenting. Ljusglimten var att Philip åtminstone kunde inleda sin upphörandeprocess skuldfri men detta innebar också att han under en tid varit i behov av försörjningsstöd samtidigt som han hade haft mycket aktivitet på sitt konto:

... jag hade ju haft jättemycket transaktioner på mitt konto med swish in ut så här [...] Med tanke på det så hjälpte ju hon [lots] mig liksom att få [handläggaren på enheten för ekonomiskt bistånd] att bortse från det när jag behövde ekonomiskt bistånd för egentligen ska man ju ha inga aktiviteter i tre månader och jag hade haft alltså 50, 60 tusen som bara in och ut varje månad liksom. Då kunde de bortse från det i alla fall. Med [lotsens] hjälp. (Philip)

I Philips fall gick situationen att lösa tack vare SIG-lotsens inblandning i ärendet. Även i fallet med Eliah är det tydligt att lotsen kan spela en avgörande roll i bedömningen av försörjningsstöd. Även Eliah hade flera swish-inbetalningar från en anhörig för att bland annat kunna köpa mediciner. Eliahs lots lyckades emellertid få handläggaren att bortse ifrån detta. I detta fall förefall det finnas en nära kontakt mellan lotsen och handläggaren. Aleksander har en liknande historia:

Jag fick en jättebra kille [handläggare på enheten för ekonomiskt bistånd], topp! Full förståelse över mitt liv. Jag visade honom mitt konto, inga problem: "Aleksander, har du pengar, ärligt?" "Nej." "Okej." För han förstod verkligen hur mitt liv ser ut. Att jag kan ha 50 tusen och imorgon har jag inte dem. Och att jag hade pengar i kontot som, det fanns inte mer, förstår du? Han vet ju. Jag har köpt upp, jag har spenderat. Så från att jag hade en bra soc också med [lots], det blev en bra kombo för de [lots och handläggare] förstod varandra, de förstod mig. Så det var inga diskussioner, för jag var: "Shit, pengar!" Du får inte pengar, du får inte hjälp om du har pengar på kontot, eller förstår du, haft inom viss tid, du får inte hjälp. Så... jag tror det gjorde mycket att [handläggare] hade bra förståelse och [lots] också. (Aleksander [Uppföljningsintervju])

De tre ovan nämnda fallen visar att det finns ett visst handlingsutrymme hos handläggaren på de aktuella biståndsenheterna att göra en individuell bedömning utifrån den sökandes situation. Vad för bedömning handläggaren kommer fram till förefaller alltså till viss del vara beroende av hur pass upparbetat samarbetet är mellan SIG och den aktuella biståndsenheten liksom hur relationen mellan SIG-lotsen och den aktuella handläggaren ser ut. P3 exempelvis pekar på vikten av att sitta fysiskt nära handläggarna på dessa enheter för att uppnå en ökad samsyn:

Det finns något bevis på att klienten har fått in kanske en liten summa eller vad som helst. Och det kanske är där till exempel jag kan känna att det kan brista att man inte kan förbise det alltid, men då är det viktigt att man sitter under samma tak. Du kan gå och prata med dem direkt och, och så där. Så därför är det viktigt också att vi sitter under samma tak för att det ger ju en ökad förståelse för målgruppen och vad som är viktigt. (P3, Vuxna)

Långt ifrån alla intervjuade lotsar och klienter hade dock denna erfarenhet. P17 är av uppfattningen att regelverket inte är anpassat för målgruppen. Även om det finns möjligheten att göra en individuell bedömning är P17:s erfarenhet att detta sällan görs:

Hela tiden är det ett problem. Och det här menar jag att man har möjlighet på [enheten för ekonomiskt bistånd] att göra det som man kallar för ”individuella bedömningar”. Det vill säga att man ska ta hänsyn till *andra* saker än bara det faktiska som syns på kontoutdraget. Men *i praktiken* så gör man inte det så mycket som man skulle kunna göra. Och särskilt med den här målgruppen, skulle jag säga. (P17, Vuxna [Uppföljningsintervju])

Av de lotsar som är mer kritiska pekar dessa på en bristande kunskap om målgruppens komplexa stödbehov bland handläggarna på dessa biståndsenheter. De saknar likaså en förståelse för de utmaningar som präglar upphörandeprocessen – ett fynd som känns igen från tidigare forskning (se e.g., Järveläinen, Rantanen & Toikko 2023; Zamparutti (2016a, s. 26). Som förslag efterfrågar en lots att de handläggare som ska handlägga SIG-klienternas ansökningar också är specialiserade på målgruppen och har kunskap om upphörandets ekonomiska utmaningar.

Som flera klienter och lotsar exempelvis påtalar innebär det kriminella livet, och särskilt drogförsäljning, att pengar ofta rinner mellan fingrarna. ”Svarta” skulder (ofta kopplade till drogbruk och drogförsäljning) är likaså vanligt förekommande (Zamparutti 2016b, s. 37; Wahlman 2023, s. 48) och måste ibland lösas för att klienten ska kunna lämna den kriminella livsstilen. När dessa skulder drivs in kan det dränera klienten ekonomiskt. Förekomsten av ”svarta skulder” eller ”gatuskulder” förefaller inte ha belysts i upphörandeforskningen i någon större mån (se dock Bowden 2019) utan oftast när skulder kommer på tal rör det sig om skulder i den ”vita” ekonomin, såsom konsumtionsskulder eller skadestånd (så kallade ”punishment debts”) (se Gålnander 2023; Todd-Kvam 2019). De ”svarta” skulderna må inte synas i något register och vara synliga för myndigheterna men påverkar icke desto mindre SIG-klienternas ekonomiska förhållanden.

Polisens roll i SIG

Jämte socialtjänsten är polisen en av SIG:s mest framträdande samverkansaktörer. Trots polisens självklara roll i SIG var inte polisens involvering alltid oproblematisk, något som blir extra tydligt på SIG Vuxna. Här lyfts vanligtvis upp problematiken med att ha med polisen i samtalet med hänvisningen att många i målgruppen har ett antagonistiskt förhållningssätt till polisen:

De flesta, det finns många som inte, som har velat och också sagt ”nej”. Men när de velar fram och tillbaka kan vara till exempel i samband med avhopp, så är det [ohörbart] åt att polisen ska komma eller att de ska ha ett samtal med polis, där kan det vara lite att man velar fram och tillbaka. (P22, Vuxna)

Även samordnarna på SIG Unga angav polisen som ett viktigt skäl till att många ungdomar och vårdnadshavare valde att tacka ”nej” till insatsen. Som P7 exempelvis noterar har polisen inte det bästa ryktet, särskilt inte i utsatta områden. Det finns samtidigt fördelar med att ha med polisen i samtalet eftersom det bidrar till en ökad samsyn:

... det som har varit till en fördel också, det är att ha med polisen i ett anmälningsmöte från en orosanmälan som har kommit från polisen. Där man tillsammans pratar om oron. Då blir det ju tydligare för familjer varför man sitter med den oron. Och hur det kommer sig att polisen har den oron och vad det innebär att man befinner sig i riskmiljö, vad nyrekrytering innebär och vad det kan föranleda till och så vidare. (P21, Unga)

Erfarenheter av samverkan

Ja, men just med polisen har vi ju väldigt tydliga [rutiner], där träffas vi fysiskt men minst en gång i månaden men oftast mer. Och sen så pratar jag ju i telefon i vart fall varje vecka med polisens avhopparsamordnare. (P2, Vuxna)

Till skillnad från många andra aktörer lyfts polisen återkommande fram som en betydligt enklare samverkanspartner, även om det givetvis fanns skilda åsikter bland praktikerna. De något mer positiva tongångarna beror sannolikt på att det hos polisen finns lokala avhopparsamordnare som arbetar direkt med målgruppen, vilket gör att det också finns en djupare förståelse för SIG-klienternas komplexa problematik och stödbehov. Det ska också nämnas att polisen är av SIG:s nyckelpartner – den aktör som alltid ingår i insatsen oavsett vad, varför mer upparbetade rutiner redan finns på plats. Bland de som lyfte fram

samverkansproblem med polisen föreföll dessa problem främst vara kopplade till enskilda aktörer hos polisen:

[Samverkan med polisen] är, den är ju upp och ner. Ja. Och det känns väldigt personbundet. Om jag ska vara konkret så har vi haft poliser där vi har känt att det här... det går jättebra, alltså verkligen. De har lagt manken till och känns väldigt engagerade på jobbet och så känns det, de som har haft det här. De är ju kallar sig för LAS:ar, lokal avhopparsamordnare. Och de samordnarna, känslan är att en del ser det uppdraget som någonting de är inte så intresserade av liksom. De är mer intresserade av repressiva åtgärder och det här med förebyggande känns inte så angeläget för dem och då är samverkan därefter också. (P17, Vuxna [Uppföljningsintervju])

Som vissa praktiker också gör gällande kan socialtjänsten och polisen komma från olika utgångspunkter och sitta med olika kunskaper, vilket kan försvåra samverkan:

Polisen kan ibland ha en mycket högre orosbild än vad vi har och kan vilja att vi kanske placerar ungdomen men vi vet att vi kanske inte kan uppfylla de kriterierna för att kunna ansöka om ett LVU till exempel. För vi måste ju uppfylla rekvisit. Och det kan ju vara så att vi inte har alls samma orosbild eller vi kanske har samma orosbild men vi vet också att vår orosbild tyvärr inte kommer uppfylla rekvisiten ändå. Då vet vi att vi inte kommer kunna ansöka. Vi försöker ju jobba i den mån det går med samtycke och frivilliga insatser men där kan vi ibland tycka olika. Ett annat problem just i samverkan med polisen är att de ibland kan sitta på jättemycket information som de tyvärr inte får lämna ut utifrån så här olika underrättelsetjänster eftersom informationen, om den lämnas ut, också kan påverka deras utredningar med 20 andra personer. (P7, Unga)

En av grundförutsättningarna för SIG är sekretesseftergiften som tillåter myndigheter att utbyta information. Även om SIG och polisen ska dela information uppstår ibland situationen att polisen inte får lämna ut viss information om en deltagares brottsinvolvering med hänsyn till förundersökningssekretess. Som P7 beskriver det kan polisen ibland känna större oro för en ungdom än vad socialtjänsten gör. Polisen kan till exempel ge uttryck för frustration efter att ha "flaggat" en ungdom under en längre tid utan att ungdomen blir föremål för vare sig SIG eller LVU. Som praktikerna emellertid förklarar har inte polisen alltid kunskap om de lagrum som socialtjänsten måste arbeta inom.

Dåligt fungerande psykiatri

Det område där SIG-praktikerna upplevde att det fanns störst problem var psykiatrin och i synnerhet barn- och ungdomspsykiatrin (BUP). Kritiken bottenar främst i samverkansproblem, där praktikerna upplever ett svagt intresse från psykiatrin. Vissa praktiker noterar även att den psykiatriska vården brister i flera avseende, vilket även påverkar SIG-arbetet.

Långa väntetider och bristande stöd

I Socialstyrelsens utvärdering av SIG utpekades BUP i synnerhet som en svår samverkansaktör. Långa väntetider för att komma till BUP medför att barn och ungdomar får vänta lång tid innan de får det stöd de behöver (Socialstyrelsen 2020, s. 38). Denna bild bekräftas av i intervjuerna med samordnarna på SIG Unga.²⁵

I intervjuerna med praktikerna, på såväl SIG Unga som SIG Vuxna, bedömdes den psykiska ohälsan bland deltagarna vara mycket omfattande, där depression, ångest och PTSD i synnerhet lyftes som mycket förekommande. (se även Wahlman 2023, s. 51f). Samtidigt är möjligheterna att komma till en psykolog begränsade:

De har ofta trauman med sig så de skulle behöva snabbt komma till en psykolog, där de skulle behöva ha mycket tätare möten. Idag så kanske det ett års väntetid och sen får man gå på BUP en gång i månaden. Och BUP frågar barnet: "Vill du gå här?" Så säger de "nej" och sen så avslutar man. (P10, Unga)

SIG har emellertid inga egna resurser att tillgå. En lots (P13) efterfrågar därför att SIG-verksamheterna ska ha en specialiserad psykolog knuten till sig, "någon terapeut som jobbar direkt mot våra klienter och som vi kan hänvisa till".

Långa väntetider i vuxenpsykiatrin noterades även av lotsarna.

Förekomsten av neuropsykiatriska funktionsnedsättningar liksom inlärnings-svårigheter bedöms likaså som utbrett i målgruppen. Långt ifrån alla deltagare har emellertid en diagnos på pappret, vilket innebar att de inte får den hjälp och stöd i skolan som de behöver. Även här är de långa väntetiderna ett problem eftersom det extra undervisningsstödet som skolan erbjuder är villkorat och förutsätter en diagnos:

²⁵ Det ska dock tilläggas att sedan en tid tillbaka har BUP börjat samarbeta med Stockholms stads SIG Unga-verksamheter just för att bättre kunna möta behoven hos denna målgrupp.

Visst får dem extra hjälp när de har diagnoser men det är ofta ett glapp från att de får diagnosen tills hjälpen sätts in. (P10, Unga)

En samordnare menar att de långa väntetiderna till psykiatrin också är ett hot mot upphörandeprocessen när deltagaren inte lyckas bibehålla sin motivation. P15 exempelvis berättar om en klient som har diagnosticerad ADHD och som ville påbörja medicinering för sin ADHD. Trots att klienten var drogfri fick han vänta i åtta månader för att få en tid hos psykiatri för att påbörja sin medicinering. P15 ser en omedelbar risk för att klienten inte skulle lyckas hålla sig drogfri under dessa åtta månader:

Vi vet ju att motivationen är en färskvara. Är du till exempel drogfri där och då och vill påbörja medicinering så kommer du under de här åtta månaderna säkert börja självmedicinera. (P15, Vuxna [Uppföljningsintervju])

En samverkan som går i stå

Många praktiker klagar på en psykiatri som är ointresserad av att samverka och att det generellt saknades tydliga riktlinjer och upparbetade rutiner. En bristande samverkan med psykiatri har noterats i tidigare studier om SIG där i synnerhet samverkan med BUP utmålats som problematisk (Hellqvist 2014, s. 25; Socialstyrelsen 2017, s. 33; Socialstyrelsen 2020, s. 38). Troligtvis består denna dissonans i att medan psykiatri bedrivs av regionerna står socialtjänsten under kommuns ansvar. En effektiv samverkan förutsätter således ett samarbete mellan region och kommun. I praktiken leder detta dock lätt till att psykiatri avskriver sig från ansvar (se Socialstyrelsen 2019b, s. 52f):

Men BUP kan vara knepiga att jobba med, så där. Mest, framför allt har det varit tidigare att ifall det finns något missbruk så är det väldigt mycket att de lägger över det på socialtjänsten i stället för att sitta i en gemensam samsyn och tittar på hur vi kan hjälpas åt och jobba, att de kan jobba i sitt område, så. (P16, Unga)

Alltså jag tänker BUP, de ska delta i SIP-möten till exempel. Det är en annan typ [av samverkan] och jag tänker att redan där är ju problem för att det, de kommer inte. Så att jag tänker att vi blir nog prio 14, kan jag tänka, på deras lista egentligen. (P11, Unga)

Som tidigare studier om SIG konstaterat är det inte ovanligt med samsjuklighet i målgruppen. Psykisk ohälsa, neuropsykiatriska funktionsnedsättning och missbruk är således ofta tätt sammanflätade (Wahlman 2023, s. 32; Wollter, Kassman & Oscarsson 2013, s. 42). En sådan problematik förutsätter en samverkan mellan socialtjänsten och vården. Här menar praktikerna emellertid att en samverkan mellan aktörerna brister. Konsekvenserna blir särskilt påtagliga i

de fall där klienten både lider av psykisk ohälsa och missbruk, vilket ju har konstaterats som tämligen förekommande bland de vuxna SIG-deltagarna. Den uppgivenhet som dessa komplexa fall präglas av fångas väl in av P19 när hen konstaterar:

Det är en jättestor del av vår målgrupp som typ faller mellan stolarna om jag bara ska lägga [fram] det väldigt enkelt i och med att de... de behöver hjälp från psykiatrin, kan jag säga [...] Du har självmedicinerat länge för att missbruk är det enda sättet du kan liksom hårbärgera det här måendet. Du kan inte sluta må, du slutar inte med missbruket fast du påkopplad där för att du mår för dåligt. Du behöver en annan hjälp också, inte bara återfallsprevention. Men psykiatrin tar inte emot personen för att de inte jobbar med någon som inte är drogfri. (P19, Vuxna [Uppföljningsintervju])

Denna ”stuprörsmentalitet” gör att klienten inte alltid kan få hjälp av psykiatrin med hänvisning till att ett missbruk föreligger samtidigt som missbruket knappast kommer att avhjälpas om inte den psykiska hälsan förbättras. Liknande situationer där människor faller mellan stolarna har observerats av Gålnander (2020, s. 60). Förekomsten ADHD och PTSD tillsammans med ett drogberoende kan komplicera möjligheterna att få adekvat vård. Dessa individer kan vara för mentalt instabila för att sluta med droger, men samtidigt för drogberoende för att kunna behandlas för mental ohälsa med frustration och hopplöshet som följer, konstaterar Gålnander. Som P19 anför är inte SIG, åtminstone inte i dagens läge, rustad att hantera denna grupp just för att samverkan brister i så hög mån. Dessa individer, som ju också delvis faller inom SIG:s målgrupp, behöver någonting mer än det som i nuläget erbjuds.

SIG:s målgrupp

I praktikerintervjuerna uppkom ofta frågan om SIG:s målgrupp där det rådde något delade meningar om vem som SIG egentligen är till för, sett till både vem som SIG är *tänkt att hjälpa* och vem som har *enklast att tillgodogöra sig* stödet. Dessa resonemang fördes delvis utifrån praktikernas egna arbetserfarenheter, delvis utifrån – och inte sällan i spjärn mot – den beskrivning som anges i den nationella vägledningen för SIG (Brå 2022a). Meningsskiljaktigheterna berör främst om den nedre åldersgräns som är lämplig för SIG Unga – en fråga som knyter an till brottsbelastning och oro. För SIG Vuxna kom frågor kring hotbild, missbruk och samsjuklighet främst att aktualiseras.

Ålder, brottsbelastning & oro

I förebyggande syfte... eller för sent?

Enligt Brå är SIG tänkt att vara en omfattande insats som endast är lämplig i ärenden där ungdomen uppvisar betydande riskfaktorer inom flera livsområden (Brå 2022a, s. 8). Detta ställde sig samordnarna kritiska till (se vidare i Wahlman 2023, s. 66, 97). Det finns också bland samordnarna på SIG Unga en förståelse om att SIG som insats kan användas även i mer förebyggande syfte för barn och unga. Denna förståelse kan också tolkas in av Stockholms stads vägledning där det framkommer att SIG ska vända sig till individer som ”befinner sig i riskzon för att utveckla eller har utvecklat en kriminell livsstil” (Stockholms stad 2021a, s. 8). Att ungdomen endast behöver befinna sig ”i riskzon för” framstår som mindre definitivt och därmed även mindre exkluderande.

Flera samordnare på SIG Unga resonerade att SIG kan beviljas om mindre tydliga tecken på oro föreligger, såsom att ungdomen har setts i ”fel” umgängeskretsar eller att det har inkommit en orosanmälan på ungdomen. Även dessa tecken på ”social problematik” omnämns i Stockholms stads egen vägledning (ibid., s. 9). Som flera samordnare dock konstaterar är detta en bild som inte delas av de socialsekreterarna som utreder och beslutar om SIG:

Samordnare: Jag tror att vi har lite olika bilder. På utredningssidan så ser man SIG som kanske sista utvägen innan en placering. Medan vi ser lite också det här lite förebyggande. Det ska kunna vara tillräckligt för en SIG-insats. Istället för att det ska behöva vara massa oro och sen får vi in dem [ungdomarna].

Lily: När det har gått ett tag då och oron kanske har vuxit?

Samordnare: Precis. (P6, Unga [Uppföljningsintervju])

Detta synsätt, med tonvikten på prevention, och som även kan tolkas in i Stockholms stads vägledning (2021a, s. 8f), skiljer sig från den modell som tagits fram i både Brå (2022a, s. 8) och Socialstyrelsens (2020, 35f) förlagor. Som Brå (2016, s. 5; 2022a, s. 8) anför finns en risk för att rekrytering av ungdomar med mindre brottsbelastning kan ha en stigmatiserande effekt och på så vis förstärka den brottsliga identiteten. Denna rekommendation härrör från riskprincipen i RBM enligt vilken individer med högst risk också ska erbjudas de intensivaste insatserna (Andrews & Bonta 2010). Att erbjuda SIG, som här betraktas som en intensiv insats, till ungdomar med lägre risk anses således ha en kontraproduktiv effekt (Brå 2016, s. 5). I strid med Brå uttryckte flera samordnare en farhåga för att SIG beviljas när den kriminella identiteten redan har konsoliderats. Flera samordnare resonerar att det är mindre sannolikt att insatsen blir lyckad om ungdomen är för involverad i brottslighet (ett område vi kommer att återkomma till senare). Som en intervjuad chef vid SIG Unga resonerar kan just den flexibilitet som SIG-insatsen medger också möjliggöra för samordnaren att anpassa insatsen:

... vi kan ju anpassa [oss] så att det inte handlar om, alltså det kan vara ett stort paket och ett mindre paket. Men jag tror att det är bra att komma in relativt tidigt och störa och ge dem nya perspektiv och andra... innan de fastnar. Det blir lite konstigt att, när vi har konstaterat det finns kriminogena faktorer, att då börja jobba istället för att förstå att vissa beteenden förmodligen kommer leda till det här. Då kan man ju redan då stoppa det, tänker jag. Så nej, jag håller inte med [Brå]. (C1, Unga)

En ungdom som uppvisar en lägre risk kan således erbjudas en mindre omfattande SIG-insats, enligt ovanstående resonemang. Även om det inte i Stockholms stads vägledning (2021a, s. 8f) finns någon skrivning om en ”mindre” insats, framgår att SIG kan bli aktuellt för den ungdom som ”befinner sig i kriminella miljöer” eller ”befinner sig i riskzon för att utveckla” en kriminell livsstil. Denna skrivelse kan i sig tolkas som att Stockholms stad öppnar för att SIG kan vara en mer *förebyggande* insats, även om detta inte skrivs ut explicit av staden. I Brå (2022a) är SIG emellertid alltid att betrakta som en omfattande insats och endast för ungdomar med högre risk.²⁶

Denna uppdelning mellan hög risk och låg risk problematiseras dock av två andra intervjuade chefer, C3 och C4. Som C4 påtalar spelar det i praktiken inte så stor roll om insatsen klassificeras som SIG eller inte:

²⁶ I ärenden där ungdomen uppvisar lägre risk rekommenderar Brå istället SSPF – en samverkansform mellan skola, socialtjänst, polis och fritid.

För oss spelar det ingen roll om det är SIG eller inte. Vi gör ungefär samma sak. Vi är med polisen eller inte. Och det tänker jag är ett framgångskoncept, att man tänker problematik och inte insats. [...] Alltså ska man räkna rena SIG eller ska man räkna dem som ligger där och skvalpar inom SIG-teamet och som på något sätt så här. Nej, men det kommer inte bli någon skillnad, något bättre om det blir en SIG-markering i det här egentligen. Det spelar ingen roll. Det kommer bli samma utfall ändå... (C4, Unga)

Som både C3 och C4 anför kommer ändå dessa ärenden med ungdomar att innefatta en samordning ur behandlingssynpunkt och detta gäller alldeles oavsett om det rör sig om självskada, kriminalitet eller missbruk som ungdomen uppvisar – behandlingen och samordningen kommer ändå te sig densamma. Det är inte etiketten i sig utan samordningen som är viktig. Inte heller dessa chefer ser en risk med att SIG beviljas ”för tidigt”. Till skillnad från Brå fäster de intervjuade praktikerna större vikt vid att inte bevilja SIG ”för sent” när problemen (läs: de kriminogena riskfaktorerna) redan hunnit växa sig för stora:

Det ser vi också en risk i att vi inte kan fånga upp dem [ungdomarna] i ett tidigt skede. Och så tror jag faktiskt att det har blivit så normaliserat med kriminalitet, med orosanmälan gällande var man hänger, vilka man hänger med, vad man gör och vilka brott man är misstänkt för. [...] Den normaliseringen tror jag också har gjort att man inte fångar upp dem i ett tidigt skede. Man jämför vissa ungdomar med andra ungdomar som är mycket mer inblandade i kriminalitet. Och då tänker man: ”Men jag väljer ju hellre den [mer brottsbelastade] ungdomen för en SIG-insats än den här som är 15 och är misstänkt för fyra brott och har setts tio gånger bland nätverkskriminella.” (P6, Unga [Uppföljningsintervju])

Ovanstående kan anses ligga i linje med teorin om kumulativ ofärd, enligt vilken tidiga negativa livsutfall riskerar att ackumulera sig. Brottslighet, skolmisslyckanden, etcetera, i tidig ålder banar således vägen för framtida negativa livsutfall. Som Moffitt (1993) påtalar kan tidiga problem såsom neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, undermåliga hemförhållanden och skolk fånga individen i en ond spiral av kriminalitet och andra negativa livsutfall. Kriminogena faktorer kan därför, enligt detta synsätt, ses som generativa, där en riskfaktor ger upphov till andra riskfaktorer.

Risken för att oron underskattas kopplar flera samordnare till den förskjutning i kriminalitet som har noterats i Sverige – där brottsligheten går ner i åldrarna (se även Wahlman 2023, s. 97ff).²⁷ Detta ansågs av flera samordnare ha lett till en normalisering av kriminaliteten, inte bara bland ungdomarna eller föräldrarna utan även hos socialtjänsten. Som följd riskerar brottsbelastningen att bli

²⁷ Det var ironiskt nog densamma observation som föranledde den SOU-rapport som resulterade i SIG.

mer omfattande innan ungdomen faktiskt får en SIG-insats beviljad, vilket också kan försämra utfallet:

Det är så, ofta. Och det går mindre bra i de ärenden där kriminaliteten har eskalerat väldigt mycket. Som sagt, 15-åringar, begår brott som kanske tidigare 20-åringar begick. Men de är mindre motiverade, skulle jag vilja påstå. (P12, Unga [Uppföljningsintervju])

Liksom flera andra menar P12 att socialtjänsten inte ”hänger med” i den samhällsutveckling av eskalerande våld och kriminalitet bland unga som kan ses idag. Det är även med detta i beaktande som P12 anser att SIG måste komma in tidigare i ungdomens liv.

Vilken ålder är lämplig?

... vi har ju tänkt att det har ju funnits kanske negativa aspekter att koppla in polisen om de är väldigt unga också, att man har velat jobba med ännu yngre målgrupper än det vägledningen säger. Alltså att det kan förstärka ett negativt beteende hos ett barn som kanske är 9 eller 10 år att få en SIG-markering. Att det blir liksom något häftigt att ha så att säga. (C2, Unga)

I Brås (2022a, s. 8) vägledning för SIG fastställs den rekommenderade åldern för SIG i spannet 13 till 20 år. I Stockholms stads (2021a, s. 8) vägledning ligger den rekommenderade nedre åldersgränsen på 12 år, även om det inte explicit står att SIG inte kan användas för unga yngre än så. Som C2 ovan påtalar finns en risk för att arbeta med en för ung målgrupp eftersom det kan leda till att den kriminella identiteten förstärks. Bland de intervjuade tillhör C2 dock en klar minoritet. Flera av de intervjuade samordnarna på SIG Unga håller inte med Brå om att just 13 år är en självklar nedre gräns utan menar att SIG kan tillämpas tidigare. Det påtalas här att barn i mycket tidig ålder (redan från 10 års ålder) kan ha påbörjat sin kriminella karriär (Wahlman 2023, s. 99f). Denna åldersförskjutning användes av flera intervjuade samordnare för att motivera deras tveksamhet inför Brås rekommendationer. Dessa vill hellre se SIG som en förebyggande insats:

Vi ser att det är viktigt att få med dem [de unga] redan vid tidig ålder. Alltså där man ser tendenser på att de kan utveckla något kriminellt beteende eller destruktiv utveckling. Så att fånga upp de redan vid elva-, tolv-, trettonårsåldern tycker vi är högst lämplig för att de inte ska bli för insyltade i kriminaliteten och begå de här brotten. För många av de som är vid den åldern kanske inte har begått brott och då kan man ju förhindra det på något sätt genom att polisen uppmärksammat att de har sett dem i riskmiljöer eller miljöer där de kan rekryteras in i kriminalitet. Så det är just de personerna vi känner att vi behöver

lägga mer tid och energi på för att fånga upp dem så tidigt som möjligt och förebygga så att [kriminaliteten] inte utvecklas. (P20, Unga)

Att den unge inte har börjat begå brott utan endast uppvisar lösare former av antisocialt beteende såsom att spendera tid i vissa riskmiljöer anser alltså P20 vara tillräckligt i vissa fall. Det är just *för att* dessa unga inte har börjat begå brott som intervjupersonen menar att SIG är lämpligt även vid denna lägre ålder. Efter en viss ålder har nämligen ungdomen sannolikt redan hunnit slå in på den kriminella banan.

Ett sådant resonemang finner sitt stöd i livsloppskriminologisk forskning som tydligt visar att brottsaktiviteten kulminerar i mitten av, eller den senare delen av, tonåren (Piquero, Farrington & Blumstein 2007, s. 3; Sampson & Laub 2003, s. 86ff). Denna period markerar en tid där många söker en ny identitet och där umgänget intar en allt centralare roll (Barry 2010). Under denna fas kan de negativa sidorna av brottslighet och involvering i kriminella gäng (där exempelvis polisgripande, skuldsättning och våldsutsatthet ingår) ännu inte hunnit materialisera sig. Det är i denna period som ungdomen är minst motiverad och det är här som en SIG-insats kan bli minst hjälpsam, enligt samordnarna (Wahlman 2023, s. 99). På barn- och ungdomssidan var därför de flesta samordnare överens om att det är att föredra att insatsen beviljas i så tidigt skede (läs: i så ung ålder) som möjligt (ibid., s. 97ff). Dessa ärenden kunde också ibland vara enklare att arbeta med:

Och vi har väldigt goda exempel av det faktiskt där vi har gått in förebyggande och där vi har också kunnat skriva ut ganska [snabbt]. För att vi inte har behövt vara med så länge. Ibland gäller det bara kanske att kliva in rätt tidpunkt och faktiskt fånga upp den här individen och familjen och samverka. Och sen kanske man tar ett steg tillbaka. (P21, Unga)

Det är alltså, menar flera samordnare, inte att föredra att vänta för länge med en SIG-insats. En samordnare vid en annan verksamhet påtalade de ungdomar som beviljas SIG kom in ”för sent” sett till ålder:

Samordnare: Jag tänker att det låter jättebra när målgruppen är 12 till 20.

Lily: Men så är det inte i praktiken?

Samordnare: Vi får knappt in några tolvåringar. De flesta som vi får in är 15, 16. Trots att samma oro kan ha funnits redan när de är 12, 13.

Lily: Okej, så tidigare ingripanden?

Samordnare: Precis. Bara ett år tidigare skulle göra jättestor skillnad. (P6, Unga)

Att SIG kommer in "för sent" betyder alltså inte bara att oron (riskfaktorerna) har ökat, utan att ungdomen har nått en för hög ålder för att SIG ska ha den tilltänkta effekten. Vissa samordnare (bland annat P6) påtalas samtidigt att detta resonemang inte är liktydigt med att SIG bör ge särskild prioritet åt de yngre. Som P10 resonerar har de äldre ungdomarna förvisso "vandrat längre på den här banan och är helt enkelt mer utmanande att hjälpa att helt hoppa av" men lägger då till:

Med det sagt så betyder inte det att de nödvändigtvis är bättre hjälpta för även den äldre målgruppen behöver ju naturligtvis om kanske ännu mer hjälp än vad den yngre gör. (P10, Unga)

Som P10 gör gällande har äldre unga oftast större behov just med hänsyn till att de är äldre och därmed i större utsträckning mer brottsbelastade. Att den yngre målgrupp kanske är lättare att hjälpa betyder inte att denna målgrupp behöver insatsen mest. Tvärtom förefaller den äldre, mer svårarbetade, målgruppen vara i större behov av insatsen. Det kan också vara så att dessa individer faktiskt också är mer motiverade just för att de är äldre:

... ju yngre barn, desto, desto lättare problematik oftast, men desto svårare barn att prata med, tycker jag. Jag tycker att de äldre är lite mer engagerade i sitt eget liv och är mer delaktiga i SIG-mötena. (P21, Unga)

P21 är inte ensam om uppfattningen att de äldre ungdomarna kan vara mer motiverade i egenskap av att vara mognare. Ungdomarna med stigande ålder och ökad brottsbelastning har också börjat känna av de negativa följderna av en kriminell livsstil (Wahlman 2023, s. 100). Den "utbrändhet" som har noterats i tidigare forskning (se Rocque 2015 för en genomgång) har därför också tidigare lagts:

Men jag tänker att nu kan du få träffa en 16-, 17-åring som redan då är trött och slut och orkar inte med det här. [...] Och då är vi ju fortfarande i en ålder som för oss är användbar. Det kan vara 16, 17, 18. Då vill jag lämna, jag orkar inte mer. Så det är ju en tid som är bra. Men sen även de som är lite yngre, för vi vill inte ha dem till att de måste sluta på grund av att de är så himla slut och utbrända. Vi vill inte att de ska komma dit. Så att jag tänker att det kan både vara tidigt men att det, innan de har kommit långt men det kan också vara ett bra läge när de är slut och kanske blir häktade eller sitter i arresten. (P11, Unga)

Hur hög risk/oro?

Som tidigare noterats rekommenderar Brå (2022a, s. 8) att SIG endast ges till de ungdomar som uppvisar *högst* risk. Något så definitivt framkommer inte i

stadens egen vägledning (Stockholms stad 2021a, s. 8f) och det är, föga förvånande, inte heller något som de intervjuade samordnarna ställer sig bakom. Tvärtom menar de att SIG inte alltid kan sättas in för dessa högrisk-ungdomar. I dessa fall kan ungdomen vara för brottsbelastad eller ha en hotbild mot sig för att SIG ska vara en alternativ:

Det är gängrelaterat, grov kriminalitet, då är inte insatsen [rätt]. För det hjälper inte att alla ses i det mötet. Vi kan prova en, två gånger men det är så djupt inrotat att man behöver någonting annat. Man kan inte vara på hemmaplan där man är djupt inne i det. (P8, Unga)

Att ungdomen redan är för indragen, så att alternativet att överhuvudtaget kunna bo kvar i sin stad eller sitt område där man bor i, det finns inte kvar. Man kanske faktiskt behöver placeras. Och det sker i så fall ganska fort och då skulle jag säga att då kan det [insatsen] inte bli lyckat. Om vi redan där känner när vi träffar den personen att det har gått för långt. Det finns ingen skola som man kan jobba emot, det finns ingen familj som orkar längre och personen själv är så pass sliten... (P11, Unga)

Eftersom SIG är tänkt att vara en multisystemisk form måste det finnas ett fungerande nätverk runt ungdomen. För en ungdom som är väldigt brottsbelastad däremot kanske ett sådant nätverk inte längre finns. Man kan exempelvis föreställa sig en ungdom som blivit avstängd från skolan eller där föräldrarna har tappat orken. SIG-nätverket tappar då de viktigaste aktörerna (skola och föräldrar) i insatsen. Det ska samtidigt poängteras att det råder en motsättning mellan intervjupersonerna kring när risken är "för hög". Tvärt emot sin kollega ställer sig P6 tveksam till antagandet att vissa ungdomar skulle vara för brottsinvolverade för att SIG ska vara lämpligt:

Jag tycker att det är svårare om det är en som är mer insyltad i vad den nu håller på med. Men, jag och min kollega har, jag vet inte vad det är vi gör men vi har väldigt enkelt för att få samtycke bland ungdomar, vare sig de är helt okända för oss eller där det finns hög oro från polisen och socialtjänsten. Så tackar kanske 97 procent "ja" till SIG när de får träffa oss. Men själva arbetet i sig blir mycket mer utmanande om den [ungdomen] är mycket mer insyltad. Det krävs mycket mer av mig som samordnare. Det krävs mycket mer av SIG-gruppen och arbetar tajt och effektivt och samverkar tillsammans. [...] Så att ja, det blir svårare men det är inte omöjligt. (P6, Unga [Uppföljningsintervju])

Om man alltså ska läsa mellan raderna anser således P6 att, oavsett hur "insyltad" ungdomen är, så är det i slutändan är upp till samordnaren och samverkanspartnerna att arbeta tillsammans. En chef på SIG Unga är av en liknande uppfattning när hen uttrycker:

... för jag hör ju också ibland att folk resonerar så här: "Nej, men då är det ju för sent." Nej, det där ställer jag mig verkligen emot. Att, vadå för sent? Det är inte för sent. Men kan vi stävja någonting så är det också bra. (C1, Unga)

Samtidigt kommer detta med en brasklapp. Som C1 också resonerar kan SIG vara svårt att genomföra när ungdomen, med hänsyn till sin brottsinvolvering, kan ha en så pass hög hotbild att denne inte längre kan bo kvar i sitt hemmaområde. Det är just denna poäng som också P8 och P11 gör – att en "för involverad" ungdom framför allt kan ha svårt att delta i SIG på grund av en hotbildsproblematik. Även här ser vi alltså ett exempel på hur flera och omfattande kriminogena riskfaktorer ("högst risk") kan komplicera SIG-arbetet, något som också belyser problematiken i Brås rekommendationer (2022a) och det RBM-ramverk som myndigheten har grundat sina rekommendationer på.

I den andra delen av spektret uppstår frågan om när risknivån kan anses vara "för låg" för att SIG ska komma på tals. Detta problem kom dock sällan på tal i intervjuerna, vilket möjligen är ett tecken på att få ungdomar med för låg risk har rekryterats till SIG eller att deras risknivå skulle överskattas. Snarare upplevs det motsatta vara fallet – att risknivån underskattas. Flera samordnare menar att det kan vara en oro i sig att en ungdom umgås med äldre kriminella. Även om det inte finns några konkreta bevis för att ungdomen har begått något brott så tyder umgänget i sig på att det finns en involvering, och därmed risk, som är värd att ta på allvar. Det rör sig om ungdomar...

... som kanske, de ses med äldre kriminella i vissa, inte så där att de misstänks för brott men att de ändå umgås med äldre. Sitter i bilar med äldre kriminella som har gängkopplingar och där det finns en oro att de används, utifrån att de är yngre och kan vara springpojkar eller göra saker. Men där man inte har konkreta bevis på att de har gjort saker. Men att de är i de här miljöerna med de här 25-åringarna skapar ju en oro. (P23, Unga)

Det är inte alltid fallet att polisen kan bevisa att en ungdom begår brott men det kan finnas indikationer på att så är fallet, vilket kan vara värt att ta på allvar trots att ungdomen kanske inte har lagförts för ett brott. Givet hur viktigt umgänget är för utvecklande av ungdomsbrottslighet liksom det faktum att ungdomar ofta begår brott tillsammans med andra (se Farrington & Welsh 2007, s. 80) ter sig denna farhåga rimlig. Denna syn påtalas även av P24, som arbetar med en vuxen målgrupp. Även här finns en farhåga att SIG riskerar att missa vissa individer för att de, på ytan, inte uppvisar de kriminogena riskfaktorer som anges i RBM:

Man kan ju också jobba förebyggande genom att fånga upp de individer som faktiskt ändå syns i miljön. Som syns kanske kopplat till nätverksmiljö men som

kanske inte har ett belastningsregister. Men det är ändå en risk att så här: "Vad gör du med de här individerna?" [...] Och då finns det ju en risk i sig att, alltså bara utifrån den miljön, att man själv kommer hamna där. Och då ser jag ett värde i att jobba förebyggande för att de inte ska komma dit ens. (P24, Vuxna [Uppföljningsintervju])

Förutom umgänge kom ofta ålder på tal när oro och risk diskuterades. Detta följer väl med de livsloppskriminologiska antaganden om vad för beteenden som är normativt respektive avvikande i olika åldrar (se e.g., Barry 2010; Massoglia & Uggen 2010). Som P20 konstaterar:

... alla åldrar har en sorts oro också. Men vi har sett att det är många tolvåringar, även yngre, som hänger väldigt mycket i centrum och bara det i sig är en oro. Och vi försöker i samverkan med polisen med fånga upp de här personerna som är så unga och uppmärksamma dem mer hos oss för att vi kan jobba med den åldern för att det inte ska eskalera. (P20, Unga)

Vi kan med fördel tolka P20 som att det kanske är en mycket större oro för en tolvåring att vistas mycket i ett centrum jämfört med en tonåring. I tonåren är trots allt gränsbrytande beteende och att vilka bryta sig loss från ens föräldrar rätt normativt (se Barry 2010) men detsamma kan inte sägas för en tio- eller tolvåring.

Familj som målgrupp?

Enligt ursprungsidén till SIG ska den unges vårdnadshavare inkluderas i insatsen. Som flera samordnare på SIG Unga också betonar har SIG ett systemorienterat arbetssätt där arbetet inte enbart omfattar den unge utan även det system som den unge befinner sig i (såsom skola, familj, umgänge). Familjebehandling ingår därför som ett inslag i insatsen. Några samordnare menar dock att denna behandling lätt får stå tillbaka:

Samtidigt som vi arbetar med ungdomen behöver någon fånga upp föräldrarna eller andra familjemedlemmar och arbeta med dem. Vi kan inte arbeta med alla. Vi har inte heller den kunskapen och de förutsättningarna... (P6, Unga)

Vi skulle behöva avlasta de här barnen och deras föräldrar. Så under optimala förutsättningar så skulle föräldrarna få den här kontaktfamiljen, kanske få slippa föräldraansvar ett par dagar i veckan. (P10, Unga)

Alltså så här, om det bara är en samverkansinsats och ingen behandlade insats så tycker ju vi inte att det är tillräckligt, för vi ser ju oftast att de här föräldrarna kanske behöver lite mer stöd än vad de faktiskt [får]. (P21, Unga)

SIG är tänkt att mobilisera stöd runt ungdomen. Samtidigt är det inte alltid endast ungdomen som är i behov av ett sådant stöd. Att vårdnadshavare/föräldrarna kan behöva avlastning, stöd och råd för att stärkas i sin föräldraroll har påtalats tidigare (Wahlman 2023, s. 78f). Det är inte ovanligt att vissa samordnare delar upp ärendena sinsemellan så att en samordnare arbetar med familjen och den andra med ungdomen. Samtidigt är och förblir ungdomen i fokus för insatsen och det är främst ungdomens problematik som ska hanteras, med risk för att föräldrarnas roll, stödbehov och ansvar förbises eller tonas ner. Det är vidare...

... inte så mycket tryck från socialsekreterarna att föräldrarna verkligen behöver jobba med [sin problematik] utan det är ofta riktat stöd gentemot ungdomen. (P12, Unga [Uppföljningsintervju])

Substansbrukare som målgrupp?

I den ursprungliga planen till SIG var insatsen tänkt att främst riktas mot individer som befinner sig i kriminella nätverk eller håller på att dras in i sådana nätverk. SIG:s huvudsakliga målgrupp har därför ansetts vara individer som är i riskzonen för att utveckla en kriminell livsstil eller som vill få hjälp med att lämna en kriminell livsstil (SOU 2010:15, s. 90ff). I den nationella vägledningen framgår förvisso att individen ska ha kriminalitet som problem. Det fastslås samtidigt att kriminaliteten inte behöver vara grundproblemet utan kan vara kopplat till ett missbruk (Brå 2022a, s. 27).²⁸ I Stockholms stads vägledning (2021a, s. 9, 2021b, s. 11) omnämns ”missbruk” (skadligt bruk) som förekommande social problematik, men det framgår inte där hur omfattande detta ”missbruk” ska vara i förhållande till brottsligheten. Det kan likaså konstateras att missbruk är en av de åtta kriminogena riskfaktorerna enligt RBM (Bonta & Andrews 2007). I praktikerintervjuerna är frågan emellertid komplicerad och materialet inrymmer en del motsättningar.

Svårigheterna att arbeta med missbruk och beroende – en mottaglighetsfråga

Bland praktikerna på SIG Vuxna är den dominerande föreställningen att SIG främst ska inriktas mot kriminalitet och inte närliggande problemområden såsom missbruk och närliggande social problematik:

Vi träffar en del personer som kanske söker sig till oss och vill ha hjälp där det framför allt handlar om att de kanske är arbetslösa och de känner att de vill ha

²⁸ Det ska dock konstateras att denna vägledning endast gäller för barn och ungdomar.

stöd i sitt yrke, eller att de bara har en missbruksproblematik. Då blir det inte heller vår målgrupp. (P19, Vuxna)

Men sen har det hänt att folk har nekats för att vi inte har bedömt att kriminalitet är deras största problem utan att det är mer relaterad till missbruk till exempel. Så det har hänt också då vi har tänkt: "Nej, men du borde nog istället ta kontakt med missbruksenheten, för det känns som om kriminaliteten är mest kopplat till missbruket, för att finansiera ett drogberoende." (P17, Vuxna)

Men målgruppen för SIG är ju att det ska vara kriminalitet som är problemet och inte att det är kriminalitet på grund av ett missbruk. Så som det kan vara för många, att de är kriminella men det är för att de vill finansiera sitt missbruk. Och det är inte den målgruppen vi jobbar med för de ska ha missbruksvård primärt. (P9, Vuxna)

Flera lotsar tycks alltså vara av uppfattningen att SIG enbart ska användas för livsstilskriminalitet. De klienter vars grundproblematik härrör ur ett missbruk (där brottsligheten enbart försörjer detta missbruk) bör istället hänvisas till andra enheter, enligt dessa praktiker.

Vissa praktiker gör dock uppdelningen mellan riskbruk och aktivt missbruk och det är inte heller ovanligt att en skiljelinje görs mellan att bruka "lättare" substanser såsom cannabis/marijuana och "tyngre" substanser såsom Tramadol och andra opioider. Som en lots (P22) exempelvis påtalar kan SIG vara lämplig för en målgrupp med ett bruk eller ett riskbruk medan målgruppen som befinner sig i ett aktivt missbruk är svårjobbade där SIG-insatsen troligtvis kommer att misslyckas. Att insatsen blir svårare argumenterar lotsarna med att en klient i ett aktivt missbruk ofta inte förmår göra det arbete som krävs i SIG-insatsen:

För att missbruket tar ju över alltså. Det är ju det man behöver. Ja, nu fick den [klienten] inte vara på boendet, den har en för hög halt, så den får inte vara kvar. Den har rökt så här mycket alltså den får gå hem [...] och sen har den blivit hemlös då och sen, alltså hur ska vi jobba med kriminaliteten? Och sysselsättning och samordna mellan? (P22, Vuxna)

Det är ett problem som vi har förbisett för att vi har tagit lätt på det. Typ så här, han röker cannabis men han fungerar inte. Han kommer inte upp till möten, han kommer inte till jobbet. Sen när du felsöker är det för att han röker hasch varje dag. Så det går inte att göra en planering. (P9, Vuxna)

Enligt lotsarnas resonering är det inte heller möjligt att arbeta med denna klientgrupp utifrån resonemang om bristande mottaglighet som kommer med missbruk. Samma sak anförs om klienter med omfattande psykisk ohälsa:

Så hela tiden försöka ha med sig: är det verkligen vår målgrupp vi sitter och pratar med här? För ibland kan man ju känna i stunden att det är någon som är hjälpsökande och: ”Ja, vi kör liksom!” Alltså så där. Men det kan bli lite farligt i längden för man får in fel personer, vare sig det är missbruk eller att de mår för psykiskt dåligt, att de kanske behöver ordentlig psykiatrisk vård en lång period. (P19, Vuxna [Uppföljningsintervju])

Mer stöd vid missbruk och beroende?

Samtidigt som flera praktiker pekar på svårigheterna att arbeta vid omfattande beroendeproblematik finns en kontrasterande förståelse. Denna menings-skiljaktighet representeras av bland andra P15 när hen konstaterar att det är lättare att arbeta med klienten när en *konstaterad* beroendeproblematik föreligger:

... det är ju lättare att jobba i de ärendena för att missbruksenheten, alltså vuxenheten, som vi får uppdrag av, har ju ett etablerat arbetssätt för att jobba med missbrukare. (P15, Vuxna [Uppföljningsintervju])

Att ett missbruk är konstaterat gör att klienten kan få rätt till ett mer omfattat stöd. Så exempelvis kan denna klientgrupp faktiskt få mer stöd att hitta ett boende, något som även framgår av Stockholms stad (2019) riktlinjer för arbete med substansbrukare. Samtidigt som SIG alltså främst ska vända sig till individer med livsstilskriminalitet är det paradoxalt lättare att arbeta i de ärenden där missbruk föreligger. Bilden problematiseras ytterligare av att målgruppen för SIG allt som oftast anses ha problem med just substansbruk, om än i varierande grad, något som flera intervjuade praktiker tillstår. P3 noterar en sammanblandning av problematiker, vilket gör att det i praktiken kan vara svårt att skilja grupperna, men att detta inte spelar så stor roll då...

... alla jobbar ju ändå med samma sak. Oavsett var du sitter på för roll. Om du är en behandlingscoach eller om du är en kontaktperson. Alltså ofta är ju målet samma att klienten ska ja, men, nå sina mål och bli drogfri och fri från kriminalitet. Så att jag tycker alla jobbar med samma mål, alltså snarlika mål, så man behöver inte nässla in sig på vilken titel man har. (P3, Vuxna)

Denna ambivalens som kan skönjas i frågan om den missbrukande/substansberoende klientens existensberättigande i SIG påträffas även i intervjuer med andra lotsar:

För att då har man kanske inte riktigt en kriminell livsstil utan det handlar om att man har ett beroende om man hela tiden måste [upprätthålla]. Men med det sagt så har man [ett missbruk] så blir det ju också att man ofta kanske ändå hamnar i de miljöerna, i de umgängen där det kanske inte bara handlar om

droger utan det är också faktiskt är kriminalitet. [...] ... det viktigaste är ju vad de [deltagarna] själva uttrycker vad det är de har för svårigheter och vilka behov. (P14, Vuxna)

Å ena sidan påtalar P14 att det finns klienter som enbart begår brott för att finansiera sitt missbruk. Å andra sidan är drogbruk i sig faktiskt olagligt med följden att klienten ändå hamnar i de högriskmiljöer associerade med livsstilskriminalitet. Dessa individer kan därför tänkas befinna sig i riskzonen för att utveckla en kriminella livsstil. Att ett av SIG:s uttalade huvudsyften är att förhindra nyrekrytering till kriminella nätverk framgår av SOU (2010:15). Som P14 också påtalar är det inte alltid uppenbart från början vad för problem klienten har och den bedömningen är i sin tur beroende av vad för problem som klienten själv ger uttryck för eller fäster vikt vid. Denna poäng görs även av P15:

... det går ofta hand i hand men jag har haft flera många ärenden där unga vuxna har främst haft kriminalitet som problem och inte riktigt velat försonat sig med att de har ett missbruk eller uttryckt det tillräckligt tydligt att det är det som är problemet och då inte kunnat få stödboende. (P15, Vuxna [Uppföljningsintervju])

För praktikern kan det alltså i praktiken vara svårt att dra en meningsfull skiljelinje mellan ”riktiga” SIG-ärenden och missbruksärenden eftersom det också handlar om vad klienten själv artikulerar och kan erkänna. Detta komplicerar bilden ytterligare och kan göra försvåra bedömningen av vad som utgör ett ”äkta” SIG-ärende.

Livsstilskriminella som särskild målgrupp?

Av ovanstående genomgång framkommer en något grumlig bild av vilka som utgör SIG:s faktiska målgrupp. Denna avsaknad av tydliga distinktioner medför att alla ärenden i praktiken kan bli SIG-ärenden så länge det finns en koppling till kriminalitet. Detta illustreras kanske bäst av P22 när hen konstaterar:

Men det känns som att vissa kan tolka det så: ”Jaha, har du en hotbild? Ja, men då får du prata med SIG också.” Alltså du är typ hemlös, pundare allting och sedan då får du prata med SIG, för det var någonting med hotbild, alltså allting som har med kriminalitet att göra, då ringer man SIG. Så jag kan känna att det, ja, och då är vi också så här: ”Ska vi tacka ’nej’ till att hjälpa till eller vad ska vi göra liksom?” (P22, Vuxna)

En mer renodlad och tydligt definierad målgrupp för SIG förefaller alltså behövas, särskilt när det gäller SIG Vuxna. Problemet, menar vissa intervjuade, bottnar i att livsstilskriminella inte är definierade i rådande sociallagstiftning,

vilket medför att socialtjänsten inte heller får någon vägledning kring hur man ska arbeta med denna grupp, vilka regler som ska gälla och vad för stöd som gruppen har rätt till:

Alltså jag tänker ju främst att socialtjänsten behöver ju få en budget och pott. Alltså det behöver ingå i den ordinarie verksamheten. Det behöver finnas en enhet som jobbar inriktat mot kriminalitet. För att det inte ska behöva, jag menar, byts det ut en chef på någonstans som inte är särskilt inkopplad i det här med att jobba med kriminella så skiter det ju sig direkt. Alltså jag menar då samverkan och allt man har byggt upp och så där. Det ingår inte i den ordinarie verksamheten på socialtjänsten. För om man tänker det finns socialpsykiatri, det finns vuxnenheten som jobbar främst mot missbruk. Det finns Barn och unga [enhet] som jobbar mer med systemet. Så att det finns alltså ganska många olika men just kriminalitet, det blir på något sätt bonus lite här och där. (P15, Vuxna [Uppföljningsintervju])

Inom socialtjänsten finns det upparbetade rutiner för arbetet med klienter som har just en missbruksproblematik men en motsvarande enhet för arbete med livsstilskriminella saknas, enligt P15. Det faktum att gruppen livsstilskriminella inte är "en självklar målgrupp" medför att det inte heller finns en särskild budget för arbete med denna målgrupp eller några särskilda rutiner eller vägledning för hur detta arbete ska bedrivas. P1 är av liknande åsikt när hen påtalar bristen på tydlighet i lagstiftningen:

Jag tycker att man ska tydliggöra den här målgruppen i lagstiftningen, alltså i socialtjänstlagen. Vi har ju särskilda målgrupper i socialtjänstlagen. Brottsoffer är ju en målgrupp. Missbruk är en. Barn, äldre, alltså så. Men utifrån kriminalitetsaspekten, för just nu är det inte jättetydligt eller det är inte tydligt alls. (P1, Vuxna)

Det ska samtidigt noteras att det finns en tydlig definierad målgrupp inom SIG – nämligen *avhoppare*. Avhopparinsatser kan vara lokala och regionala. En lokal avhopparinsats innebär att individen omplaceras till en annan del av staden. Som flera praktiker påtalar finns ett mer omfattande stöd i dessa insatser – ett paket av insatser:

Vi använder nog både avhopparinsatsen som egentligen är en, det är ju som en träningslägenhet och en behandlingsassistent. Avhopparinsatsen är precis samma sak men det är mycket intensivare träffar med mycket mer stöd i avhopparinsatsen. (P17, Vuxna [Uppföljningsintervju])

Så de ärendena jag känner hopp för är väl de här avhopparärendena där man verkligen får ett paket. Där du får boende, du får komma till ro, du får en samtalskontakt, du får en coach, du får en kontaktperson. Du har flera parallella insatser där det blir som ett paket. Men i andra fall när man får ett uppdrag där

en ung vuxen ska gå i samtal eller få några så här ”Kriminalitet som livsstils”-program eller något liknande. Att det ofta inte hjälper, alltså att det är för tunt. (P15, Vuxna [Uppföljningsintervju])

Den samsjukliga målgruppen?

Att samsjuklighet är så vanligt i gruppen gör att SIG-arbetet – från utredning till behandling – präglas av en högre grad av komplexitet som i sin tur kräver såväl kunskaper som flexibilitet från lotsens sida för att inte hemfalla åt den typ av kategoriskt tänkande som Börjeson och Börjeson (2015, s. 243) menar är vanligt i socialt arbetet:

Alltså är du bra på att utreda och bra på att plocka ut vad som är ett stödbehov och inte, då kan du komma ganska långt. [...] För att det krävs ganska mycket kunskap om området i sig, andra områden, för att inte låsa folk vid att: ”Så här är folk i [livsstils]kriminalitet. Då jobbar man på de här tre sätten, punkt.” [...] Jag skulle vilja undvika att det blir så, vad ska man säga, ”stuprörigt” som på missbruk, på psykiatri, där det är så här, säger du orden: ”Jag har ett missbruk.” Ja, då kommer du: ”Så! Då får du vara där.” Och sen får du inte någonting annat förrän du har löst ditt missbruk, trots att det är en förutsättning för att du ska klara av det. Jag hoppas att vi slipper det, att vi inte landar där med den här målgruppen, att man inte låser fast sig vid ett specifikt sätt att jobba på... (P1, Vuxna)

Som tidigare konstaterat är det inte alltid meningsfullt eller möjligt att dra en meningsfull skiljelinje mellan ”riktiga” SIG-ärenden och missbruksärenden då problematikerna så ofta går hand i hand, vilket också ligger i linje med den befintliga forskningsbilden om sambandet mellan missbruk och brottslighet (se e.g., Lander et al. 2002; Pierce et al. 2017; Österman 2016). Som P1 menar, finns det en risk för att SIG-arbetet och, i förlängningen, SIG-klienten faller offer för den ”stuprörsmantalitet” som plågar missbruk och psykiatri med moment 22-situationen som följer: klienten får inte hjälp av psykiatri med hänvisning till att ett missbruk finns samtidigt som missbruket inte kan behandlas om inte den psykiska problematiken också hanteras (se även Gål- nander 2020, s. 60; Socialstyrelsen 2019b, s. 52f). Det är densamma mentalitet som Börjeson och Börjeson (2015, s. 243) menar präglar det sociala arbetet där man gärna vill placera och inordna människor i diskreta kategorier snarare än att se till helheten.

Även när vi läser ur intervjun med P15 kan vi ana problematiken i att tänka för enspårigt. SIG ska främst vara inriktat mot kriminalitet men detta är ju sällan ett avgränsat problem utan tangerar många andra problemområden – och då främst missbruk. Det går inte att behandla mot kriminalitet om den samtidigt

kopplas bort från missbruksproblematiken. Som ju P15 tidigare noterade är det inte ovanligt med klienter som har flera stödbehov men som ändå placeras i det otydliga fack som SIG-klientelet utgör:

Och då ska vi samtidigt hjälpa med den här personen att sluta begå [brott], för att det är det den här personen har gjort i 15 år. Men då ska den här personen helt plötsligt sluta medan den har skulder både till myndigheter och privata, inget boende, sover från soffa till soffa. Och sen ska personen, i den här otroligt fyrkantiga verksamheten, söka försörjningsstöd, söka jobb, trots boendesituationen inte är löst. Vilket blir omöjligt likaså, att det inte går att bedriva behandling när det är kaos. Man måste först lugna systemet. Det blir inte behandlingsbart. (P15, Vuxna [Uppföljningsintervju])

Som P15 noterar innebär SIG-stämpeln att det enbart blir kriminaliteten som identifieras som ett problem utan att se till den myriad av problem som påverkar klientens livsförhållanden och, i förlängningen, hela upphörande-processen. Dessa problem, där skuldsättning, arbetslöshet, bostadslöshet, missbruk och andra problem ingår, inryms inte i det traditionella SIG-arbetet. De andra stödbehoven riskerar därför att missas, vilket försämrar klientens förutsättningar att få adekvat hjälp. Här efterfrågar P15 ett paket av multimodala insatser som hen upplever idag saknas i de "vanliga" SIG-ärendena, det vill säga ärenden som *inte* är avhopparärenden eller där missbruk bedöms föreligga.

Som vissa lotsar noterar är det inte alltid möjligt att göra någon meningsfull uppdelning mellan de olika stödbehoven och inte heller mellan "rena" SIG-ärenden och samsjukliga SIG-ärenden. I de senare ärendena anses dock inte SIG ensamt räcka till. Som flera lotsar argumenterar behövs någonting mer än bara SIG, för...

... det handlar ju inte bara om man är motiverad och vill lämna eller vill ha en förändring, utan det handlar om förutsättningar för att kunna lyckas. Och det tycker jag inte vi ger med att bara ge SIG, utan det behöver vara andra [aktörer]. Och sen kanske vi finns kvar, men ett behandlingshem, sen kanske vi kan finnas kvar och stötta eller hjälpa till efter eller så, men då blir inte de mest aktiva klienterna vi behöver jobba med om de är där. (P22, Vuxna)

För att SIG-insatsen ska vara konstruktiv måste förutsättningarna att arbeta föreligga men vid tungt missbruk är detta sällan fallet. Som P22 vidare konstaterar behöver dessa individer ofta något mer än bara SIG, just med hänsyn till samsjukligheten. Dessa klienter måste ingå i en större insats, där SIG bara kan utgöra *en* del av ett samlat stöd.

Avslutande diskussion

Övergripande slutsatser

Rapportens syfte har varit att undersöka vilka möjliga förbättringsområden som kan identifieras i det SIG-arbete som bedrivs i de stadsdelar i Stockholms stads som har SIG. Analysen ger för handen att SIG kan förbättras och utvecklas inom flera områden, men att få av dessa förbättringsområden rör SIG som insats utan snarare de praktiker och villkor som genomsyrar socialt arbete i allmänhet. Analysen har samtidigt illustrerat att det råder en del otydlighet och dissonans kring vad SIG är för typ av insats och vem den ska erbjudas till. Eftersom SIG är anpassat för barn och ungdomar saknas även vägledning för hur man bör arbeta med en äldre målgrupp. Det tycks inte heller finnas någon samlad kunskap kring hur stöttande arbete för livsstilskriminella (assisterat upphörande) ska bedrivas och hur detta arbete ska skraddarsys beroende på målgrupp. I de underavsnitt som följer görs en genomgång av de utvecklingsområden som framstod som särskilt tongivande i analysen.

Mot en ökad tillgänglighet

Ett framträdande förbättringsområde berörde frågor knutna till tillgänglighet. Majoriteten av de intervjuade klienterna uppgav att de i regel var nöjda med det stöd som de hade fått av sina lotsar och lyfte då särskilt fram tillgängligheten i denna kontakt. Som vissa lotsar även uttryckte är det fördelaktigt att vara tillgänglig och att kunna vara flexibel i denna tillgänglighet.

Att SIG-deltagarna framstår som en grupp med behov av omfattande och regelbundet stöd och hjälp bör inte förvåna då det rör sig om en mycket problemtyngd målgrupp. De saknar ofta ett starkt, stödjande socialt nätverk som kan stötta upp, till exempel vid oförutsedda händelser. I tidigare forskning om assisterat upphörande framträder det sociala stödet som särskilt betydelsefullt (e.g., Burnett & McNeill 2005; Farrall 2004; King 2013). Klienterna återkom gång på gång till det psykosociala stöd som de hade fått från sina respektive lotsar och många menade på att deras framsteg i SIG-insatsen var delvis eller helt beroende av lotsens stöd.

Några av klienterna berättade om akuta situationer som hade uppstått under deras tid i SIG där lotsen kunde hjälpa dem, och i förekommande fall utanför ordinarie kontorstid. Kvällar och helger kan vara mycket innehållslösa för SIG-klienten som effekt av att de hade isolerat sig och skurit bort sig från sitt gamla umgänge – så kallat ”knifing off” (se Maruna & Roy 2007). I flera fall gav denna

ensamhet upphov till psykisk ohälsa (se även Nugent & Schinkel 2016). Några klienter påtalade att de saknade ”skript” för hur ett normalt liv skulle se ut utanför den inrutade vardagen och efterfrågade även fler sociala aktiviteter. Vissa av de intervjuade klienterna efterfrågade därför en kontaktperson på kvällar och helger, dels för att rådfråga i akuta situationer, dels för att stötta i detta ”knifing off”-arbete. Det förefaller således finnas ett behov av en extern kontaktperson för att stötta upp i denna process att grundlägga ett nytt, brottsfritt liv. Denna skulle möjligen kunna anta en mentorsfunktion i SIG.

Med tillgänglighet avser också programmets möjligheter att nå ut till den tilltänkta målgruppen. Att information om SIG inte var så spridd i socialtjänsten gjorde att insatsen inte heller alltid rekommenderades på SIG Unga. Här finns ett behov av att sprida information om, och förankra, SIG som insats på olika arenor (socialtjänst, polis, skola, frivården, etcetera). Problem med att nå ut till målgruppen var inget som noterades lika ofta av lotsarna på SIG Vuxna. Detta fynd kan emellertid ställas i kontrast till SIG-klienternas upplevelser, där flera uttryckte att information om SIG inte var lättillgänglig utan något de aktivt fick söka själv. Det förefaller således brista i den *systemiska mottagligheten* (se Taxman 2014) som skulle kunna avhjälpas genom att sprida kunskap om SIG inom de kontexter där målgruppen befinner sig, såsom skolor och fritidsgårdar eller anstalter och häkten.

Stärkta sociala nätverk för en förbättrad återintegration

Som verksamhet dras SIG med en hel del resursbrister som i sin tur försvårar den tilltänkta återintegrationen till samhället. Forskning av bland andra Farrall (2012) och Strickland (2016) tar fasta på betydelsen av socialt kapital i upphörandeprocessen då detta ofta öppnar upp för nya möjligheter. Åtgärder riktade mot att stärka de vuxna SIG-deltagarnas sociala kapital och band till prosociala aktörer lyser emellertid med sin frånvaro i SIG. Förvisso kan det sociala kapitalet stärkas genom att individen träder in på arbetsmarknaden eftersom detta ger henne ett band till arbetsgivare och arbetskamrater. Det är dock viktigt att ha i åtanke att detta steg inte kanske blir aktuellt i första taget då klienten fortfarande kan vara i en för instabil livssituation för att kunna upprätthålla ett arbete. Forskningen om assisterat upphörande har dock visat på andra sätt som sociala band och socialt kapital kan stärkas.

Sådan forskning pekar bland annat på vikten av behandlarens sociala kapital. Mottagligheten i insatsen kan således stärkas av *behandlarens* sociala nätverk

(Koetzle & Matthews 2020). Även här kan en extern kontaktperson eller mentor vara hjälpsam förutsatt att denne sitter på ett socialt nätverk (Koschmann & Peterson 2013). Detta sociala nätverk kan i sin tur vara en viktig källa till det värdefulla *överbryggande* sociala kapitalet (Koetzle & Matthews 2020).

Att i högre grad fokusera på att involvera SIG-deltagarna i den ideella sektorn (exempelvis genom volontära engagemang eller rekreationella aktiviteter) skulle kunna vara ett steg i rätt riktning (se McNeill & Maruna 2007). Just fritid och rekreation pekas också ut som grundläggande mål i GLM. Om vi går tillbaka till Ward och Stewarts (2003) metafor om klienten som en nåldyna. Om det kriminella livet representerar flera nålar innebär ett brottsupphörande att individen lämnas med tomrum. Detta var något som återspeglades i klientintervjuerna där flera intervjuade vittnade om en ensligare, tommare och tråkigare tillvaro efter att de hade upphört i brott och gått med i SIG. Avsaknaden av "någonting annat" riskerar att individen känner meningslöshet och tristess i upphörandeprocessen, något som kan förstärka erfarenheten av upphörandet som begränsat och tomt, menar Nugent och Schinkel (2016). Att satsa på en meningsfull fritid och volontära engagemang skulle därför kunna vara ett sätt att minska dessa tomrum och sannolikt göra klienten mottaglig till inte bara SIG-insatsen utan även till det nya, brottsfria livet.

Bostadsfrågan

I intervjuerna med praktikerna på SIG Vuxna var frågan om bostäder ett återkommande inslag. Frågan om bostäder är svårlöst, komplex och motsägelsefull. Å ena sidan kan det negativt inverka på upphörandeprocessen att sakna ett stabilt boende, å andra sidan finns risken för att boendet missbrukas av klienten. Dagens situation, där individer med omfattande social problematik placeras tillsammans, kan dock knappast anses vara fördelaktigt givet den förhöjda återfallsrisken. Härtill finns risken för att SIG-insatsen förlängs då den instabila boendesituationen tar fokus i insatsen snarare än upphörandet i sig.

Av de fem intervjuade klienterna som hade erfarenhet av en placering på ett tillfälligt boende (akut- eller stödboende) menade samtliga på att placeringen inverkade negativt på deras upphörandeprocess. Återfall och bakslag rapporterades av samtliga fem. Dessa utsagor ligger väl i linje med praktikernas uppfattning om problematiken med dessa tillfälliga boenden för upphörandeprocessen och får även stöd i tidigare forskning (se e.g., LeBel 2017; Low, Latimer & Mills 2023). Som flera lotsar påtalar kan den problematiska boendesituationen ge upphov till incitament att återgå till en kriminell livsstil eller söka stöd hos brottsbelastade kamrater.

Det går inte att kräva att samtliga SIG-klienter ska få träningslägenhet. Även om akutboenden inte är ideala är de ibland en nödvändig lösning. Som dock har påtalats av praktikerna skulle det dock vara önskvärt med större eftertanke i val av akuta boendelösningar. Det har framkommit med all önskvärd tydlighet i analysen att vissa akutboenden är direkt olämpliga och kan till och med innebära en fara för klienten. Som en intervjuad praktiker föreslår kan det vara bra att placera dessa klienter på ställen längre bort, möjligtvis på vanliga hotell som kan vara billigare med hänsyn till läge och säsong. Även om en viss boendelösning kanske är dyrare på kort sikt medför en sådan placering en kostnadsbesparing i längden om SIG-insatsen blir kortare och färre återfaller. Distansten till det kriminella umgänget kan också minska det cykliska och ambivalenta beteendemönster av gängavhopp och återfall i brott som noteras i Bolden (2013) liksom i intervjuerna.

Om förutsättningarna för en stabilare boendelösning, såsom träningslägenhet, föreligger kan detta boende fungera som en morot för att motivera klienten, menar praktikerna. Denna boendelösning är dock enbart aktuell när substansbruk/beroende eller psykiatrisk problematik föreligger, vilket inte alltid är fallet. Som flera praktiker vidare noterar är det viktigt att rätt insats går till rätt klient och manar därför till försiktighet i beviljande av dessa boenden. Det måste vara klarlagt att klienten faktiskt är förändringsvillig. En mer stabil boendelösning förutsätter därför vissa eftergifter och krav på klienten, såsom att denne följer planeringen och programmets direktiv. Denna lösning föreslås även av Järveläinen, Rantanen och Toikko (2023). Ett sådant arrangemang skulle sannolikt öka klientens engagemang och känsla av kontroll i SIG-insatsen. På så vis kan boendet fungera som en mottaglighetsfaktor genom att stärka klientens motivation att upprätthålla brott- och drogfrihet. Analysen tycks också ge stöd för en sådan uppfattning. I de fallen där klienten rätt omgående beviljades eller själv lyckades ordna ett stadigt boende framstod upphörandeprocessen som betydligt mindre smärtsam och kantad av färre bakslag.

Behovet av stabilitet och trygghet

Som framkom i intervjumaterialet och i analysen präglas SIG-deltagarnas liv av instabilitet, vilket skapar otrygghet och riskerar att bli ett sänke i upphörandeprocessen. Omvänt påtalade flera av de intervjuade att stabilare levnadsförhållanden var en framgångsfaktor – där försörjningsstöd utgör en grundläggande trygghet.

För den som deltar i SIG kan kriminaliteten te sig som en flytväst – något att hålla fast i för att inte sjunka. Att kliva ut ur det kriminella livet blir synonymt med att ta sig ut på okänt vatten. För att deltagaren ska kunna våga ge sig längre ut måste de först se att de faktiskt kan simma utan att sjunka. Försörjningsstöd liksom stabilt boende och ett prosocialt nätverk kan här fungera som en livboj att hålla tag i när det stormar på havet. I brist därpå tycks SIG (och framför allt lotsen) vara den enda livboj som deltagarna har. Bristen på materiell trygghet riskerar dock att ge upphov till ambivalens i upphörandeprocessen. I dessa fall kan deltagarna komma att tveka, ifrågasätta, ta ett steg tillbaka eller till och med träda ur SIG (Wahlman 2025)

Samtidigt kan stabilitet och trygghet i praktiken vara svåruppnått då detta kräver en helhetssyn. SIG-deltagarna har ju trots allt i regel svårigheter inom flera olika livsområden. Att SIG-praktikern har en helhetssyn och arbetar på flera fronter betyder rätt lite om det inte samtidigt finns en paketerad lösning. Som en lots påtalade tidigare behövs en *helhetslösning*, ett färdigt paket, för denna målgrupp. Det går inte att hjälpa en person att långsiktigt upphöra med brott om denna livsstil inte ersätts med någonting annat – ett arbete, en ny identitet, ett nytt samröre, etcetera. Dessa delar kan dock vara svårt att få på plats om inte andra grundpelare finns. Så exempelvis är ett stabilt boende oftast en förutsättning för att personen ska kunna få och bibehålla ett arbete. En ny identitet växer gradvis fram av att individen träder in i sociala institutioner såsom arbete. Lotsen eller samordnaren kan emellertid inte arbeta ensam utan detta arbete bygger på en fungerande samverkan där alla drar åt samma håll.

Samverkansproblemen: bristande förankring och otydlighet

Då är det nog samverkan och organisation som jag ser som de största utvecklingsområdena. Och hinder. Väldigt grundläggande tycker jag att det inte har sipprat ner till alla våra samverkanspartners, hur prioriterat det här ska vara. Den här målgruppen, om man säger så. (P17, Vuxna [Uppföljningsintervju])

I rapporten har inte samverkan diskuterats under en särskild rubrik. Anledningen till detta är helt enkelt att erfarenheterna av samverkan skiljer sig så starkt åt mellan praktikerna är det inte möjligt att ge ett entydigt svar på hur pass väl samverkan fungerar i praktiken. Samverkansfrågor har stötts och blötts länge i den befintliga litteraturen om SIG där samverkansproblem med externa aktörer genomgående beskrivs som en stor utmaning i SIG-arbetet (se e.g.,

Johansson & Kangasvieri 2015; Wollter, Kassman & Oscarsson 2013; Zamparutti 2016b, s. 27).

Medan de flesta av de intervjuade praktikerna rapporterar en god samverkan med övriga verksamheter inom socialtjänsten finns det specifika verksamhetsområden som pekas ut som problematiska. På SIG Unga noteras att samverkan med socialtjänstens utredningsenhet (som vid vissa stadsdelar utreder och beviljar SIG) många gånger kunde skära sig. På SIG Vuxna noteras flera utmaningar i samverkan med biståndsenheterna. Som framkommer i flera intervjuer saknas det etablerade riktlinjer och ramverk för hur dessa enheter bör arbeta med, och förhålla sig till, SIG-klienterna. Hur pass villig en handläggare är att ta extra hänsyn till SIG-klientens situation vid ansökan om bistånd förefaller således ha mer att göra med hur pass väl samarbetet är mellan den aktuella klientens lots och handläggaren. Som framkommer i flera intervjuer kan en bristande samverkan påverka klientens möjligheter att beviljas försörjningsstöd liksom att bli placerad på ett lämpligt boende.

Även när det kommer till polisen, skolan och andra viktiga aktörer råder en stor diskrepans sett till upplevelser av samverkan. Det råder dock enighet om att det finns två aktörer som är extra svåra att samverka med – psykiatrin (både vuxenpsykiatrin och BUP) samt den ideella sektorn. Situationen förefaller dock ha blivit bättre senaste tiden i samband med att BUP börjat arbeta mer med SIG inom ramen för ett nytt projekt där SIG Unga-ärenden ska prioriteras.

Det har i tidigare studier om SIG (Johansson & Kangasvieri 2015, s. 19f; Hellqvist 2014, s. 28) noterats att erfarenheter av samverkan kan skiljas sig åt rätt kraftigt då samverkan är personbunden. Det inledande utdraget med P17 visar dock samtidigt på att detta är en sanning med modifikation – samverkan behöver ju bara vara personbunden just för att SIG som insats *inte* är förankrad. Som flera praktiker pekar på råder fortfarande en okunskap om SIG, och då även inom socialtjänstens olika aktörer. Till detta finner vi bristande kunskap om målgruppen och deltagarnas komplexa problembild bland de aktörer som SIG-arbetet ska involvera, något som ligger i linje med tidigare studier om SIG (Johansson & Kangasvieri 2015; 23f; Zamparutti 2016a, s. 26).

SIG-arbetet förefaller även lida av en viss otydlighet sett till regelverk och rutiner. Särskilt påtaglig blir denna otydlighet just i förhållande till arbetet med livsstilskriminella. Trots att SIG förment ska ha livsstilskriminella som målgrupp är denna målgrupp inte utkristalliserad i socialtjänstlagen, vilket kanske kan förklara avsaknaden av rutiner och riktlinjer i relation till denna målgrupp.

Vilka ska SIG arbeta med?

Som vi tidigare har varit inne på råder det rätt delade meningar om vilken målgrupp som SIG bör riktas till utifrån olika bevekelsegrunder och ställningstagandena. Det är dock omtvistat vad som utgör den ideala målgruppen för SIG – om det är de som kan *behöva* insatsen *mest* eller de som kan förväntas *få ut mest* av insatsen.

Ålder och oro

Bland praktikerna på SIG Unga fanns en del dissonans vad ålder och oro angelagade. Enligt Brå (2022a) ska SIG utgå ifrån RBM (Risk-Behov-Mottaglighet), enligt vilken insatsen ska riktas mot de ungdomar som uppvisar högst risk. Samtidigt varnar flera av samordnarna för att riskfaktorer kan gå förbisedda under en längre tid, med följden att SIG-insatsen kommer in för sent. Detta bekräftas även i Barnombudsmannens (2015, s. 25) rapport. Dessa fynd kan vidare ställas i relation till Clarke, Peterson-Badali och Skillings studie (2019) där de påvisade att de dynamiska riskfaktorerna ökade för lågriskgruppen i högre grad än för högriskgruppen.

Utifrån livsloppskriminologiska antaganden bör också begreppet ”risk” nyanseras för att även inkludera ålder och normativt åldrande. När Brå (2022a) redogör för de olika riskfaktorerna i sin vägledning görs detta utan någon meningsfull diskussion om vad som kan utgöra ett normativt respektive riskfullt beteende i olika åldrar. I livsloppskriminologin är det dock vedertaget att riskfullt, gränsbrytande och upproriskt beteende, där även antisocialt och brottsligt beteende kan ingå, delvis är förväntat under ungdomsåren (se e.g., Barry 2010).

En sextonåring som plankar, hänger med vänner sent på en lördagskväll, tjuvröker eller testar att dricka alkohol på en fest är kanske inte särdeles uppseendeväckande utan beteendet måste anses vara tämligen *normativt* för den åldern. Man kan därför ifrågasätta rimligheten i att kategorisera sådana ”antisociala beteenden” som ”riskfaktorer” utan att individens ålder tas i beaktande. Det blir i sammanhanget kanske mer meningsfullt att betrakta *när* dessa beteenden uppträder. För medan ovan beskrivna beteende må vara rätt förväntat för en sextonåring är dessa beteenden mindre normativt för en tolvåring. Det som kan utgöra ”oro” i en tolvåringens liv behöver således inte ge upphov till samma oro i fallet med sextonåringen. Exemplet illustrerar förhoppningsvis vikten av att se

risk som *åldersgraderad*, vilket betyder att risknivån rimligtvis bör bedömas i förhållande till *var i livsloppet* ungdomen befinner sig – snarare än att, som Brå gör, statistiskt betrakta risk som enbart resultat av ackumulerande riskfaktorer.

På motsvarande vis leder denna statiska blick på riskfaktorer att en oro riskerar att *förminsкас* just för att den – i sammanhanget – inte framstår som så stor. Detta var ett vanligt klagomål på SIG Unga, där flera samordnare påtalade att oroväckande beteende nonchalerades för att det saknades *flera* riskfaktorer, utan att hänsyn togs till barnets/ungdomens ålder. Att en tolvåring umgås med äldre, brottsbelastade eller ägnar sig åt småbrott kan därför utgöra en *stor* oro som här riskerar att förbises. Med en så statisk blick på riskfaktorer som inte tar hänsyn till ålder och åldrande riskerar dock kriminogena riskfaktorer att både underdrivas och överdrivas.

De komplexa fallen

I missbruksfrågan rådde det tämligen snarlika uppfattningar bland praktikerna på SIG Vuxna om vem som SIG ska erbjudas till, samtidigt som denna syn inte är förankrad i några utfästa riktlinjer. Som analysen också visade på finns en inneboende motsättning i att endast erbjuda SIG till individer där *kriminaliteten* utpekade som huvudproblemet då det i praktiken kan vara svårt att särskilja grupperna. Det faktum att flera intervjuade praktiker påtalade att ett missbruk kan uppdagas *först efter en tids* utredning kan nog anses som symptomatiskt för denna problematik.

Som tidigare konstaterat är det inte heller ovanligt med samsjuklighet bland SIG-klienterna, vilket även påvisades i klientintervjuerna. Sådana fynd speglar det samlade forskningsläget som genomgående påvisat ett nära samband mellan kriminalitet och missbruk (se e.g., Pierce et al. 2017), och att dessa tenderar att *förstärka* varandra. Båda livsstilarna innebär ett liv på marginalen, där individen är utestängd från många andra livsarenor och vistas i problematiska miljöer som kan befästa och permanentera social utsatthet (Coghlan 2024; Gålnander 2024). Att drogbruk *de facto* är en brottslig aktivitet ökar i sig risken för att individen kommer i kontakt med rättsväsendet.

I RBM är substansbruk en av de åtta utpekade kriminogena riskfaktorerna (Bonta & Andrews 2007), vilket indikerar att missbruk/substansbruk *i sig* ökar risken för kriminalitet, och ska därför adresseras. Även i Brås vägledning för SIG framgår att substansbruk *inte* behöver vara kopplat till kriminalitet men om det finns koppling däremellan (till exempel att individen begår brott under påverkan av droger eller säljer droger) innebär detta att substansbruk är att

betraktas som en kriminogen faktor och ska således vara i fokus för insatsen (Brå 2022, s. 27).²⁹ Vi lämnas då med frågan om SIG är rätt insats vid denna problematik.

Utifrån ett mottaglighetsperspektiv kan man förstå behovet av att dra en skiljelinje mellan de två. SIG är trots allt en insats där behandlaren ska jobba *med* klienten men som flera praktiker påtalar blir detta arbete i praktiken svårt när ett tungt missbruk föreligger. Även om substansbruk är en kriminogent behov som behöver adresseras är substansbruket också, menar Haqanee, Peterson-Badali och Skilling (2015), en specifik mottaglighetsfaktor. Substansbruk påverkar således hur effektivt behandlaren kan adressera *andra* behov.

SIG ansågs av flera praktiker vara en mer framgångsrik insats när ett missbruk *inte* föreligger. Initialt framstår förhållningssättet som något motsägelsefullt i ljuset av att SIG:s holistiska och systemteoretiska arbetssätt där man erkänner att problem kan uppstå parallellt och inom *flera olika* livsområden. Frågan kan därför ställas igen: ska SIG riktas mot de som blir som mest *hjälp*ta av insatsen eller de som *behöver* insatsen mest? Eftersom SIG är just en *behovsstyrd* insats torde det vara självklart att de som behöver insatsen som mest ska beviljas SIG men denna syn skaver samtidigt med mottaglighetsprincipen. De individer som *behöver* SIG *mest* är kanske inte nödvändigtvis samma individer som kan *ta till sig* SIG *bäst*. Oavsett vad står vi med en mycket utsatt och samsjuklig grupp som riskerar att falla mellan stolarna. Hur ska denna situation lösas?

Att missbruk ofta ingår i en större problematik *tillsammans med* kriminalitet visar på komplexiteten i målgruppens stödbehov såväl som behovet av samordning av insatser för dessa individer. Ett liknande resonemang kan föras gällande psykisk ohälsa som också tenderar att samvariera med missbruk och kriminalitet.

Som vissa intervjuade praktiker resonerar behövs *något mer än* SIG i dessa komplexa ärenden – ett bredare stöd och ”inte bara återfallsprevention”. Ett sådan insats skulle kunna avhjälpa den ”stuprörsmantalitet” som präglar mycket av det sociala arbetet och psykiatrin (Socialstyrelsen 2017, s. 9; se även Socialstyrelsen 2019b, s. 52f), och som ofta leder till återfall i brott och substansbruk (Gålnander 2020, s. 60). Etablerade rutiner kring hur SIG ska se ut i dessa specifika ärenden behövs – om SIG ska bedrivas överhuvudtaget eller om någon annan insats måste tillkomma.

²⁹ Det ska dock noteras att Brås riktlinjer endast avser SIG för barn och ungdomar. Hur man i ett SIG-arbete ska förhålla sig till missbruk för en vuxen målgrupp förblir således oklart.

SIG för kvinnor

Majoriteten av alla deltagare i SIG är män. Detta kanske inte är förvånande då män är klart överrepresenterade i brottslighet. Samtidigt finns indikationer på att det kan vara svårt att fånga upp kvinnor och flickor som lever i en kriminell kontext eller har utvecklat en kriminell livsstil. Som noteras av Arnell, Stephenson och Vogel (2024 s. 9) är det inte säkert att riskfaktorer rörande exempelvis gänginvolvering är applicerbar för kvinnor och flickor. Forskning på upphörandeprocesser (se e.g., Gålnander 2024; Österman 2016) pekar likväl entydigt på att kvinnors vägar in och ut ur brottslighet skiljer sig från mäns i många avseenden. Exempelvis talar forskningsläget för att kvinnor som befinner sig i en kriminell livsstil eller i gängkontexter inte sällan utsätts för våld, inte minst av sexuellt slag (Arnell, Stephenson & Vogel 2024; 16f). Drogberoende bedöms vidare mycket vanligt i denna grupp (Fazel, Yoon & Hayes 2017; Forsythe & Adams 2009). Risken finns att dessa kvinnor i ännu högre grad riskerar att bollas mellan olika instanser (se Gålnander 2020, s. 60). I materialet har det inte framkommit tillräckligt mycket om de kvinnliga klienterna för att något definitivt ska kunna sägas om hur SIG bättre kan anpassas för denna målgrupp. Det är dock möjligt att det begränsade kunskapsläget om kvinnors och unga flickors brottsinvolvering ger sämre förutsättningar att adekvat identifiera och hjälpa denna grupp.

En ny förståelse av SIG

Målet med SIG är att främja brottsupphörande och gängavhopp liksom att motverka nyrekrytering till kriminella nätverk. Exakt hur SIG är tänkt att verka finns det olika förståelser om och i uppsatsen har olika perspektiv på assisterat upphörande presenterats. För att kunna besvara rapportens huvudsakliga frågeställning – hur SIG kan förbättras – bör vi dock först fråga oss hur SIG i teorin kan stötta individen mot ett brottsfritt liv.

SIG som vuxenlivsintegration?

Att upphörande är kopplat till stigande ålder är kanske en av livsloppskriminologins mest väletablerade doktriner. Till viss del är upphörandet en mognadsprocess och konformt beteende är likaså associerat med ett normativt vuxenliv (Massoglia & Uggen 2010). Assisterat upphörande bör därför rimligtvis gå genom vuxenlivsintegration, resonerar Bushway och Uggen (2021).

Forskning visar också rätt entydigt på att tidig involvering i kriminalitet stör de utvecklingsfaser som barn och ungdomar går igenom och som banar för ett normativt vuxenliv där skolgång och examinationer liksom praktik och sommarjobb är typiska utvecklingssteg. Dessa individer hamnar ”ur fas” med det normativa livsloppet och missar därför lätt de utvecklingsstegen som följer (det första jobbet, att ta körkort, flytta hemifrån, etcetera) (Elder, Modell & Parke 1993; Giordano, Cernkovich & Rudolph 2002; Moffitt 1993). I det sammanhanget framstår SIG:s främsta uppgift som att bidra till att främja denna vuxenlivssocialisering eftersom den i sig är associerad med upphörande och konformitet, och gärna redan i ett tidigt skede.

Utifrån ett livsloppsteoretiskt resonemang kan man föreställa sig att SIG som individualpreventiv insats är tänkt att förändra riktningen på en individs livsbana. Oavsett om det rör sig om en ungdom eller en vuxen är SIG:s syfte att omdirigera individens livsbana från en kriminell till en konform. Detta förutsätter att en *integrering* i ett normativt – och ”ålderskorrekt – liv. Genom att hjälpa individen att ”passera” olika mållinjer (såsom avklarad utbildning, det första jobbet eller att flytta hemifrån) kan SIG förhoppningsvis bidra till en framgångsrik övergång till ett konventionellt liv. Det kriminella livet står emellertid i kontrast till det normativa vuxenlivet och för den som redan har missat flera utvecklingssteg kan det bli mycket att ”ta igen”. Som en uppsjö av forskning (se e.g., Arditti & Parkman 2011; Gålnander 2023, 2024; Halsey,

Armstrong & Wright 2017; Österman 2016) visar på hur gruppen livsstilskriminella betydande hinder för att ens en gång komma in på den rätta och ”räta” banan. Dessa hinder försvårar och begränsar vägarna in till högre utbildning, arbete och eget boende – alla markörer för ett vanligt vuxenliv och viktiga för att vi ska känna oss som ansvarsfulla och kompetenta vuxna (Massoglia & Uggen 2010). Det handlar, som Bushway och Uggen (2021) konstaterar, inte om någon *återintegration* då termen i sig antyder att dessa individer någon gång skulle ha varit en del av samhället och ingått i ett normativt vuxenliv.

Praktiker, politiker, beslutsfattare och andra aktörer som är involverade i utformningen av SIG bör därför i första hand ställa sig frågan: ”Hur kan SIG bidra till att individen integreras i ett normativt livslopp?” För de vuxna deltagarna i SIG handlar det dock allt som oftast om att de misslyckas i övergången till nästa livsfas (vuxenlivet). Det är således i denna *övergång* som SIG ska verka. Utifrån livsloppsteoretisk teoribildning kan man urskilja två centrala funktioner som SIG förefaller fylla för att främja denna övergång: 1) en institution för social kontroll och regelefterlevnad samt 2) en möjlig ”krok” för förändring.

En institution för social kontroll?

Enligt gängse kontrollteorier uppstår konformt beteende när individen utsätts för social kontroll, av såväl formellt som informellt slag (Sampson & Laub 2003). Enligt ett sådant förmenande skulle SIG verka genom att utöva social kontroll över individen. Detta förefaller mer sant för SIG Unga där den unge deltagaren blir föremål för en social kontroll (såväl formell som informell) från SIG-samordnaren, vårdnadshavare, polis och andra viktiga aktörer såsom skola och fältassistenter.

För de vuxna deltagarna finns en annan frihet och arbetet förutsätter sällan att så många olika aktörer binds till insatsen. Den sociala kontrollen är delvis av formell karaktär genom att polis och frivård kan vara inkopplad. Ungefär som ett arbete binder SIG-insatsen upp individens tid och försätter henne under övervakning, vilket försvårar möjligheten att begå brott. Härtill kan regelbundna kontakter med frivården och missbruksvården användas för att säkerställa regelefterlevnad.

SIG är emellertid en frivillig insats, vilket lägger tonvikten på kontroll av mer informell karaktär. Lotsen blir här en del av denna kontroll genom att stå som part i ett slags informellt kontrakt där lotsen ger sin tid, energi och engagemang mot att klienten är ärlig och gör sitt bästa. SIG fungerar då som en social

institution som individen investerar sin tid, energi och engagemang i, ungefär på motsvarande sätt som ett arbete eller ett äktenskap (Laub, Nagin & Sampson 1998). Som analysen emellertid visar på är denna internalisering av informell social kontroll beroende av en förtroendefull kontakt och ett empatiskt bemötande. Att insatsen dessutom är frivillig skapar legitimitet för SIG och är i sin tur viktig för att uppnå en normativ regelefterlevnad, det vill säga att klienten följer programmets riktlinjer för att de framstår som legitima (Burnett & McNeill 2005; Rex 1999).

En krok för förändring eller en krok i ”rätt” tid?

En återkommande poäng som görs av de intervjuade praktikerna är att SIG kan fungera *om* klienten vill. SIG-insatsen kräver trots allt någon form av förändringsvillighet och beredskap att ta till sig insatsen. SIG bör kanske därför mer lämpligen betraktas som en möjlighet som individen aktivt greppar tag i, likt den krok (eller ”hook for change”) som Giordano, Cernkovich och Rudolph (2002) teoretiserar om. Individen måste, enligt detta synsätt, ta beslutet att delta och greppa tag i kroken – något som förutsätter ett eget engagemang och en vilja.

Flera intervjuade deltagare menade att SIG, och framför allt lotsen, var en katalysator som möjliggjorde för dem att drastiskt förändra sina liv. Lotsens roll i SIG-arbetet och lotsens betydelse för deltagarna kan knappast överskattas. Av utrymmesskäl har denna del emellertid inte utforskats här. En mer ingående analys av deltagarnas subjektiva upplevelser av lotsens roll i upphörandeprocessen förekommer dock i Mathiesen (2024) – ett bidrag som illustrerar väl hur lotsen fungerar som en ”krok” (eller katalysator) som möjliggör förändring.

Samtidigt som denna teoritradition betonar aktörskapets roll pekar Giordano, Cernkovich och Rudolph (2002) på katalysatorn som möjliggör och driver på denna förändring. Även om en öppenhet för förändring är en grundförutsättning (och det första steget i denna process) riskerar upphörandet att komma av sig om inte de rätta krokarna infinner sig vid ”rätt” tidpunkt. Motivationens roll för framgångsrikt upphörande är, som López-Viets, Walker och Miller (2002) påtalar, delvis en fråga om ”timing” – att individen är *redo* att ta steget till förändring. I SIG förstås motivationen därför som ett fönster som öppnas och stängs.

Något nedslående är de återkommande exemplen i analysen som pekar på att SIG misslyckas att hjälpa deltagare som är *redo* att förändras, eftersom det

nödvändiga stödet inte erbjuds i tid. Att motivationen att genomgå insatsen kan vara så tidsberoende talar för vikten av att insatserna planeras så att de hinner nå individen – företrädesvis innan ”motivationsfönstret” stänger. Av analysen kan man dra slutsatsen att det finns ett behov av en ökad känslighet för när deltagaren är som mest mottaglig, så att stödet inte dröjer när fönstret väl står öppet.

En vändpunkt eller återvändspunkt?

Resan från ett kriminellt till ett brottsfritt liv är både bräcklig och provande, smärtsam och begränsande, och med stor risk för bakslag och återfall (Gålnander 2024; Halsey, Wright & Armstrong 2017; Nugent & Schinkel 2016). När förmågan att möta dessa utmaningar inte finns kan motivationen påverkas negativt, ibland till den grad att individen ger upp drömmen om att leva ett konformt liv och hemfaller åt fatalism – det som Halsey, Armstrong och Wright och Armstrong (2017) färgstarkt kallar för ”fuck it moments”. I detta finns även en upplevelse av att de instanser som finns till för att hjälpa SIG-klienterna inte är lyhörda för de specifika behov som denna målgrupp har. De konträra byråkratiska praktikerna kunde inge känslan av att andra aktörer stjälpes, snarare än hjälper, vilket tillsammans med bristande institutionell lyhördhet riskerade att undergräva insatsens legitimitet.

Även om deltagarna i regel var positiva till SIG-insatsen uttryckte samtidigt flera SIG-deltagare missnöjdhet och frustration med socialtjänsten i stort. Otydliga regler och avsaknad av stöd gjorde att socialtjänsten emellanåt kom att ses som en konträr aktör – ett ”ankare” som höll dem nere, ett ”sänke” snarare än en ”krok” (cf. Giordano, Cernkovich & Rudolph 2002). I dessa fall kunde upphörandeprocessen inom ramen för en SIG-insats upplevas som en regression (att gå tillbaka) snarare än en progression (att gå framåt) – ett slags ”cykliskt” mönster av att gå samma bana utan att göra framsteg (se Fredriksson & Gålnander 2020). I dessa fall blir SIG inte den vändpunkt (en. ”turning point”) som är tänkt att rikta om klientens livsbana mot ett brottsfritt liv utan snarare en ”återvändspunkt” (en. ”re-turning point”). Sådana erfarenheter kan ge upphov till fatalism och att upphörandeprocessen ”frustreras” och ”spårar ur” (se Halsey, Armstrong & Wright 2017). I det tidiga skeendet där upphörandet är smärtsamt och begränsande riskerar deltagaren att tvivla på upphörandeprocessen, något som, i värsta fall, föranleder en tillbakagång till det kriminella livet (se även Wahlman 2025).

Döda vinklar och nya vinklar

Rapporten avslutar med att kort redogöra för olika döda vinklar (sådant som hamnade bortanför rapportens omfång) samt att rikta ljuset mot några viktiga aspekter som riskerar att förbises i behandlingen av livsstilskriminella.

Rapportens svagheter

I skrivandet av denna rapport har en majoritet av de praktiker som arbetar på SIG i Stockholms stad intervjuats. I mindre grad har chefer för de olika SIG-verksamheterna intervjuats. Studien hade dock påtagliga svårigheter att rekrytera SIG-deltagare varför endast en bråkdel av samtliga som deltagit i insatsen har intervjuats. Detta medför givetvis att deltagarnas perspektiv inte har fångats i någon betydande grad. Det blev också under intervjuprocessen tydligt att de som främst hade gått med på att delta i intervjun hade övervägande positiva erfarenheter av SIG. På fråga om varför de hade gått med på att intervjuas svarade flera i stil med att de ville ge tillbaka efter att ha fått så mycket hjälp av sin SIG-lots.

I studien ingår likväl inga deltagare från SIG Unga då dessa var svårrekryterade. Det kan också konstateras att studien saknar ett anhörigperspektiv. Här hade det varit en fördel att intervjua föräldrar och vårdnadshavare då dessa typiskt utgör en tämligen stor del i SIG-arbetet. Som implikation är rapporten mer vägledande för hur arbetet på SIG Vuxna kan utvecklas, och desto mindre för SIG Unga.

Det ska även noteras att andra viktiga aktörer (socialsekreterare, polis, lärare, handläggare, etcetera) inte har fått komma till tals i skrivandet av denna rapport. Detta är något bekymmersamt eftersom dessa aktörer kan inta tämligen stora roller i SIG-samarbetet. Givet de samverkansproblem som lyfts fram hade det varit en fördel att låta företrädare för verksamheter såsom polis och biståndsenheterna vid stadsdelsförvaltningarna komma till tals.

Ett generellt problem med att bedriva studier inom socialt arbete är att många praktiker och rutiner kan ändras. Under de tre åren som detta forskningsprojekt har bedrivits har SIG i Stockholms stad hunnit genomgå flera förändringar. Därtill har nya funktioner och riktlinjer tillkommit. Sådana förändringar kan rätt snabbt rita om kartan och innebär att en del av rapportens slutsatser redan kan ha hunnit bli inaktuella.

Förbisedda mottaglighetsfaktorer

Det finns en förståelse om att RBM är det lämpliga behandlingsalternativet. En självklar styrka i RBM är att den även beaktar individens externa omständigheter. Detta skiljer sig rätt drastiskt från det individualistiska behandlingsparadigm som varit tämligen expansivt och varit ett återkommande inslag i svensk kriminalvård, till exempel som i program såsom One-To-One och Kriminalitet som livsstil. Sådana program kan förvisso vara hjälpsamma men den sammanlagda forskningsbilden i upphörandeforskning ger för handen att sådana insatser är otillräckliga eftersom de inte adresserar individens sociala kontext (Farrall 2012, s. 216f; King 2013). Givet att effektiviteten i sådana program även kan ifrågasättas (se Beaudry et al. 2021) framstår både RBM och GLM som mer lämpliga. Dessa två behandlingsmodeller är också till stora delar komplementära.

Såväl intervjuerna med praktikerna som klienterna visar samtidigt på behovet av att arbeta med mottaglighetsfrågor. Flera av de intervjuade lotsarna på SIG Vuxna menade att det var vanligt förekommande med avbrott. I behandlingsforskning är det inte ovanligt med låg retention men dessa program är samtidigt inte alltid frivilliga. Det stora retentionsproblemet i SIG blir därför oroväckande i ljuset av att klienterna självmant har valt att ingå i insatsen. Ett sätt att förbättra retentionen går genom den specifika mottagligheten och rapporten ger flera exempel på hur detta arbete kan gå till i praktiken.

För att förbättra den specifika mottagligheten måste SIG höja blicken över de behov som är kriminogena. Olika faktorer som i sig inte är kopplade till recidivism, såsom boende eller psykiska ohälsa, kan trots allt försvåra deltagarens möjlighet att framgångsrikt ta sig till behandlingsinsatsen (Taxman 2014). Även fast behov som boende och psykisk ohälsa inte är kriminogena visar analysen med all önskvärd tydlighet att dessa problem inte sällan kommer i vägen för en framgångsrik SIG-insats.

En annan viktig dimension i den specifika mottagligheten kan knytas till socialt kapital. Trots det sociala kapitalets betydelse för upphörandeprocessen saknas upparbetade rutiner för hur SIG kan främja deltagarnas sociala kapital. Som Koetzle och Matthews (2020) har varit inne på är socialt kapital ”a forgotten responsivity factor”, och framstår i ljuset av detta som en värdefull ny vinkel i SIG-arbetet.

Slutligen visar analysen på att det vore fördelaktigt om SIG kunde arbeta mer proaktivt för att introducera deltagaren för alternativ till den kriminella livsstilen. I analysen blev det påtagligt att det saknades etablerade kontaktvägar

till den ideella sektorn. Detta skulle också kunna vara ett sätt att förbättra den specifika mottagligheten såsom den formuleras i GLM genom att arbeta mot ett nytt, prosocialt mål (Ward & Stewart 2003). Ett närmare samarbete med den ideella sektorn skulle därför kunna erbjuda något mer, bortom de undvikande behandlingsmålen.

Som nyare bidrag inom upphörandeforskning ju visat på måste det nya, brottsfria livet erbjuda individen någonting annat – en motpol till den ensamma, begränsade tillvaron. Nugent och Schinkel uttrycker sig väl när de ställer frågan huruvida...

... we want more than empty, limited lives for people who are making the considerable effort to desist from crime. If so, we need to do more to those who are trying to help themselves, to not just 'go straight' but to 'go somewhere new'. (Nugent & Schinkel 2016, s. 580).

Att upphörandeprocessen således kan vara smärtsam och innebära stora upppoffringar, och ibland med få kännbara vinningar för individen, blir således något som insatser mot livsstilskriminalitet måste ha i beaktande. En ökad känslighet för att SIG ska erbjuda "någonting mer" kan således också vara en ny vinkel i mottaglighetsarbetet.

Den problematiska motivationen

Att begreppet "motivation" har återkommit på flera platser men samtidigt varit föremål för olika förståelser talar för behovet av att problematisera och nyansera begreppet. Motivation anses ha en stor betydelse för utfallet i SIG. Samtidigt blir diskussionen om deltagarnas motivation problematisk då den lätt hemfaller åt ett individualistiskt synsätt som osynliggör hur "valet" att upphöra med brott alltid är socialt situerat.

Med en sådan användning av begreppet riskerar vi att missa hur externa omständigheter påverkas deltagarnas vilja, beredskap och förmåga att delta i behandling. Som López-Viets, Walker och Miller (2002, s. 18) noterar måste motivation förstås "in the context of other concerns and demands". Som flera praktiker också påtalar är motivationen ofta väldigt skör i denna inledande fas och kan lätt grusas av de många hindren och motgångar som deltagarna stöter på.

Att det åtminstone inledningsvis finns en motivation hos de flesta SIG-deltagarna ter sig tämligen uppenbart – den som söker till SIG gör ju det för att det finns åtminstone en öppenhet för förändring. Dessa har alltså påbörjat det

första steget i den kognitiva transformationsprocessen som beskrivs i Giordano, Cernkovich och Rudolph (2002). Samtidigt är det påfallande ofta som SIG-deltagarna tycks glida av eller släppa taget om den ”krok för förändring” som SIG ska utgöra.

Som ju tidigare konstaterats är upphörandeprocessen snårig och kantad av flera barriärer och motgångar, samtidigt som SIG inte alltid förmår hjälpa klienten att lösa dessa problem. Att insatsen avbryts i förtid i dessa situationer bör dock inte förvåna. McMurren uttrycker detta kärnfullt när hon konstaterar:

A person who did not attend therapy may have been unable to surmount practical obstacles, unable to organise his or her chaotic lifestyle sufficiently to attend sessions. There is a logical inconsistency in expecting people with problems to accept help, and also expecting them to be capable of overcoming the very problems that besieged them in the first place in order to access help. (McMurren 2002, s. 6f)

I dessa fall ersätts motivation med fatalism och innebär att individen går tillbaka till kriminalitet, drogbruk och forna gängkamrater (Bolden 2013; Gålnander 2024). I dessa situationer kan tillbakaträdande och urspårningar nog snarare tillskrivas *“the loss of the practical and emotional capacity to continue to desist from crime rather than the will to reoffend”* (Halsey, Armstrong & Wright, 2017, p. 1052, min kursivering).

Motivation att upphöra med brott tycks även kunna svikta i ljuset av andra, mer akuta situationer och omständigheter. Både ”gataskulder” och hotbild framträder som två sådana omständigheter som kan urholka motivationen och som kan förklara varför vissa klienter inte känner sig ”redo” för SIG. Denna mentalitet bör dock kanske inte förvåna då upphörande och framför allt gängavhopp knappast är riskfritt för...

... det är kanske då du blir skjuten. Eller det kanske är då du blir utsatt. Det är kanske då de vill liksom kidnappa dig och se till att de får de där sista 500 000 kronorna. (P1, Vuxna [Uppföljningsintervju])

I fall som dessa kan vi nog snarare tala om en klient som vill förändras men är inte ”redo” till följd av andra *mer pressande* bekymmer (se López-Viets, Walker & Miller 2002) och utgör typexempel på ”other concerns and demands” som står i strid med motivationen att upphöra. Här kan vi kanske snarare tala om det som Walters (2002, s. 124) benämner ”conflicting motivations” hos klienter som bedöms vara ”svåra” att arbeta med. Som följd kan detta beteende upplevas som ambivalent, konträrt eller motsägelsefullt. I dessa fall rör det sig dock mer om att klienten slits mellan olika intressen och väger för- och nackdelarna med

upphörande och den kriminella livsstilen (Burnett 2004). Om upphörande-processen är för svår och slitsam är det inte förvånande om motivationen ”riktas om” från upphörande till fortsatt brottslighet (Wahlman 2025). I dessa fall tycks alltså de negativa och konträra erfarenheterna av upphörandeprocessen omforma och omkullkasta motivationen att fortsätta i denna process.

För den som vill upphöra med brott kan processen lätt kännas som en hinderbana. Men snarare än att bli bättre på att hantera turbulens på vägen blir den som vill upphöra med brott lätt ”overwhelmed by circumstances in spite of having ‘been there’ many times before Halsey, Armstrong & Wright 2017, s. 1041). Citatet synliggör riskerna med ett misslyckat upphörande. Någonstans i mitten av denna hinderbana kommer individen att ge upp och säga ”aldrig mer” efter att ha stött på ett oöverstigligt hinder. I dessa sammanhang riskerar en misslyckad SIG-insats att göra mer skada än nytta.

Det är med hänsyn till dessa omständigheter som jag vill omformulera frågan *hur motivationen påverkar upphörandeprocessen till hur påverkar upphörande-processen motivationen?* Denna frågeställning synliggör nog väl hur ”motivation” blir problematisk när begreppet tillämpas utan nyansering.

Att leda om och leda rätt

Av rapportens namn (*I nya hjulspår eller med risk för urspårning?*) antyds att SIG är en tämligen ny och unik insats. Även om litteraturen erbjuder exempel på samverkansinterventioner förefaller SIG vara något av en uppstickare genom att erbjuda ett styrkebaserat rehabiliteringsarbete inom ramen för en samverkan som också bygger på en holistisk och systemteoretisk förståelsemodell. På många sätt går insatsen *i nya hjulspår* och i ljuset av detta blir erfarenheterna från Stockholms stad oerhört värdefulla för vår förståelse av assisterat upphörande och rehabiliteringsarbete med individer som har utvecklat, eller som befinner sig i riskzonen för att utveckla, en kriminell livsstil.

De senaste åren har SIG startats på allt flera platser i och runt Stockholms kommun, liksom i övriga delar av landet, varav flera av dessa initiativ riktar sig till en vuxen målgrupp. Samtidigt saknas en sammanhängande och enhetlig strategi för hur detta arbete i praktiken ska bedrivas. Ett sådant initiativ kan dock med fördel dra nytta av erfarenheterna av SIG i Stockholms stad.

Att hjälpa människor lämna en kriminell livsstil är knappast ett enkelt företag. Det assisterande upphörandet befinner sig trots allt i skärningspunkten mellan socialt arbete, livsloppskriminologi och rehabiliteringsforskning. Detta arbete äger knappast rum i ett vakuum, utan sker i en social kontext med de strukturer

och förutsättningar som där inryms. Till detta finns lagstiftning – med dess begränsningar och villkor – som det sociala arbetet alltid har att förhålla sig till. I denna nod där olika kunskaper, perspektiv, intressen och överväganden möts och kolliderar, blir den komplexitet som detta arbete omgärdas av *än mer* påtaglig.

Här kan klienternas intressen lätt skära sig med, eller behöva stå tillbaka till förmån för, andra intressen och överväganden. Det som utifrån ett upphörarperspektiv framhålls som mest lämpligt kan bli svårt att översätta till praktik. Att synliggöra dessa utmaningar och begränsningar är nödvändigt för framtida överväganden kring hur detta arbete ska se ut.

Ett sådant utvecklingsarbete har givetvis praktiska implikationer för individen och samhället i stort. För den som genomgår SIG kan insatsen ibland vara livsavgörande. Det är samtidigt tydligt att upphörandeprocessen inom ramen för SIG lätt kan ”frustreras” och ”spåra ur”.

I livsloppskriminologin används ofta begreppet *livsbana* för att beskriva hur livet kan ta sig olika riktningar. Det nya, brottsfria livet representerar här en ny livsbana eller ett spår att färdas på. Liknelsen framstår som passande eftersom tåget som färdas på detta spår lätt kan spåra ur. Om SIG-deltagarna färdas på tåget kan SIG förstås som aktören som lägger och underhåller rälsen som leder till ett bättre liv. Men resan är svajig och kantad med hinder – ibland uppstår sprickor i rälsen, några metallbultar är inte tillräckligt inskruvade eller så ligger en rejäl sten på rälsen. Hjulen gnisslar till, tåget vacklar och måste rätas upp för att resan ska kunna fortsätta. De utpekade förbättringsområdena i SIG-arbetet kan därför ses som en mall för att detta tåg ska kunna ledas om och ledas rätt.

Referenser

- Andrews, D.A. & Bonta, J. (2010). Rehabilitating criminal justice policy and practice. *Psychology, Public Policy, and Law*, 16(1); 39-55.
- Andrews, D.A., Bonta, J. & Wormith, J.S. (2011). The risk-need-responsivity (RNR) model: Does adding the Good Lives Model contribute to effective crime prevention? *Criminal Justice and Behavior*, 38(7); 735-755.
- Arditti, J.A. & Parkman, T. (2011). Young men's reentry after incarceration: A developmental paradox. *Family Relations*, 60; 205-220.
- Arnell, L., Stephenson, M.M. & Vogel, M.A. (2024). *Forskningsöversikt: Flickor och kvinnor i kriminella gäng. Riskfaktorer, delaktighet och stödinsatser. Barnombudsmannen. DiVA. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1872330/FULLTEXT01.pdf>*
- Arnett, J.J. (2000). Emerging adulthood. A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5); 469-480.
- Aspers, P. (2011). *Etnografiska metoder* (2:a uppl.). Malmö: Liber.
- Barnombudsmannen (2015). *Man är inte sina handlingar. Ungas röster om att medverka i sociala insatsgrupper*. Barnombudsmannen. <https://www.barnombudsmannen.se/globalassets/dokument/publikationer/man-ar-inte-sina-handlingar--ungas-roster-om-att-medverka-i-sociala-insatsgrupper.pdf>
- Barry, M. (2007). Youth offending and youth transitions: the power of capital in influencing change. *Critical Criminology*, 15(2); 185-198.
- Barry, M. (2010). Youth transitions: from offending to desistance. *Journal of Youth Studies*, 13(1); 121-136.
- Basto-Pereira, M. & Farrington, D.P. (2022). Developmental predictors of offending and persistence in crime: A systematic review of meta-analyses. *Aggression and Violent Behavior*, 65; 1-11.
- Bechhofer, F., Elliott, B & McCrone, D. (1984). Safety in numbers: On the use of multiple interviewers. *Sociology*, 18(1); 97-100.
- Bendixen, M., Endresen, I.M. & Olweus, D. (2006). Joining and leaving gangs. Selection and facilitation effects on self-reported antisocial behaviour in early adolescence. *European Journal of Criminology*, 3(1); 85-114.
- Beaudry, G., Yu, R., Perry, A.E. & Fazel, S. (2021). Effectiveness of psychological interventions in prison to reduce recidivism: a systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *Lancet Psychiatry*, 8; 759-73.
- Bijlsma, A.M.E., Assink, M., Stams, G.J.J.M. & van der Put, C.E. (2022). A critical evaluation of the risk, need, and responsivity principles in family interventions for delinquent youth: A meta analysis. *Criminal Justice Review*, 49(3); 1-35. Open Access.

- Boeck, T., Fleming, J. & Kemshall, H. (2009). Social capital, resilience and desistance: The ability to be a risk navigator. *British Journal of Community Justice*, 3(6); 5-20.
- Bolden, C. (2013). Tales from the hood: An emic perspective on gang joining and gang desistance. *Criminal Justice Review*, 38(4); 473-490.
- Bonta, J. & Andrews, D.A. (2003). A commentary on Ward and Stewart's model of human needs. *Psychology*, 9(3); 215-218.
- Bonta, J. & Andrews, D.A. (2007). Risk-need-responsivity model for offender assessment and rehabilitation. *Rehabilitation*, 6; 1-22.
- Borduin, C.M. (1998). Multisystemic treatment of criminality and violence in adolescents. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 38(3); 242-9.
- Borduin, C.M., Mann, B.J., Cone, L.T., Henggeler, S.W., Fucci, B.R., Blaske, D.M. & Williams, R.A. (1995). Multisystemic treatment of serious juvenile offenders: Long-term prevention of criminality and violence. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 63(4); 569-578.
- Bowden, M. (2019). The drug economy and youth interventions: An exploratory research project on working with young people involved in the illegal drugs trade. Dublin: Citywide Drugs Crisis Campaign.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2); 77-101.
- Braun, V. & Clarke, V. (2022). Conceptual and design thinking for thematic analysis. *Qualitative Psychology*, 9(1); 3-26.
- Briggs, D., Rhodes, T., Marks, D., Kimber, J., Holloway, G. & Jones, S. (2009). Injecting drug use and unstable housing: Scope for structural interventions in harm reduction. *Drugs: education, prevention and policy*, 16(5); 436-450.
- Brå (2016). Handbok för SIG: RBM. Evidensbaserade och strukturerade riktlinjer för sociala insatsgrupper med fokus på Risk, Behov, Mottaglighet (SIG: RBM). Brottsförebyggande rådet.
https://bra.se/download/18.37179ae158196cb1728b2e4/1482415980239/2013_03_07_Utveckling+och+dokumentation+av+SIG+i+%C3%96rebro+kommun.pdf
- Brå (2022a). Vägledning för arbete med sociala insatsgrupper (SIG). Med grund i principerna om Risk – Behov – Mottaglighet (RBM). Brottsförebyggande rådet.
https://bra.se/download/18.146acb6517fd5578401114a/1649335438854/2022_Va_gledning_for_arbete_med_sociala_insatsgrupper.pdf
- Brå (2022b). SIG. Samverkan i sociala insatsgrupper. Brottsförebyggande rådet.
https://bra.se/download/18.146acb6517fd557840112be/1649165092398/2022_SIG_Samverkan_i_sociala_insatsgrupper.pdf
- Brå (2022c). SSPF. Samverkansformen skola, socialtjänst, polis och fritid. Brottsförebyggande rådet.
https://bra.se/download/18.146acb6517fd557840112fe/1649165105590/2022_SSPF_Samverkansformen.pdf

Brönnert, L. & Ekholm, D. (2022). *Sociala insatsgruppen (SIG) i Linköping – en rapport om arbetssätt, resultat och potential*. Linköpings universitet, Institutionen för kultur och samhälle.

<https://bra.se/download/18.137f5428182e8ddc63a154/1662026858008/2022%20Sociala%20insatsgruppen%20Linkoping.pdf>

Burnett, R. (2004). To reoffend or not to reoffend? The ambivalence of convicted property offenders. I Maruna, S. & Immarigeon, R. (red.). *After crime and punishment. Pathways to offender reintegration* (s. 152-180). London/New York: Routledge.

Burnett, R. & McNeill, F. (2005). The place of the officer-offender relationship in assisting offenders to desist from crime. *The Journal of Community and Criminal Justice*, 52(3); 221-242.

Busch-Geertsema, V. & Sahlin, I. (2007) The role of hostels and temporary accommodation. *European Journal of Homelessness*, 1. Open Access.

Bushway, S. & Uggen, C. (2021). Fostering desistance. *Contexts*, 20(4). Open Access.

Börjeson, B. & Börjeson, M. (2015). *Förstå socialt arbete* (3:e uppl.). Stockholm: Liber.

Carlsson, C. (2014). *Continuities and Changes in Criminal Careers* [Doktorsavhandling.] Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen. DiVA. <https://su.diva-portal.org/smash/get/diva2:703878/FULLTEXT02.pdf>

Cassell, C. & Weinrath, M. (2011). Barriers to leaving the gang: An exploratory analysis. *The Annual Review of Interdisciplinary Justice Research*, 2; 72-99.

Clarke, M., Peterson-Badali, M. & Skilling, T. (2019). Patterns of change in dynamic risk factors over time in youth offenders. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, 61(2); 1-25.

Coghlan, M. (2024). Insulation from loss: Exploring the impact of changing relationships in the liminal period between reoffending and desistance, and substance misuse and recovery. *Criminology & Criminal Justice*, 0(0)1-17.

Coleman, J.S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94; 95-120.

Craig, L.A., Dixon, L. & Gannon, T.A. (2013). Overview and structure of the book. I: Craig, L.A., Dixon, L. & Gannon, T.A. (red.). *What works in Offender Rehabilitation: An Evidence-Based Approach to Assessment and Treatment* (s. 3-19). West Sussex: Wiley-Blackwell.

Decker, S.H. & Lauritsen, J.L. (2001). Leaving the Gang. I: Huff, C.R. (red.). *Gangs in America* (3:e uppl., s. 51-67). Thousand Oaks: Sage Publications.

DiPrete, T.A. & Eirich, G.M. (2006). Cumulative Advantage as a Mechanism for Inequality: A Review of Theoretical and Empirical Developments. *Annual Review of Sociology*, 32; 271-297.

Droppelmann, C. (2020). *Transitions out of crime: intentions, changes and obstacles on the road towards desistance* [Doktorsavhandling]. University of Cambridge, Institute of Criminology. Apollo.

<https://www.repository.cam.ac.uk/items/f9fdb885-a210-4bc6-83d1-84b5e12d5097>

Elder, G.H., Jr. (1994). Time, Human Agency, and Social Change: Perspectives on the Life Course. *Social Psychology Quarterly*, 57(1); 4-15.

Elder, G.H., Jr. & Modell, J. & Parke, R.D. (1993). Studying children in a changing world. I: Elder, G.H., Jr. & Modell, J. & Parke, R.D. (red.). *Children in Time and Place. Developmental and Historical Insights* (s. 3-21). Cambridge: Cambridge University Press. Cambridge Studies in Social and Emotional Development.

Elder, G.H., Jr., Kirkpatrick Johnson, M. & Crosnoe, R. (2003). The Emergence and Development of Life Course Theory. I: Mortimer, J.T. & Shanahan, M.J. (red.). *Handbook of the Life Course* (s. 3-19). New York: Springer/Kluwer Academic/Plenum Publishers. Handbooks of Sociology and Social Research.

Eliaison, S.R., Mortimer, J.T. & Vuolo, M. (2015). The transition to adulthood: Life course structures and subjective perceptions. *Social Psychology Quarterly*, 78(3); 205-227.

Farrall, S. (2004). Social capital and offender reintegration: making probation desistance focused. I Maruna, S. & Immarigeon, R. (red.). *After Crime and Punishment. Pathways to offender reintegration* (s. 57-82). London/New York: Routledge.

Farrall, S. (2012). *Rethinking what works with offenders. Probation, social context and desistance from crime*. London: Routledge.

Farrall, S., Bottoms, A., & Shapland, J. (2010). Social structures and desistance from crime. *European Journal of Criminology*, 7(6); 546-570.

Farrall, S. & Calverley, A. (2006). *Understanding desistance from crime. Theoretical directions in resettlement and rehabilitation*. Berkshire: Open University Press.

Farrington, D.P., Gaffney, H. & Ttofi, M.M. (2017). Systematic reviews of explanatory risk factors for violence, offending, and delinquency. *Aggression and Violent Behavior*, 33; 24-36.

Farrington, D.P. & Welsh, B.C. (2007). *Saving Children from a Life of Crime*. Oxford/New York: Oxford University Press.

Fazel, S., Hurton, C., Burghart, M., deLisi, M. & Yu, R. (2024). An updated evidence synthesis on the Risk-Need-Responsivity (RNR) model: Umbrella review and commentary. *Journal of Criminal Justice*, 92; 1-9.

Fazel, S., Yoon, I.A. & Hayes, A.J. (2017). Substance use disorders in prisoners: an updated systematic review and meta-regression analysis in recently incarcerated men and women. *Addiction*, 112(10); 1725-1739.

Forsythe, L. & Adams, K. (2009). Mental health, abuse, drug use and crime: does gender matter? *Trends & issues in crime and criminal justice*, 384. Canberra: Australian Institute of Criminology.
<https://www.aic.gov.au/publications/tandi/tandi384>

France, A., Bottrell, D. & Haddon, E. (2013). The role of habitus and reflexivity in young people managing pathways out of crime. *International Journal of School Disaffection*, 10(1); 11-27.

- Fredriksson, T. & Gålnander, R. (2020). Fearful futures and haunting histories in women's desistance from crime: A longitudinal study of desistance as an uncanny process. *Criminology*, 58(4); 599-618.
- Frisher, M. & Beckett, H. (2006). Drug use desistance. *Criminology & Criminal Justice*, 6(1); 127-145.
- Giordano, P., Cernkovich, S.A. & Rudolph, J.L. (2002). Gender, crime, and desistance: Toward a theory of cognitive transformations. *American Journal of Sociology*, 107(4); 990-1064.
- Glueck, S. & Glueck, E.T. (1937). *Later Criminal Careers*. Brattleboro: Hildreth & Company.
- Gormally, S. (2015). 'I've Been There, Done That...': A Study of Youth Gang Desistance. *Youth Justice*, 15(2); 148-165.
- Gottfredson, M.R. & Hirschi, T. (1983). Age and the explanation of crime. *American Journal of Sociology*, 89(3); 552-584.
- Graffam, J., Shinkfield, A.J., & Hardcastle, L. (2008). The perceived employability of ex-prisoners and offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 52; 673-685.
- Granovetter, M.S. (1973). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78(6); 1360-1380.
- Grundetjern, H. & Miller, J. (2019). "It's not just the drugs that are difficult to quit": Women's drug dealing as a source of empowerment and its implications for crime persistence. *British Journal of Criminology*, 59(2); 416-434.
- Gålnander, R. (2020). *Maintaining desistance. Barriers and expectations in women's desistance from crime* [Doktorsavhandling.] Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen. DiVA. <https://su.diva-portal.org/smash/get/diva2:1465405/FULLTEXT01.pdf>
- Gålnander, R. (2023). 'The anxiety of a lifetime' – Dealing with debt in desistance from crime. *The British Journal of Criminology*, 63(2); 461-476.
- Gålnander, R. (2024). Persist to desist: How to maintain desistance from crime in the face of severe setbacks. *Criminology & Criminal Justice*, 24(5); 1-16.
- Haigh, Y. (2009). Desistance from crime: reflections on the transitional experiences of young people with a history of offending. *Journal of Youth Studies*, 12(3); 307-322.
- Halsey, M., Armstrong, R. & Wright, S. (2017). 'F*ck it!': Matza and the mood of fatalism in the desistance process. *The British Journal of Criminology*, 57(5); 1041-1060.
- Haqanee, Z., Peterson-Badali, M. & Skilling, T. (2015). Making "what works" work: Examining probation officer's experiences addressing the criminogenic needs of juvenile offenders. *Journal of Offender Rehabilitation*, 54(1); 37-59.
- Harris, A. (2011). Constructing clean dreams: Accounts, future selves and social and structural support as desistance work. *Symbolic Interaction*, 34(1); 63-85.
- Hellqvist, S. (2014). *Sociala insatsgrupper i Huddinge kommun. Utvärdering av ett projekt riktat mot unga i riskzon för en kriminell livsstil*. FOU Södertörns

skriftserie nr 13/14.

https://bra.se/download/18.366ea42214d6cb5d9d430a5d/1432907233301/2013_0300_Sociala_insatsgrupper_i_Huddinge_kommun.pdf

Hirschi, T. (1969). *Causes of Delinquency*. Berkeley: University of California Press.

Holstein, J.A. & Gubrium, J.F. (1995). *The Active Interview*. Qualitative research methods series 37. Thousand Oaks/London/New Delhi: Sage Publications.

Howell, J.C. (2000). *Youth Gang Programs and Strategies*. Washington, DC: U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention. <https://www.ojp.gov/pdffiles1/ojjdp/171154.pdf>

Johansson, K. & Kangasvieri, N. (2015). *Att motverka kriminalitet genom samverkan. Studie av Social insatsgrupp i Linköping*. Linköpings universitet, Centrum för kommunstrategiska studier. DiVA. <https://liu.diva-portal.org/smash/get/diva2:882169/FULLTEXT01.pdf>

Järveläinen, E., Rantanen, T. & Toikko, T. (2023). Meanings of a client-employee relationship in social work: client's perspectives on desisting from crime. *Nordic Social Work Research*, 13(2); 318-332.

Kerman, N., Kidd, S.A., Voronov, J., Marshall, C.A., O'Shaughnessy, B.O., Abramovich, A. & Stergiopoulos, V. (2023). Victimization, safety, and overdose in homeless shelters: A systematic review and narrative synthesis. *Health & Place*, 83. Open Access.

King, S. (2013). Assisted desistance and experiences of probation supervision. *Probation Journal*, 60(2); 136-151.

Kirkwood, S. (2021). 'A wee kick up the arse': Mentoring, motivation and desistance from crime. *Criminology & Criminal Justice*, 23(2); 1-17. Open Access.

Kirkwood, S. & Richley, T. (2008). Supported Accommodation Services for Offenders: A Research Literature Review. *CJSWDC Briefing Papers*, 11. Open Access.

Koetzle, D. & Matthews, B. (2020). Social capital: The forgotten responsivity factor. *European Journal of Probation*, 12(3); 219-237.

Koschmann, M.A. & Peterson, B.L. (2013). Rethinking recidivism: A communication approach to prisoner reentry. *Journal of Applied Social Science*, 7(2); 188-207.

Krohn, M.D., Ward, J.T., Thornberry, T.P., Lizotte, A.J. & Chu, R. (2011). The Cascading Effects of Adolescent Gang Involvement Across the Life Course. *Criminology*, 49(4); 991-1028.

Lander, I. (2003). *Den flygande maran. En studie om åtta narkotikabrukande kvinnor i Stockholm* [Doktorsavhandling]. Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen. DiVA. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:198985/FULLTEXT01.pdf>

Lander, I., Olsson, B., Rönneling, A. & Skrinjar, M. (2002). *Narkotikamissbruk och marginalisering. MAX-projektet, slutrapport*. Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning. <https://www.can.se/app/uploads/2020/01/can->

rapportserie-65-narkotikamissbruk-och-marginalisering-max-projektet-slutrappport.pdf

Laub, J.H., Nagin, D.S. & Sampson, R.J. (1998). Trajectories of Change in Criminal Offending: Good Marriages and the Desistance Process. *American Sociological Review*, 63(2); 225-238.

LeBel, T.P. (2017). Housing as the tip of the iceberg in successfully navigating prisoner reentry. *Criminology & Public Policy*, 16(3); 891-908.

Lipsey, M.W., Landenberger, N.A. & Wilson, S.J. (2007). Effects of cognitive-behavioral programs for criminal offenders. *Campbell Systematic Reviews*, 3(1); 1-27.

Looman, J. & Abracen, J. (2013). The risk need responsivity model of offender rehabilitation: Is there really a need for a paradigm shift? *International Journal of Behavioral Consultation and Therapy*, 8(3-4); 30-6.

López-Viets, V., Walker, D.D. & Miller, W.R. (2002). What is motivation to change? A scientific analysis. I McMurrin, M. (red.). *Motivating offenders to change: A guide to enhancing engagement in therapy* (s. 15-30). Chichester: John Wiley & Sons.

Low, G., Latimer, C.L. & Mills, A. (2023). Stable housing, 'home' and desistance: Views from Aotearoa New Zealand. *Criminology and Criminal Justice*, 1-21.

Low, G. & Mills, A. (2024). 'A safe place to be happy and content': Housing and 'home' in women's desistance. *Feminist Criminology*, 20(1).

Maier, S.L. & Monahan, B.A. (2010). How close is too close? Balancing closeness and detachment in qualitative research. *Deviant Behavior*, 31(1); 1-32.

Maruna, S. (2001). *Making good. How ex-convicts reform and rebuild their lives*. Washington, D.C.: American Psychological Association.

Maruna, S. & Roy, K.M. (2007). Amputation or reconstruction? Notes on the concept of "knifing off" and desistance from crime. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 23(1); 104-124.

Massoglia, M. & Uggen, C. (2010). Settling down and aging out: Toward an interactionist theory of desistance and the transition to adulthood. *American Journal of Sociology*, 116(2); 543-582.

Mathiesen, S. (2024). "På min sida, oavsett vad". *En intervjustudie om motivationen till att sluta med grov kriminalitet genom Sociala insatsgrupperna i Stockholm* [Masteruppsats]. Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen. DiVA. <https://su.diva-portal.org/smash/get/diva2:1911021/FULLTEXT01.pdf>

Matza, D. (1964/1990). *Delinquency and Drift* (5:e uppl.). New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.

McCulloch, T. (2005). Probation, social context and desistance: Retracing the relationship. *The Journal of Community and Criminal Justice*, 52(1); 8-22.

McMurrin, M. (2002). Motivation to change: Selection criterion or treatment need? I McMurrin, M. (red.). *Motivating offenders to change: A guide to Enhancing Engagement in Therapy* (s. 3-13). Chichester: John Wiley & Sons.

- McMurran, M. (2009). Motivational interviewing with offenders: A systematic review. *Legal and Criminology Psychology*, 14(1); 83-100.
- McMurran, M. & Ward, T. (2010). Motivating offenders to change in therapy: An organizing framework. *Legal and Criminological Psychology*, 9(2); 295-311.
- McNeill, F. & Maruna, S. (2007). Giving up and giving back: desistance, generativity and social work with offenders. I Raynor, P & McIvor, G. (red.). *Social work with offenders* (s. 224-239). London/Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Melde, C. & Esbensen, F-A. (2011). Gang membership as a turning point in the life course. *Criminology*, 49(2); 513-547.
- Miller, W.R. & Rollnick, S. (2023). *Motivational Interviewing. Helping people change and grow*. New York/London: The Guilford Press.
- Moffitt, T.E. (1993). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100(4); 674-701.
- Neugarten, B.L., Moore, J.W. & Lowe, J.C. (1965). Age norms, age constraints, and adult socialization. *American Journal of Sociology*, 70(7); 710-717.
- Nilsson, S.F., Nordentoft, M., Fazel, S. & Laursen, T.M. (2023). Risk of homelessness after prison release and recidivism in Denmark: a nationwide, register-based cohort study. *The Lancet*, 8(10); e756-65.
- Nugent, B. & Schinkel, M. (2016). The pains of desistance. *Criminology and Criminal Justice*, 16(5); 568-584.
- Patton, M.Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods: integrating theory and practice* (4:e uppl.). London: SAGE Publications.
- Payne, M. (2015). *Modern teoribildning i socialt arbete* (3:e uppl.). Stockholm: Natur & Kultur.
- Pierce, M., Hayhurst, K., Bird, S.M., Hickman, M., Seddon, T., Dunn, G. & Millar, T. (2017). Insights into the link between drug use and criminality: Lifetime offending of criminally-active opiate users. *Drugs and Alcohol Dependence*, 179(1); 309-316.
- Piquero, A.R., Farrington, D.P. & Blumstein, A. (2007). *Key Issues in Criminal Career Research. New analyses of the Cambridge Study in Delinquent Development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Porporino, F & Fabiano, E. (2007). Case managing offenders within a motivational framework. I Raynor, P. & McIvor, G. (red.) *Developments in social work with offenders* (s. 184-211). London/Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Pyrooz, D.C. & Decker, S.H. (2011). Motives and methods for leaving the gang: Understanding the process of gang desistance. *Journal of Criminal Justice*, 39(5); 417-425.
- Pyrooz, D.C., Decker, S.H. & Webb, V.J. (2014). The ties that bind: Desistance from gangs. *Crime & Delinquency*, 60(4); 491-516.

- Pyrooz, D.C., Sweeten, G. & Piquero, A. (2013). Continuity and change in gang membership and gang embeddedness. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 50(2); 239-271.
- Raffo, C. & Reeves, M. (2000). Youth transitions and social exclusion: Developments in social capital theory. *Journal of Youth Studies*, 3(2); 147-166.
- Rex, S. (1999). Desistance from offending: Experiences of probation. *The Howard Journal*, 38(4); 366-383.
- Richards S.C. & Jones, R.S. (2011). Beating the perpetual incarceration machine: overcoming structural impediments to re-entry. I Maruna, S. & Immarigeon, R. (red.). *After Crime and Punishment. Pathways to offender reintegration* (s. 201-232). London/New York: Routledge.
- Rocque, M. (2015). The lost concept: The (re)emerging link between maturation and desistance from crime. *Criminology and Criminal Justice*, 15(3); 340-360.
- Rosenbaum, D.P. & Schuck, A.M. (2012). Comprehensive Community Partnerships for Preventing Crime. I Farrington, D.P. & Welsh, B.C. (red.). *The Oxford Handbook of Crime Prevention* (s. 226-246). Oxford: Oxford University Press.
- Rowe, M. & Soppitt, S. (2014). 'Who you gonna call?' The role of trust and relationships in desistance from crime. *Probation Journal*, 61(4); 397-412.
- Rumgay, J. (2004). Scripts for safer survival: Pathways out of female crime. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 43(4); 405-419.
- Sampson, R.J. & Laub, J.H. (2003). *Shared Beginnings, Divergent Lives. Delinquent Boys to Age 70*. Cambridge, MA/London: Harvard University Press.
- Sarnecki, J. (2001). *Delinquent Networks. Youth Co-Offending in Stockholm*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shapland, J. (2022). Once convicted? The long-term pathways to desistance. *The Howard Journal of Crime and Justice*, 61(3); 271-288.
- Shapland, J., Bottoms, A., Farrall, S., McNeill, F., Priede, C. & Robinson, G. (2012). *The quality of probation supervision – a literature review*. Centre for Criminological Research. Occasional Paper 3. University of Sheffield/University of Glasgow.
- Skolnick, J.H., Correl, T., Navarro, E. & Rabb, R. (1990). Social structure of street drug dealing. *American Journal of Police*, 9(1); 1-41.
- SKR (2020). *Att stärka samverkan med hjälp av SIP. Förstudie innehållande nulägeskartläggning och rekommendationer för framtida arbete*. Sveriges Kommuner och Regioner. Januari 2020.
<https://skr.se/download/18.1cf584b3180b4edbfedc9929/1653920009932/Att-starka-samverkan-med-hjalp-av-SIP.pdf>
- SKR (2023). *Psykiatri i siffror. Kartläggning av barn- och ungdomspsykiatri 2023*. Sveriges Kommuner och Regioner. Maj 2024.
https://www.uppdragpsyiskhalsa.se/wp-content/uploads/2024/05/Psykiatri_i_siffror_BUP_2023_tillganglighetsanpassad.pdf

- Socialstyrelsen (2010). *En fast punkt. Vägledning om boendelösningar för hemlösa personer*. Socialstyrelsen. Januari 2010. (Artikelnr: 2010-1-20).
<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/vagledning/2010-1-20.pdf>
- Socialstyrelsen (2013). *Samverka för barns bästa – en vägledning om barns behov och insatser från flera aktörer*. Socialstyrelsen. Augusti 2013. (Artikelnr: 2013-8-1).
<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/vagledning/2013-8-1.pdf>
- Socialstyrelsen (2017). *Utvärdering av sociala insatsgrupper – effekter för individen*. Socialstyrelsen. Oktober 2017.
<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2017-10-20.pdf>
- Socialstyrelsen (2019a). *Nationella riktlinjer för vård och stöd vid missbruk och beroende. Stöd för styrning och ledning*. Januari 2019. (Artikelnummer: 2019-1-16).
<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/nationella-riktlinjer/2019-1-16.pdf>
- Socialstyrelsen (2019b). *Kartläggning av samsjuklighet i form av psykisk ohälsa och beroendeproblematik*. Socialstyrelsen. November 2019. (Artikelnummer: 2019-11-6481).
<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2019-11-6481.pdf>
- Socialstyrelsen (2020). *Studier om sociala insatsgrupper. Resultatuppföljning av ungdomar i SIG och utveckling av lovande arbetsformer*. Socialstyrelsen. Mars 2020. (Artikelnummer: 2020-3-6691).
<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2020-3-6691.pdf>
- Socialstyrelsen (2021a). *Missbruk, substansrelaterade diagnoser och spel om pengar. Tematisk uppföljning av behov, vård och stöd i förhållande till det nationella ANDT-arbetet och spel om pengar*. Socialstyrelsen. April 2021. (Artikelnummer: 2021-4-7277).
<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2021-4-7277.pdf>
- Socialstyrelsen (2021b). *Förebygga och motverka hemlöshet. Analys och förslag för fortsatt arbete inom socialtjänsten*. Socialstyrelsen. September 2021. (Artikelnummer: 2021-9-7582).
<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2021-9-7582.pdf>
- SOU (2010:15). *Kriminella grupperingar – motverka rekrytering och underlätta avhopp. Betänkande av Utredningen mot kriminella grupperingar*. Statens Offentliga Utredningar.
<https://www.regeringen.se/contentassets/b4324819165346fb8ea7a73410f4ec95/kriminella-grupperingar---motverka-rekrytering-och-underlatta-avhopp-sou-201015/>
- Stansfield, R. (2016). Juvenile desistance and community disadvantage: The role of appropriate accommodations and engagements. *Justice Quarterly*, 33(4); 708-728.

- Stockholms stad (2017). *Stödboende för socialpsykiatrins målgrupp – innehåll och förutsättningar*. Stockholms stad. November 2018.
<https://insynsverige.se/documentHandler.ashx?did=1954784>
- Stockholms stad (2019). *Stockholms stads program för att motverka hemlöshet 2020 – 2025*. Socialförvaltningen/Stockholms stad. (Diarienummer: 3.1.1-849/2019).
<https://start.stockholm/globalassets/start/om-stockholms-stad/politik-och-demokrati/styrdokument/stockholms-stads-program-for-att-motverka-hemloshet-2020-2025.pdf>
- Stockholms stad (2021a). *Vägledning för stadsdelsförvaltningarnas arbete med sociala insatsgrupper (målgruppen 12-20 år)*. Stockholms stad. April 2021.
<https://insynsverige.se/documentHandler.ashx?did=2005437>
- Stockholms stad (2021b). *Vägledning för stadsdelsförvaltningarnas arbete med sociala insatsgrupper från 18 år*. Stockholms stad. November 2021.
<https://insynsverige.se/documentHandler.ashx?did=2014174>
- Strickland, J. (2016). Building social capital for stable employment: The postprison experiences of black male exprisoners. *Journal of Offender Rehabilitation*, 55(3); 129-147.
- Taxman, F.S. (2014). Second generation of RNR: The importance of systemic responsivity in expanding core principles of responsivity. *Federal Probation*, 78(2); 32-40.
- Thornberry, T.P., Krohn, M.D., Lizotte, A.J., Smith, C.A. & Tobin, K. (2003). *Gangs and delinquency in developmental perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Todd-Kvam, J. (2019). An unpaid debt to society: How ‘punishment debt’ affects reintegration and desistance from crime in Norway. *British Journal of Criminology*, 59(6); 1478-1497.
- Uggen, C., Manza, J. & Behrens, A. (2004). ‘Less than the average’: stigma, role transition and the civic reintegration of convicted felons. I Maruna, S. & Immerigeon, R. (red.). *After Crime and Punishment. Pathways to offender reintegration* (s. 261-293). London/New York: Routledge.
- Vigil, J.D. (1988). *Barrio Gangs. Street Life and Identity in Southern California*. Austin: University of Texas Press.
- Wahlman, L.D. (2023). *I mötet mellan teori och praktik. Sociala insatsgrupper i Stockholms stad utifrån ett praktikerperspektiv*. Institutet för framtidsstudier.
https://www.iffs.se/media/23878/sig_2023.pdf
- Wahlman, L.D. (2025). The ambivalence of desistance: Balancing in the liminal space between crime and conventionality. *European Journal of Criminology*, 0(0); 1-20.
- Walters, G.D. (2002). Maintaining motivation for change using resources available in an offender’s natural environment. I McMurran, M. (red.) *Motivating offenders to change: A guide to enhancing engagement in therapy* (s. 121-135). Chichester: John Wiley & Sons.
- Ward, T. (2002). Good lives and the rehabilitation of offenders. Promises and problems. *Aggression and Violent Behavior*, 7; 513-528.

Ward, T. & Brown, M. (2004). The Good Lives Model and conceptual issues in offender rehabilitation. *Psychology, Crime & Law*, 10(3); 243-257.

Ward, T. & Stewart, C. (2003). Criminogenic needs and human needs: A theoretical model. *Psychology, Crime & Law*, 9(2); 125-143.

Wollter, F., Kassman, A. & Oscarsson, L. (2013). *Utvärdering av sociala insatsgrupper. Individinriktad samverkan kring unga i riskzonen*. Ersta Sköndal Högskola. DiVA. <https://esh.diva-portal.org/smash/get/diva2:761048/FULLTEXT01.pdf>

Wollter, F. & Oscarsson, L. (2018). *Utvärdering av sociala insatsgrupper i Stockholms län – Botkyrka, Stockholm och Södertälje*. Ersta Sköndal Bräcke högskola. <http://esh.diva-portal.org/smash/get/diva2:1172739/FULLTEXT01.pdf>

Zamparutti, A. (2016a). *Utvärdering av Sociala insatsgrupper 20-29, Rinkeby-Tensta. Delrapport 1. Processutvärdering*. Stockholms universitet. <https://insynsverige.se/documentHandler.ashx?did=1901898>

Zamparutti, A. (2016b). *Utvärdering av Social insatsgrupp 20-29. Delrapport 2, Deltagarna i SIG*. Stockholms universitet. <https://insynsverige.se/documentHandler.ashx?did=1779781>

Österman, LA (2016). *Stories across borders: how female ex-offenders make sense of their journey through crime and criminal justice in Sweden and England* [Doktorsavhandling]. University of Surrey. Open Research. <https://openresearch.surrey.ac.uk/esploro/outputs/doctoral/Stories-across-borders--how-female-ex-offenders-make-sense-of-their-journey-through-crime-and-criminal-justice-in-Sweden-and-England/99514530102346>

INSTITUTET FÖR FRAMTIDSSTUDIER
BOX 591, SE-10131 STOCKHOLM
TELEFON: 08-4021200
EMAIL: INFO@IFFS.SE
WWW.IFFS.SE